DESZŐ KOSZTOLÁNYI

KRVAVI PJESNIK

498

ZABAVNA BIBLIOTEKA

DESZŐ KOSZTOLÁNYI

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREĐUJE DR. **NIKOLA ANDRIĆ**

DESZŐ KOSZTOLÁNYI

KRVAVI PJESNIK

HISTORIJSKI ROMAN

S predgovorom od THOMASA MANNA

KOLO XLI. **ZAGREB 1931.** KNJIGA 498.

NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

DESZŐ KOSZTOLÁNYI

Aladár Schöpflin, najveći suvremeni madžarski kritičar, piše o Kosztolányiju ovo:

Deszö (Dezider) K. rodio se god. 1885. u Subotici (od oca, koji je bio profesor matematike na tamošnjoj gimnaziji). Srednju školu svršio je u rodnom mjestu, a filozofiju slušao u Pešti i Beču. Na sveučilištu upoznao se s Mihaljem Babitsem i Julijem Juhászom. Ova tri mlada pjesnika vezao je zajednički studij i polet za zajedničkim idealima. Kosztolányi (Köstolânji) bio je jedan od najvrednijih suradnika »Nyugat-a« (»Zapada«, književne revije), gdje je objelodanio najveći dio svojih pjesama, mnoge književne studije i kazališne kritike. Prva njegova zbirka pjesama otskočila je iznad ostalih elegancijom forme, ličnom bojom jezika i naročitim shvaćanjem života i prirode, koje naginje mistici. Najveći uspjeh postigao je knjigom novela pod imenom *»Jadi siromašnog dječaka«*, u kojoj je — u osobitoj formi — prikazao djetinjska sjećanja i raspoloženja, od kojih žive ostaci u svakom čovjeku i kojima rane zarašćuju, a od vremena do vremena i — prokrvare. Uspjeh tih novela pokazao se u tome, što nijedna slična zbirka u madžarskoj književnosti od početka dvadsetoga vijeka nije doživjela toliki broj izdanja kao ova.

Druge zbirke njegovih novela nose naslove: *»Mađija«*, *»Mak«*, *»Kruh i vino«* i *»Jadi turobnog muškarca«* (A bus férfi panaszai). U zbirci *»Čarobnjaci«* preradio je sujete svojih pjesama u priče, kojima se radnja uvijek odigrava na dnu duše. U romanu *»Krvavi pjesnik«* iznio je cara Nerona u okviru staroga Rima, tragičnu sliku pjesnika diletanta, kojemu je bila dana svaka moć osim

pjesničkoga dara, za kojim je toliko žudio baš zbog njegove nedosežnosti, pa je zbog toga i počinio najstrašnija nedjela. Ovo djelo nagradila je Madžarska Akademija Péczelyjevom nagradom. — U romanu »*Slavuj*« (Pacsirta) iznio je tragediju ružne djevojke i tugu njene okoline radi toga, stavivši svu radnju u živahnu sredinu malogradskoga života. — Njegov roman »*Zlatna aždaja*« (Az Aranysárkány) iznosi dobro ocrtane likove iz školskog života.

Pripovjedački rad Kosztolányijev obilježuju: jak književni instinkt, velika inteligencija, lično shvatanje svijeta i umjetnost proznoga stila. U kritičkim radovima izbija elegancija njegova prikazivanja, literarna kultura i duboko osjećanje umjetničkih forma.

Kako je slava Kosztolányijeva već odavna prošla granice njegove domovine, a neka mu djela prevedena na razne jezike, zanimaće naše čitatelje nekolika mišljenja engleske, njemačke i poljske kritike.

»*Krvavi pjesnik*« doživio je najveća priznanja. Naročito se kritika anglosaske rase upravo natječe u pohvalama. »Times« se još drži u granicama, ističući one dijelove romana, u kojima je tako vjerno opisan antikni svijet, da mu likovi ispadaju neobično uvjerljivo. »The Chicago Daily News« smatra ovo djelo toliko znamenitim, koliko i kulturno-historijske knjige Merežkovskoga, a »The Denver News« zalijeće se već tako daleko, da »Krvavoga pjesnika« smatra vrednijim nego što su »Ben Hur« i »Quo vadis« — zajedno! »The New-York Times« naročito ističe brzi i uzbudljivi tempo, kojim je djelo napisano, dok se »The St. Louis Post Dispatch« zadovoljava konstatacijom, da djelo naročito osvaja svojom jedinstvenom iskrenošću. Na kritičara »The Philadelphia Record« djelovao je ovaj roman »kao mòra«.

Poljski »Przegląd« piše, da je Kosztolányi ovim djelom došao u red prvih evropskih pisaca, a varšavski »Glos

Prawdy« ističe, da se ovo djelo potpuno razlikuje od poznatog Sienkiewiczevog romana, ali se autor prikazuje kao osobito dubok i fin analizator duše.

Kad je prije nekoliko godina roman izašao u njemačkom prevodu, sva je tamošnja kritika popratila djelo velikom hvalom, pogotovo, jer je sâm Thomas Mann popratio knjigu uvodom, koji donosimo u cijelosti.

PREDGOVOR THOMASA MANNA

Dragi gospodine Kosztolányi! — Uzbuđen, puštam iz ruku rukopis ovog carskog i umjetničkog romana, kojim ste ne samo ispunili, nego i premašili sve nade, što su se iza uspjeha Vaše »Magičke laterne« vezivale uz Vaš fini i jaki talenat. Vaš razvitak nipošto ne iznenađuje onoga, koji se radovao Vašim počecima. Ipak bih mogao nazvati iznenađenjem Vašeg »Krvavog Pjesnika« s dodatkom, da ja ovu riječ — kad se govori o jakom umjetničkom djelu — smatram vrlo velikom pohvalom. Time bih htio reći, da je ovo djelo nešto više nego proizvod kulture jednog nacionalnog ili čak evropskog niveaua, pa da nosi na čelu obilježje osobne smjelosti, potječe iz smione usamljenosti, zaokupljajući nam dušu istinitom čovječnošću, koja zadaje bol. A to je glavna bît pjesništva. Sve drugo je akademičnost, makar se i sanskilotski nadimala. Vi ste u mirnom, građanskom obliku napisali slobodnu i neobuzdanu, u neku ruku neslućenu knjigu. Zaodjeli ste je ruhom, koje je, bez sumnje historijski dobro proučeno, ali ni na čas ne izgleda kostimno-teatralski ni arheološki, jer izvrsno pristaje i lako se nosi. Izgradili ste pod historijskim imenima ljudska bića, kojima intimnost izvire iz najdubljih dubina ljudske savjesti. Rđavo poznavanje umjetnosti, kojim se glavno lice romana ponosi, prikazali ste kao krvavo diletantstvo i time mu dali svu dubinu i melankoliju, svu grozotu i komičnost života. Ironija i savjest udružuju se tu, sačinja-

vajući elemenat pjesništva. Neron je divlji i gdjekada velik u svojoj očajnoj nemoći, ali kao ličnost stavljam iznad njega Seneku, onog dvorskog pjesnika i sofista s majstorskom uglađenošću, koji je ipak pravi mudrac i istinski veliki literat, čiji su me posljednji časovi tako potresli kao rijetko išta u životu i u umjetnosti. Odmah onaj prizor, gdje on i Car jedan drugom čitaju pjesme i oblaguju se međusobno, upravo je sjajan. Ipak se taj prizor ne može uporediti s prodirnom tugom onog drugog, koji je meni najmiliji u čitavoj knjizi, a u kojem Neron, u sve većem bijesu i bolu, istinski povrijeđen u svom čovječjem osjećaju, uzalud moli kolegijalnu pomoć od Britanika, koji je pravi i rođeni pjesnik, ali koji — u tihom svom umjetničkom egoizmu — ravnodušno odbija nemoćnog tiranina... na svoju propast. Da, da, to je dobro, to je izvrsno, upravo majstorski izvedeno! A ovakvih scena ima više u ovom romanu, koji, uostalom, svoju neobičnu intimnost ne odaje samo u dubokim psihičkim stvarima, nego i u socijalnim, pošto s lakim i neizvještačenim gestama izazivlje slike i prizore iz antiknog velegrada, koji su sami sobom najamizantnija društvena kritika.

Milo mi je, dragi gosp. Kosztolányi, da Vam na ovoj krasnoj knjizi mogu čestitati prije od drugih. Ona će madžarskom imenu — koje su od Petőfija i Aranya, do Ady i Mór Zsigmonda toliki pjesnici proslavili — donijeti novog ugleda, a vaše će se mlado ime jače pročuti među onima, koji danas pretstavljaju kulturni život Evrope.

München, 23. maja 1923.

Thomas Mann

NERO, A VÉRES KÖLTŐ

I

ZAPARNA VRUĆINA

Čuo se samo pospani glas:

— Trešanja! — izvikivao je neprestano, — — trešanja!

Voćar na trgu stojao je od jutra besposlen u svojoj maloj daščari i uzalud nudio svoje trešnje. Bila je takva vrućina, da se nisu vidjeli prolaznici čak ni na trgu Kupidovu, omiljelom mjestu sladokusaca. Trg je bio pust.

Neki plaćenik, koji je onamo dolutao, pogledao je na ustajalo voće i sumorno dalje odlunjao. Nekoliko koračaja dalje zastao je kod bliže daščare, gdje se prodavala medovina; s mukom se rastavio od jednog bakrenog novca, a zatim uzeo dugo srkati piće, koje ga je osvježavalo.

Nosiljaka se nije moglo vidjeti.

Malo kasnije pojavio se mladić s djevojkom, koji su izabrali ono sparno vrijeme za sastanak. Uhvatili se za ruke i grleći se, zaljubljeno su letjeli na sunce u još pustije ulice, gdje niko nije budan.

Tržni nadzornik pregledao je cijene i otišao. Tada se stari prodavač, bivši rob, ispružio na zemlju i gledao žute slatkiše i kolače, koji su mu ostali na zalihi. Svoj umorni pogled bacio je na brežuljak, koji se dizao pred njim, a na kojemu je

vidio Augustov i Bakhov hram, nekoliko vojnika, koji su se tromo micali i nekadašnju Tiberijevu kuću, gdje je sada stanovao stari Klaudije. Stari prodavač mislio je, da Klaudiju zacijelo nije tako vruće kao njemu. Da, dobro je samo caru i prosjacima. Car se odmara u hladnoj dvorani, a prosjaci hrču otvorenih usta pod palmama.

Tiber je bio opao toga ljeta. Između strmih obala vidjelo se šljunkovito korito, u kojemu se brza i muljevita voda bacala, kao da je u groznici. Vrućina je sve više i više rasla. Nad brežuljcima lebdjela je magla. Nije se osjećao ni najmanji povjetarac. Neki mali ćor-sokaci svojom prljavštinom i zadahom zaudarali su poput lavlje jame.

Ono malo buke, škripanje kola ili lajanje dalekoga psa gubilo se u tišini i uspavljivalo ovo rano popodne.

II

ČUDO

Gore na Palatinu carska se palača usijala na žaru sunčanih zraka.

Klaudije, stari car, ležao je u dormitoriju.

Vrat mu je bio gô, a kosa mu padala na čelo. San ga je svladao. Nije mogao dočekati svršetak ručka. Kod stola pao mu je zalogaj iz ruku, a oči mu se sklopile. Njegovi drugovi kod stola neko su se vrijeme šalili s njim i nabacivali se košticama od datulja i maslinkama. Iza toga su ga odnijeli u spavaonicu.

Sada se lagano budio.

Usta su mu se bila oslinila od slatkog dremuckanja.

— Bio je ugodan san, — reče, — i pogleda unaokolo.

U sobi nije bilo nikoga. Samo je jedna muha zujala lepršajući amo-tamo, a zatim pala na njegovu tuniku.

Muha se šetala po njegovoj ruci, a zatim mu sjela na nos. Nije ju otjerao. Cmakajući, promrmljao je nešto. Usta su mu se micala. Svidjela mu se drska mušica, koja pada na cara.

Osjećao je žeđ.

— Čujte, vode mi dajte! — reče, — vode! — I zijevne.

Neko je vrijeme čekao. Bio je strpljiv. Nisu došli.

Zatim je sve glasnije vikao:

— Vode, dajte mi već jedanput vode!

Niko se nije makao.

Slugâ nije imao. Njegova žena Agripina lišavala ga je posljednjih godina postepeno njegovih pretorijanskih četa i lične straže. Učinila je to tako, da on nije ni primijetio. Klaudije se pomirio sa svojim novim položajem. Sam je bez cilja lutao po palači. Nije bio nezadovoljan. Zanimalo ga je ono, što je gledao. Njegovo sjećanje toliko je bilo oslabilo, da se nije sjećao ničega, što je prošlo.

Kad se na njegovo dozivanje nije niko javio, zaboravio je, što je tražio. Gledao je zid, zavjese i pod. Iza toga je mislio na paštete, vino, libijske smokve, fazane, kočijaše i bič. Smijuckao se veselo u sebi, kao što je to uvijek običavao. Kad mu je i to već bilo dozlogrdilo i kad se nije mogao ničega sjetiti, poviknuo je:

— Žedan sam, — i zapjevao: — žedan!

U dvoranu uđe vitak mladić, koji je imao jedva sedamnaest godina.

Njegovo ružičasto, blago lice uokvirivala je plava kosa, koju je, kao dječaci, češljao na čelo. Došao je sa svijetla, pa su mu se oči krijesile u

tami. Nesigurno je koračao, jer je bio kratkovidan. Njegove plave, sanjarske oči bile su zamagljene.

— Želiš li vode? — upita žmirkajući.

— Da, janje moje, — reče car i pogleda ga, — molim malo vode.

Klaudije je tek sada opazio, da pred njim stoji mladi princ, njegov posinak.

Tome se obradovao.

U palači mogao je govoriti samo s njim, jer se drugi nisu obazirali na njega. Ali mladić, koji je žalio starca, pokazivao je pred svima svoju ljubav za njega, jer je držao, da je prkos plemenit prema ruganju, kojim su susretali iscrpenog starca. Volio ga je i radi toga, što je od njega čuo mnogo zanimljivih stvari o etruščanskoj historiji, o kojoj je Klaudije nekada bio napisao knjigu. To je rado slušao.

Car ga primi za ruku i posadi na divan pokraj sebe.

Hvalio je mladićevu kosu, koja je u gustim kovrčastim uvojcima padala, a onda njegovu togu i mišiće. Opipao ga umiljato, premda nije volio dječakâ. Govorio mu je koješta, bez smisla i reda, kako je već sve bilo izmiješano u njegovoj glavi.

Obećavao mu je svašta i uzdizao ga hvalama do nebesa. U taj se čas pojavila carica iza zavjesâ, kao da je bila nazočna u isto vrijeme svagdje. Pojavljivala se iznenada u najrazličitijim dvoranama palače. Stala je pred krevetom.

Agripina bila je u to doba divna žena. Visoka i puna. U pogledu joj se razabirali slatki grijesi prohujalih godina. Imala je jaka usta kao muškarac i blijedo lice.

— Dakle ste tu? — upita ona iznenađeno i srdito ih omjeri obojicu.

Klaudije i Nero znali su, što to znači. Carica nije trpjela, da njih dvojica budu zajedno.

Njoj je s teškom mukom pošlo za rukom, da je Klaudije svoga sina Britanika lišio nasljedstva i posinio njenog sina Nerona. Tri godine, koje su otad prošle, bile su ispunjene borbama. Britanikova se okolina organizirala, pa se Agripina bojala, da će Klaudije požaliti svoju odluku i da će je opozvati.

Za čas joj sijevne mozgom: — o čemu su ova dvojica mogli razgovarati?... Sina je poznavala. On nije težio za vlasti, nego se radije zabavljao knjigama. Njezina su se usta micala od srdžbe i ona oštro pogleda sina. On će još sve pokvariti.

Činilo joj se, da je čas pogodan... Carev oslobođenik, koji se uvijek šuljao za njim, otputovao je u Sinuesu. Polibije, Feliks i Posidije, vođe protivne stranke, nisu bili ovdje. Ne vrijedi dalje otezati!

Ona priđe bliže k mužu.

Klaudije skoči. Koračao je amo-tamo, a najradije bi se bio gdjegod sakrio.

Neron, koji je opazio njegovu zabunu, okrene se prema pretorijancima, koji su pratili caricu.

— Car je zatražio piće, — reče.

Jedan pretorijanac pođe, ali ga Agripina zovne natrag.

— Ja ću mu donijeti sama, — reče pa pođe i brzo se povrati.

U kori od tikve donijela je vodu i pružila je svome mužu.

Čim je Klaudije prinio piće k ustima, srušio se koliki je bio dug i širok, na mramorni pod.

— Što to znači? — upita Neron.

— Ništa, — odgovori Agripina mirno.

Neron pogleda na tikvu, koja je ležala na mramornom podu, a zatim baci pogled na majku.

— Umrijeće, — reče mladić s tihim uzdahom.

— Ostavi ga! — zadrži majka sina uhvativši ga za ruku.

Klaudije nije ustao. Njegov debeli crveni vrat bio je pobijelio, dok je ustima isprekidano hvatao zrak. Znoj mu je ovlažio kosu.

Neron se uzbuđeno nagne nad njega, da uhvati bar njegov zadnji dah, disanje, koje prestaje, dušu, koja odlijeće.

— Ave! — klikne po obredu, — Ave! — klikne još jedanput, kao da govori nekome, koji odlazi.

— Ave! — doda i njegova majka porugljivo.

Tijelo se nije više micalo. Neron počeka još nekoliko časova, a zatim pokrije lice rukom i htjede pobjeći.

— Ostaćeš ovdje! — reče mu majka, koja se sada ispravila.

Bila je blijeda kao mrtvac.

— Da li je bio bolestan? — upita Neron.

— Šta ja znam?

— Ja mislim, da je bio bolestan, — promuca mladić, kao da traži opravdanje za ono, što je vidio.

Agripina stade naređivati. Njezin se glas čuo na hodniku.

— Zatvorite sva vrata!... Gdje je Britanik? Gdje je Oktavija?... Gdje su oni?

Svuda su se kretali vojnici, a mačevi zvečali. Oktaviju, koja je bila već godinu dana žena Neronova, i Britanika dala je odvesti u jednu dvoranu i zaključati ih ondje.

Neron je ostao u sobi.

Gledao je smrt u njezinoj jednostavnosti.

Tijelo se nije više maklo. Postalo je gotovo jednako sa zemljom i sa svim onim, što ga je okružavalo.

Lice mu je bilo poblijedilo od užasa. Uši, poput mramora, bile su hladne i bijele, a nos šiljast. Samo je careva velika bijela kosa ostala kao i prije, a isto tako i obrve, koje su se sa zloslutnom mirnoćom i bešćutnošću uzdizale u lúku nad tolikim tajnama.

Neron se dugo nije maknuo. Dosad još nikad nije vidio čovjeka, gdje umire. O tome je čitao samo u knjigama.

I gledao je to umiranje kao neko čudo.

Jedino čudo, koje je nerazumljivije i od samog rođenja.

Nije otišao ni onda, kad su došli liktori, koji su okupali mrtvaca, namazali ga uljem i mirisavim mastima i navukli mu platnenu košulju. Kipar je bio nalio na ohladnjelo lice vrući vosak i napravio carevu posmrtnu obrazinu.

Palača je već bila sva crna od borovih grana, a vestibul prekriven čempresima. Liktori su čuvali stražu sa zlatnom sjekirom i svežnjem pruća. Zidove prekriše crninom. Radili su najvještiji ljudi pokopnog udruženja. Sa svih strana čulo se naricanje, uzdisanje i šaputanje. Svećenice, božice smrti Venere libitinijske, molile su se.

Mrtvac je sada ležao na krevetu.

— Što ga gledaš? — poviče mati. — Umro je i nema ga više.

Agripina pograbi čvrsto Neronove ruke, gledajući ga oštro svojim očima.

— Ti ćeš čitati posmrtni govor.

— Zar ja? — uzdahne Neron.

— Na Forumu!

— Ali...

— Seneka će ga napisati.

— Ali ja ne umijem govoriti.

— Ti ćeš recitirati visokim i lijepim glasom. Jesi li razumio?

Na dan pokopa odnijeli su mrtvaca na Forum. Tu je Neron, ganut, recitirao s govornice posmrtni govor. Pretorijanci su bili za tri koraka otstupili od odra.

Pet tisuća kola dizalo je prašinu.

Povorka je bila tako duga, da joj se nije mogao vidjeti kraj. Konji su rzali, a prolaznici pozastajali; žene su naricale i do krvi greble svoja lica. Oslobođeni robovi nosili su kipove i slike mrtvaca. Glumci su oponašali njegovu smrtnu borbu. Tužni lakrdijaši, zabavljači mase, koji su pretstavljali smrt, škiljili su i krivili lice, što je izazivalo glasni grohot. Svirale su trublje, bubnjevi, citare i mnogo tisuća frula, koje su punile zrak nepodnosivom bukom. Zatim su svećenici poškropili gomilu vodom i dijelili maslinovo granje u znak mira.

Cara Klaudija odmah su proglasili bogom.

III

MLADI CAR

Sutradan, tek što se Neron obukao, čuo je buku na stubama palače. Vojnici su napunili predvorje i izvikivali njegovo ime. Njemu nije bilo jasno, što to znači. Od jučerašnje zbunjenosti još nije bio došao k sebi. Nekoliko vojnika višeg čina pograbiše plavog mladića i odnesoše ga kao kakvu stvar. Vani je vojska izvikala Lucija Domicija Nerona, Klaudijeva posinka, za zakonitog nasljednika prijestolja.

Donijeli su ga natrag isto tako, kao što su ga bili i odnijeli. Ostavili su ga u jednoj dvorani, koju

on prije nikad nije vidio. Tu je stojao dug stol na mramornom podu, a široke stolice s visokim naslonima bile poredane. Oni, koji su sjedili, gotovo su bili utonuli u njima. Nerona povede majka do jedne stolice. On sjedne i podboči se o stol. Bio je rastresen. Čeprkao je po podu mačem, što su mu ga sada prvi put bili privezali. Pričinilo mu se, da je mač težak i nezgrapan. U dvorani čekali su ga vojskovođe i generali, koji su raspravljali o stanju carstva.

Neron ih je umorno promatrao. Bili su svi sijedi i ćelavi. Vrijeme je oslabilo njihova tijela, a mnogi vojni napori ogrubili ih. Lica su im bila ružna i neproduhovljena. Vespazijan, koji je sjedio naspram njega, gledao ga je sa strahopoštovanjem. Rufo se pretvarao, kao da je jako zamišljen. Nos Skribonija Prokula bio je crven i dlakav. Domicije Korbulo, koji je Kasijev rođak, izgleda još najrazboritiji. U njegovim orlovskim očima opažala se budnost i opreznost. Buro, zapovjednik pretorijanaca, bio je inkarnacija odane vjernosti, poštenja i pravičnosti. On je išao mirno prama svom cilju. Palas, državni blagajnik, jedini je izgledao mlad. Govorio je šušljajući i biranim riječima. Oblačio se na gospodski način, oponašajući patricije. Opažalo se na njemu, da se je podigao iz ropstva.

Sjednica se započela. Govorio je Svetonije Paulo u kratkim i zbijenim rečenicama i riječima, koje se čuju samo iz usta plaćenikâ. Što je rekao — bilo je dosadno. Stalno se povraćao na ono, čime je bio počeo. Ponavljao se neprestano, a da nije završio. U njegovim riječima miješale su se vojska i lađe, opsadne sprave i bojna kola, mač i strijela, žito i zob; čitao je brojeve s voštane ploče: toliko brojeva, da se svima zamaglilo pred očima. Saznali su, koliko ima logora u cijelom rimskom carstvu, uračunavajući ovamo i provincije; koliko je plaće ispla-

ćivala carska blagajna: pješacima, konjanicima i mornarima za zadnjih deset godina.

Neron je jedno vrijeme pažljivo promatrao govornika, ali nije slušao govor, već gledao u njegova usta, lice i stas. Na čelu tog starog vojnika bila je velika, mrka bradavica koja se micala, kad je govorio, a skakutala, kad bi namrštio čelo. Brbljao je dalje nove brojeve, našto je Neron malo nakrivio glavu i predao se svojim mislima.

Nije vjerovao, da je toliko djelovalo na njega ono, što je posljednjih dana proživio. Ma šta radio, te su se misli vraćale i ostavljale ga na miru samo onda, kad se njima bavio. Posmrtna povorka prošla je sada ponovo ispred njegovih očiju. Pred njim se pojavila sva slika u svom titanskom sjaju, kako sâm stoji iznad ljudske gomile na govornici i govori bolne riječi nad stranim čovjekom. Vidio je jasno svog polubrata Britanika, koji je stajao upravo pod govornicom. Svoje, od boli izobličeno lice, bio je okrenuo prema njemu i gušeći se u suzama, oplakivao svoga oca s teškim isprekidanim jecajima; oca, koji ga je lišio nasljedstva!

Neron zakašlja i jedanput gutnu. U dvorani bilo je dosta toplo. Govor je još uvijek trajao. Govornik je pričao o zajedničkom radu vojske i senata. Njegove su se riječi u vrućini miješale s glasovima, koje je Neron čuo iznutra. Na njegovom licu izbijala je apatija, a zijevanje je zaustavio grčevitim stiskom ruke. Sjedio je stran u ovom društvu i čudio se, kako je ovamo došao. Stupanje na prijestolje iznenada ga je zateklo, pa se on tome nije mnogo radovao. Njegove su se misli bavile opet Klaudijem — i samo Klaudijem, čiju je smrt držao nerazumljivom i groznom. Ko zna, što se dogodilo s njim i zašto? Ako je to istina i ako je to moguće, onda se je sve prevrnulo i on stoji sâm u životu. Car, prvi čovjek, umire isto tako, kao svi drugi.

Ličinke i crvi ugnijezdiće se u njegovoj lubanji... Pogledao je naokolo, ali odgovora nije nigdje našao. Osjećao se slabim u lancu viših sila. Bojao se, da će se onesvijestiti. Zato se uhvati za stolicu, na kojoj je još nedavno sjedio stari car... U tom času neko mu je dotakao zglob ruke. Agripina ga je opominjala, da ustane.

Neron je vidio, da se govornik raširenih ruku okrenuo prema njemu i rekao:

— Care!

On zadrhta. Ova riječ bila je namijenjena njemu. Pređe rukom preko čela i kose. Zacrvenio se i nešto je rekao. Iza toga je primio senatore, koji su mu predali listove i isprave o stanju provincijâ. Zatim su tražili njegov potpis. Mnogo je puta trebao potpisati svoje ime.

Već je pala večer, kad se oslobodio i ostao sam s Agripinom.

— Majko! — reče najedanput uzbuđeno, kao da želi nešto reći, ali ne može; usta su mu ostala otvorena.

Agripina ga je gledala prikornim pogledom.

— Jesi li htio nešto pitati?

— Ništa, — reče Neron tiho.

Zatim je ustao i pošao k Oktaviji. Od Kaliguline smrti nisu bili zajedno i on je danas htio govoriti s njom.

Njegova žena, potištena i plačnih očiju, sjedila je u kutu.

Neron je pogladi po licu, ali se ona odmaknu od njega.

— Nemoj se bojati od mene, — reče Neron žalosno.

Tu je zastao. Vidio je, da ne može nikamo, jer su svi putevi bili zatvoreni pred njim.

Tada je žurno otišao u udaljenu dvoranu na drugom kraju palače.

Tu je sjeo i osjećao se tako sam, kao nikada. Obuzeo ga je duboki osjećaj nesreće, te je počeo očajavati. U njemu su se borile mržnja i sumnja. Sjetio se svog rođenog oca, Gneja Domicija, koga nije poznavao, niti ga je ikada vidio. Jedva je o njemu znao nešto. Pričalo se, da je bio prokonzul na Siciliji i umro mlad, kad je njemu bilo tri godine. Od čega je umro, niko nije znao. Majka mu se preudala za bogatog plemića. Sada iz najveće dubine svoga jada žudio je za njim i želio, da poljubi njegovu daleku ruku.

Slika njegovog oca vraćala se sve jasnije i određenije. On nije bio ni car, ni besmrtnik, ni bog. Kakav je mogao izgledati? Neron ga je zamišljao dobroćudnim s bolnom crtom oko usta; s blagošću i neodlučnošću na licu, kakva je bila i u njega. Sve je to prošlo bez traga.

To ga je tako boljelo, da bi ga najvolio vidjeti pred sobom.

— Oče, — reče, — jadni moj oče, — i pomisli na njegovu uspomenu, koja mu je bila svetija od svega. Nemirno je hodao gore-dolje.

— Što ja mogu? — upita Neron sebe na visini svoje moći. Tišina ga je omamila, jer je dolazila iza buke.

Ali odgovora nije dobio ni od sebe ni od drugih.

Na pustom nebeskom svodu pojavio se mjesec, napuknut i bolestan kao lice jadnog i bijednog lakrdijaša.

Mjesec se cerio na njega

Primicala se burna noć.

IV

ODGOJITELJ

Po mišljenju kaldejskih zvjezdara svaki je znak ukazivao na to, da će za rimsko carstvo doći zlatno doba.

Novi vladar rodio se ranom zorom. Sunce je prvo dodirnulo njegovo čelo i vrijeme njegova stupanja na prijestolje došlo je u zgodno vrijeme, u podne, kad se zli dusi, ljubitelji tame i magle, ne usuđuju javljati pred ljudima.

Ovaj plavi dječak donio je u svojim rukama mir. Na vojnim ogledima hodao je bosonog, bez pojasa. Car i senat uzajamno su jedan drugom popuštali. On je vratio senatu pređašnji djelokrug, a ovaj ga je nazvao »ocem domovine«. Neron se nasmijao na to. On je vratio taj naslov sa skromnošću, koja je pristajala njegovoj mladosti, a pod izlikom, da on to mora prije zaslužiti.

Zasad je želio samo to, da poveća Rim. Zamislio ga je kao novu Atenu, moćnu, s prostranim trgovima i širokim ulicama. Mnogo se bavio tom mišlju. Sa svojim arhitektima izlazio je na uske ulice — među trošne daščare. Tamo je mjerio, pregovarao, u svojoj fantaziji nacrtao put, koji će obrubiti mramorom i lovorikom, čemu će se i Atenjani diviti. I to ga je brzo umorilo; kad se je nadnio nad nacrte, naglo je osjetio besciljnost svake stvari.

Njegova bol nešto je otupila. Ali mjesto toga obuzela ga je nova patnja, koja je bila još nepodnošljivija i bezobličnija: — dosada. Ona nije imala ni početka ni svršetka. On je nije mogao uhvatiti, a nije mogao znati, ni da li je nazočna ili nije. To je bilo N i š t a, što ga je uvijek boljelo.

Probudio se kasno ujutro i zijevao, ali nije mogao ustati. Kad mu je dosadilo ležanje, počeo se oblačiti, ali ga je svladala pospanost, pa je poželio, da se vrati u krevet. Ništa ga nije zanimalo.

Naročito mu je popodne bilo strašno dosadno. Stajao je sam u velikoj dvorani sa stupovima. Slušao je graju ljudi, gledao u vrt i nije ništa shvaćao. Boljela ga polovica glave, a iza toga došao je osjećaj mučnosti.

Tako se spustio na njega sumrak.

— Slabo se osjećam, — reče on Seneki, pjesniku i filozofu, koji ga je od osme godine odgajao.

— O, — uzdahne Seneka i potrese šaljivo glavom, kao da sluša djecu, koja se tuže, a kojoj se ne vjeruje.

Pred Neronom je stajao filozof vitka stasa, u sivoj togi. Na njegovom suhom, poput sira žutom licu, gorjele su vatrene ruže sušice, jer ga je već rano popodne tresla vrućica.

— Da, da, — reče car prkosno, — ja jako patim.

— Zašto?

— Ne znam, — odvrati mladić jogunasto.

— Tada patiš zato, što ne znaš, što te boli. Da znaš razlog, ti bi shvatio i ne bi te boljelo tako jako. Mi smo stvoreni, da patimo i nema takve boli, koja bi bila neprirodna i nepodnosiva.

— Zar ti tako misliš?

— Dakako, — odgovori Seneka, — naravno, u najmanju ruku svaka stvar ima svoj ustuk. Ako si gladan, jedi. Ako si žedan, pij!

— Ali zašto čovjek umire? — zapita naglo Neron i pogleda preda se.

— Ko? — upita Seneka začuđeno, jer se Neron dosad zbog zabrane svoje majke nije bavio filozofijom. — Klaudije? Ili ko drugi?

— Svaki čovjek. Star i mlad. Ti i ja. To mi, eto, objasni!

Seneka se zbuni.

— U izvjesnom pogledu, — poče on i zape.

— Vidiš, — reče Neron i nasmiješi se gorko.

— Ti si umoran.

— Nisam.

Seneka se malo zamisli.

— Trebao bi se malo nekud skloniti.

— A kamo?

— Nekamo daleko, jako daleko, — i Seneka napravi veliki luk svojom rukom.

— I to je nemoguće, — reče Neron, pa izgubivši strpljivost, udari na stolicu.

Glasno i oštro odgovarao je svom učitelju, koji, videći da mu je učenik rastresen, priđe mu, pognut u svojoj togi i uze čekati na njegovu riječ.

Seneka je primao svaki prigovor bez protivljenja. Na njegovim ustima čekala je glatka riječ, kao da još uvijek govori s malenim djetetom, kojemu je pripravan ispuniti svaki hir. Nije ozbiljno shvatio patnje toga mladića i s njim je svršio sa par riječi. Seneka je volio samo pisati tragedije i stihove, savršeno građene rečenice, koje su bile tvrde i blistave poput mramora, mudre izreke o životu i smrti, o mladosti i starosti, koje sadrže u sebi njegovo dugo iskustvo. Za drugo, što je bilo izvan toga, nije mario. Vjerovao je samo u pisanje i njegovo uvjerenje, koje se najzad kolebalo u stalnom razmišljanju i krzmanju, uvijek se upravljalo prema čovjeku, s kojim je govorio. Čas kasnije već je jasnije i kićenije izrazio ono, što su željeli njegovi subesjednici, koji su s njim raspravljali.

I sada je mislio samo na svoju liru, koju je dobio od cara i na to, koliko će ga stajati građenje vodoskoka . . . A kad je opet pogledao na Nerona, vidio

je, da se mladić nije primirio od njegovih riječi, zabacio glavu i zagledao se u zrak.

Seneka se bojao, da će u času neraspoloženja izgubiti njegovu milost. Zato ga je obuzeo strah po mršavom tijelu, koje je ubijala tuberkuloza i duboko razmišljanje. Njegove usahle oči sjale su se jače nego obično. U svojoj zbunjenosti počeo je kašljati.

— Da mogu kamo otići! — nastavio je Neron poslije duge stanke. — Ali se ne možemo ni maknuti iz palače. Ni iz palače ni sa ikakvog drugog mjesta. Mi nosimo sa sobom ono, pred čim bježimo. Bol će trčati za nama.

— Mudro govoriš, — primijeti Seneka, — ali baš zbog toga moraš u sebi svladati bol.

— Čime?

— S bolju. Gorko se ne liječi slatkim, već gorkim.

— To ne razumijem.

— Patnja odlazi s patnjom, objašnjavao se Seneka, — slušaj! Ove zime, kad je padao snijeg, bilo mi je zima u sobi. Leđa su mi se od studeni naježila, premda sam se zamatao u vunene marame. Sve sam više osjećao studen, koja me je tajno obuzimala i grizla ruke poput vuka. Nisam mogao ni pisati. Zato sam počeo traž.ti uzrok svoje patnje. Otkrio sam, da zlo nije vani već u sobi i u meni. Bilo mi je zima samo zato, jer sam želio, da mi bude toplo. Sad sam okrenuo stvar. Odlučio sam, da ne želim topline, nego studen. I čim je ova misao sijevnula u mojoj glavi, držao sam, da soba nije previše hladna... Nogom sam odgurnuo marame, skinuo tuniku i zapovjedio, da mi se donese malo snijega, kojim sam trljao svoje tijelo. Više puta sam se nagnuo kroz prozor i procijedio kroz zube oštri zrak. Vjeruješ li mi ili ne ne vjeruješ?

Najednom je toplina prošla mojim udovima i nisam osjećao više studen, kad sam se obukao. Počeo sam raditi i bez prekidanja napisao prva tri prizora »Thyestesa«.

— Moguće, — reče Neron sa srditim osmijehom, — a kako bih ja to mogao primijeniti na sebe?

— Primi na se patnju, — reče Seneka, — i misli, da želiš tu patnju.

— Ali ja neću da patim!

— Ima ljudi, koji hoće da trpe, da plaču i oskudijevaju, pa pričaju, da su sretni. Oni žele samo što više bôli i poniženja. Toliko boli nema na zemlji, koliko bi njih moglo zadovoljiti i tako se u svom iščekivanju uvijek prevare. Ali je zato u njima veliki mir.

— Ti sada misliš na ljude sa crnim nogama, — reče srdito car, — na one, koji se nikad ne kupaju, na krmeljivce, koji se ne umivaju, na ušljivce, koji se ne češljaju i na smrdljivce, koji stanuju pod zemljom i ludački se udaraju po prsima. Ti misliš na revolucionarce, na neprijatelje rimske države, — ali nije imenom spomenuo one, na koje je nišanio. — Ja ih prezirem.

— Ja sam latinski pjesnik, — odgovori Seneka. — Mrzim one, koji nastoje, da se svijet povrati u barbarsko doba. Prezirem njihovu glupu praznovjericu. Nema dovoljno krstova i sjekira, kojima bi ih uništili. Ja vjerujem u bogove. Ti si me krivo razumio, — doda, kad je vidio, da Neron ne odgovara. — Rekao sam samo, da se bol bôlju svladava.

— No ona neće time prestati, ako na bol ponovo stavljamo bol, — reče Neron i kao da mu je pala na um spasonosna dosjetka nastavi: — Trebali bi čarolijâ.

— Pa ima čarobnjakâ, — reče Seneka, — za koje se tvrdi, da mogu čovjeka sasvim preobraziti.

— Nisam na to mislio.

— Dobro bi bilo, da čitaš grčke tragedije. U njima je žalost. Crni lijek na krvavu ranu. Govori se, da knjiga liječi. Sam se spremam, da napišem nešto o tvom uzvišenom ocu. Prikazaću blaženo preminulog u društvu Jupitra i Marta...

Nije završio svoje riječi, jer je car ustao i bez oproštaja nervozno prešao u drugu sobu.

Seneka je još malo čekao, a onda i on otišao.

Nikad nije vidio Nerona tako raspoložena.

Senekini su se ljupki i ružičasti obrazi izobličili i ispresijecali kosim crtama i naborima. »Mora, da mnogo pati«, mislio je u sebi. Na putu prema kući osjećao je, kao da je učinio kakvu pogrešku i da bi bolje bilo, da je šutio. Savjet u većini slučajeva ne vrijedi mnogo... Kad je stigao kući, na vratima svoje vile još je uvijek klimao glavom. Nije razumio cara, kojemu je od djetinjstva poznavao svaki treptaj očiju i za kojega je držao, da će uvijek ostati onaj dječarac, koji će šćućuren slušati pred njim njegovu nauku.

Izgleda, da se moćni ljudi ne mogu dobro poznati.

V.

TEŠKA NOĆ

Car je večerao i legao, da utone u blaženu nesvjesticu sna. Odmah je zaspao. Ali nekoliko časova kasnije trgnuo se.

»Za mene nema nikakva lijeka«, — mislio je.

Oko njega je bila noć. Meka kao kadifa, a crna kao čađa.

Nije to bila noć kao druge noći, već noć beskonačna, u koju se pada i sve više tone. U posljednje vrijeme češće je Nerona obuzimao taj osjećaj. Kad se probudio, nije znao, gdje se nalazi i kako je dugo spavao, da li jedan čas ili godinu dana. Stvari su izgubile svoje konture i lutale u praznini. Prozor je prišao bliže krevetu, a vrata se udaljila.

Trljao je oči, li ga je još uvijek hvatala nesvjestica.

Izvana su dopirali zvuci jednolične muzike, koja se toliko priljubljivala tišini, da se osjećala samo onda, kad ju je čovjek dulje slušao.

Netko je svirao na fruli.

Svirač je morao biti blizu carske palače. Zacijelo nije mogao spavati, jer je stalno i ustrajno započinjao malu pjesmicu, koja se sastojala od par glasova.

Neron se domišljao, ko bi to mogao svirati. Bacio je pogled iz dvorane prama stubama. Nije vidio nikoga. Svirač je bio nevidljiv kao kakav cvrčak. Ujutro car zapovjedi, da se pronađe svirač. Doveli su mu mladića od devetnaest godina. Egipćanina, koji nije poznavao svojih roditelja, a ipak je izgledao sretan i zadovoljan. S njime je car razgovarao posredstvom tumača.

— Kako se zoveš?

— Eukarej.

— Da li si ti vojni svirač?

— Nisam.

— Zašto sviraš na frulu?

— Jer je to lijepo.

— Ko te je naučio?

— Niko.

Druge večeri, kad car nije mogao spavati, opet je čuo glasove frule u noć.

»Mora da je sretan!« pomisli.

Prevrtao se po jastucima Iz jednog košmarskoga sna padao je u drugi.

Kad je otvorio oči i pogledao u tamnu prazninu, oživjele su pred njim blijede stvari, o kojima je davno slušao.

Tapao je po zaboravljenim ulicama i sobama svoga djetinjstva. Njegova mila, ali vjetrenjasta tetka Lepida, stanovala je u starinskoj kući s tijesnim drvenim stepenicama i tamnim dvoranama. U dvorištu, između razbijenih mramornih ploča, koje su bile propale u zemlju, izrasla je visoka trava i neobično cvijeće. Odnijeli su ga onamo poslije očeve smrti. Bilo mu je tada tri godine. Kod nje je i odrastao.

Tu je u prilično tamnoj sobi stanovao s jednim plesačem iz Cirkusa Maksima. Bio je to, suh, siromašan momak s dugim vratom i izbočenim jabučicama. Sviđao se Neronu. Bio je to prvi čovjek, koga je držao zanimljivim i kome je zavidio, premda ga njegova okolina nije mnogo cijenila. Jeo je malo, da ne odeblja. Uveče se kod kuće vježbao u maloj sobici. Stajao je na stolice i penjao se na uže, a kad je mislio, da dječak spava, počeo je plesati. Neron je to gledao iz svoga maloga kreveta pretvarajući se, da spava, a srce mu je jako kucalo, jer nije znao, što bi to imalo značiti; tajnu je brižno skrivao u sebi, čekajući ga svake večeri. Plesač se svojim lakim tijelom previjao amo-tamo, kao da ga vjetar nosi. Pri svijetlu kandila njegova se gibljiva sjena hirovito previjala i padala na zid. Slika nogu i ruku mnogo se povećavala.

S njim je živio prijatelj plesačev, neka smiješna spodoba. Govorio je, da je brijač, ali ga nikad nisu vidjeli da koga brije i šiša. Brbljao je od jutra do mraka. Bio je to veseli luđak, koji je oponašao

kukurijekanje pijetla, mekanje koze i siktanje zmije. Umio je govoriti iz trbuha i oponašati svakoga. Zabavljao je cijelu kuću, a Nerona je naročito volio. Posadio bi ga na koljena, uprtio na leđa i trčao s njim na kraj dvorišta. Neron se čudio, što sada vidi tako jasno njega i plesača, tu dvojicu prijatelja svoje mladosti. Mislio je, da ih je već davno zaboravio.

I opet je duboko zaspao. Hrkao je od obilate večere i u snu govorio. Nato se probudi. Vlastiti glas ga je trgao iz sna. Kucanje srca ozvanjalo mu je u ušima. O, kakva je to noć! Pridigao se u krevetu i pogledao napolje, da li sviće. Svuda je vladala tama; samo je svirač neiskazano umiljato svirao na fruli. Neron pade natrag na jastuke. Stenjao je. Škripao je zubima, kroz koje su probijali životinjski glasovi i urlikanje pračovjeka, koja su se smirivala u jaucima. »O, da umijem pjevati ili bar vikati! Viknuo bih tako jako, da bi me svi čuli, i podzemni dusi i bogovi na nebesima. Viknuo bih tako jako, da bih sve ljude digao iza sna i svi bi došli ovamo, da me čuju, ne cara, već onoga, koji pjeva, viče i urliče. I oni bi čuli jaki glas«. Neron je stenjao od muke, a na čelu su mu se namreštale bore, kao da mora svršiti neki važni posao.

Tada je naglo skočio.

Dva roba, koji su bdjeli pred njegovom spavaonicom, zapalili su buktinje i otpratili cara u blagovaonicu. On je zijevnuo i premda se za večerom najeo do grla, tražio je da jede. Usta su mu bila gorka; želio je nešto slatko, da podraži svoje nepce.

Kuhar mu je donio na dugim staklenim pladnjevima ribe, ukuhane u šećeru. Kosti ribâ bile su od oraha. Na srebrnim tanjurima stajale su kriške naranča, koje su plivale u medu; a na zlatnim tanjurima plivali su u slatkoj pjeni tanki rezanci od

tikava, namirisanih cimetom i đumbirom. Neron je tankom trskom miješao po pjeni, a zatim ju nemarno liznuo svojim jezikom.

Nije bio ni gladan ni žedan, samo su mu nervi bili nemirni i nije se mogao ničim zadovoljiti. Morao je mnogo piti. Iskapljivao je pehar za peharom. Sve ga je uzrujavalo, što je bilo oko njega.

Osjećao je divlji, svježi miris od jastuka krokodilove kože. Pohlepno je mirisao ruže na stolu. Sjedio je kod stola kao izvan sebe; od uzbuđenosti udaralo mu je srce. Bio je sam, ali se nije dosađivao. Iz jednoga raspoloženja padao je u drugo. Gledao je igru plamenova na buktinji i nije opažao, da prolazi vrijeme.

Lagano je svitalo. Ljetna zora razlijevala je svuda ljubičastu tekućinu, koja se najednom prelila preko carevih dvorana i vrtova, brežuljaka i Grada.

— Hoću da budem sam! — povika i uđe u svoju radnu sobu.

— A ako ko dođe? — upita ga vratar.

— Ne puštajte nikoga!

— A jutarnji gosti? Ako se javi carica Agripina?

— Nisam ovdje.

— Buro?

— Otišao sam.

I naredi, da se zatvore vrata, pa dotrčao nasred sobe. Tako je žudio za samoćom, da je pohitao prema njoj. Izvana se čulo nekoliko latinskih riječi. On začepi uši. Nije volio taj vojnički, grubi jezik. Htio je slušati samo grčki, uvijek grčki.

Turobno je prisluškivao. Činilo mu se, da će se ono, što želi, odmah ispuniti, da će se otvoriti put i rješenje nije daleko. Oko njega oblijetale su bestjelesne riječi, omotane mekom maglom u vatrenom klupku. Te riječi moraće on zarobiti; zato je i pošao u boj s gestom borca.

Neron se bojao poput djevojčice, a dah mu je zapinjao.

Sve, što je dotle pretrpio u bližoj i daljoj prošlosti, talasalo se preko njega i obuzela ga dotle nepoznata osjetljivost. Drhtao je i oči su mu se napunile suzama. Plakao je od osjetljivosti i vina i ta su se dva pijanstva stopila jedno u drugo. Tisuću ga je puta boljelo ono, zbog čega je patio, i za čas ga nije više boljelo... Najednom, ni sâm nije znao kako, počeo je pisati. Nizao je neprestano grčke retke, heksametre, koji su mu točno i glatko tekli. Zatim je s nepovjerenjem uzeo u ruke ono, što je napisao. Procjenjivao je, stavljao na vagu i popravljao. Bio je mrk, neopisivo taman, kao ubojica, koji se sprema na sudbonosno djelo, za koje će, ako mu ne pođe za rukom, platiti glavom. Pisao je o Agamemnonu kralju, koga ubija Klitemnestra, žena. O njegovom sinu Orestu, koji oplakuje vojskovođu, kad se vraća iz boja; junaka, koji je sličan bogovima, mrtvoga oca, koji s blijedim, krvavim licem i tužnim smiješkom gleda svoga jadnog sina. Ovo, što mu je bilo maglovito, postajalo je sve jasnije. Onaj se rasplinuo, koji je nagovještao tajanstvenosti. Kolutovi magle odvijali su se poslušno jedan iza drugoga. Sada su se vidjele ličnosti u jakom svijetlu i čuli su se jasno njihovi glasovi. Tama Neronova popuštala je. Ono »s t r a š n o« golicalo ga je slatko, a ono »g r o z n o« izazivalo u njemu ugodnu omamu i strast. Njegova je sigurnost rasla svakim časom. Ono, što je htio reći, imao je sada u svojim rukama. Samo je trebao pisati mnogo, mnogo i brzo.

Najednom pogleda gore. Osjećao je, da se je pjesma pojavila u svojoj suštini. Odbacio je trsku i pograbio drugu. Ponovo je načinio nekoliko poteza. Skakao je kao dijete, koje se igra. Stao je na

stolicu i uzeo mahati rukama. Nije znao, što bi radio od sreće.

U dvoranu prodre oštro svijetlo. Preostalo mu je samo još da izgladi pjesmu. I to je svršio nevjerojatno brzo. I zaviknuo je iz svega grla:

— Gotov sam! Imam je! — i pokaže na voštane pločice.

Popeo se na kola, koja su doletjela pred palaču. Ispunjavala ga je neizreciva radost, gordost i mir. Jurio je kroz Grad. Ispod njega je letjela zemlja, a iznad njega nebo. Pokraj njega su promicali redovi kuća, kao da su oživjeli. Kočijaš je morao tući konje, da jure još brže napred u nepoznati i nepojmljivi život, koji je tek sada dobio smisao. Struja vjetra doticala se njegovog svježeg lica, a plava mu je kosa lepršala u vjetru; grudi su mu se burno nadimale, a u njima je udarala mladost i bezgranična mogućnost velikih uspjeha u budućnost.

Kad je stigao kući, opet se dao na posao. Primio je Bura i nekoliko patricija i naredio, da vojnici i drugi dan dobiju uz ručak i vino.

VI

POČETNIK

Njegova se radost lagano gasila. Već je došao na formu pjesnikovanja, pa ju je mogao promatrati i upravljati njom.

Kad se zasitio tom radošću i kad već nije mogao u samom sebi doći na nova iznenađenja, držao je za potrebno, da to saopći i drugima. Zapovjedio je, dakle, da pozovu Seneku.

Fifozof mu je došao s neugodnom uspomenom od prošle rasprave.

— Care!

Neron mu dobaci:

— Ne zovi me tako! Znadeš, da me time postiđuješ. Ti si me odgojio. Tebi imam da zahvalim za sve, što u meni vrijedi.

— Ti si milostiv..

— Zovi me sinom, jer si ti moj otac.

Tada pođe prema njemu i poljubi ga ponizno sa sinovskom ljubavlju.

Seneka je htio nastaviti filozofiju, koju je prekinuo, ali ga Neron prijateljski prekine:

— Što si radio, — upita, — pričaj mi o tome.

— Završio sam treći čin »Thyestesa«.

— Interesantno! — reče car. — Vrlo interesantno. A da li ti je stvar uspjela?

— Mislim, da jest.

— Volio bih je čuti.

— Zar te toliko zanima? — zapita Seneka, jer tako šta car još nikada nije želio.

— Vrlo me zanima.

Seneka se je ispočetka skanjivao iz pristojnosti, ali je kasnije ipak počeo čitati.

Neron se bio izvalio u naslonjaču. Bilo mu je dosadno, već kod prvoga prizora. Nije mogao pažljivo slušati napirlitane i dugačke fraze budući nesposoban, da svoj duh prilagodi tome. Bacao je pogled na hrpu rukopisa i jedva čekao, kad će ih nestati. Seneka je dugo čitao. Za to vrijeme car je zatvorenih očiju citirao u sebi svoje stihove i mirno čekao, dok na njega dođe red.

Kad se recitiranje dokončalo, on je ustao i s hinjenim oduševljenjem i velikim čuđenjem zagrlio svoga učitelja potresavši mu ruku.

— To je remek-djelo! — reče. — Tako šta još nisi napisao. Savršeno u svakom prizoru,

Seneka je još bio zanesen od vlastitih riječi i umoran od čitanja, pa je tr'o čelo kao da se budi iza sna.

Smireno je gledao preda se. Jedva je mogao naći učtivih fraza, da zahvali na najvišem priznanju.

Car je nemirno hodao, a zatim rekao s jakim kucanjem srca:

— I ja... i ja sam napisao nešto. Jednu elegiju.

Seneka u prvi mah nije shvatio, što mu govori.

— Ti? — upita.

— Ja, — odgovori Neron bojažljivo i vrlo nemirno. — Pokušao sam nešto o Agamemnonu.

— Predmet je svakako težak, a zadatak prvorazredan. Možda... ali ja te ne smijem ni zamoliti, da mi pjesmu pročitaš.

— Tebi bi to bilo dosadno.

Seneka se stane pretvarati odbijajući to mišljenje.

— Ne, — reče car — ne mogu ti pročitati. A i čemu? Duga je, jako duga. Ali ću ipak to učiniti pod jednim uvjetom: ako me prekineš, čim ti bude dosadno.

I Neron odmah poče čitati.

Recitirao je svoju elegiju o smrti Agamemnona.

— Da li ti se sviđa? — upita naglo, kad je svršio.

— Vrlo.

— Budi iskren.

— Iskren sam, — reče Seneka previše podignutim glasom. — Naročito mi se sviđa početak.

— I ja tako osjećam. Da, početak mi je dobro pošao za rukom. A što veliš za konac?

— I taj je dobar s onom uporedbom noći, koja nalikuje na bol.

— Da, — prihvati Neron, — to se i meni sviđa.

Seneka je trljao svoje lice, da izbriše s njega apatiju, koja mu je na nj prionula kao siva paučina. Duga pjesma, mu je još uvijek tupo zvonila u ušima. Htio je, da se zarumeni i oduševi.

— Krasno je, — doda Seneka, — što ti je prvi pokušaj tako sjajno uspio.

— Zaista?

— Da, u svojoj vrsti.

— Zar ti se ne čini duga?

— Ne. Ali bi trebalo uputiti čitaoca i prenijeti ga u raspoloženje.

— Pa ja je mogu promijeniti i skratiti, — predloži car, hineći protiv svoga uvjerenja učeničku pripravnost, samo da izmami od učitelja novo priznanje.

Pri tome je pazio kao lisica.

— Ne može, dakako, svaki stih pjesme biti remek-djelo, — odvrati Seneka, — jer napokon, tek skup stihova stvara cjelinu.

— Dakle, da ništa ne izostavljam?

— Možda nešto iz sredine.

— Što?

— Možda, — mucao je Seneka, koji je uzeo u ruke rukopis i s iskustvom stručnjaka upr'o prstom na jedno mjesto, — odavde.

— To?

— Ne, — reče Seneka, — bila bi šteta i za ovo. Pokvarilo bi cjelinu. A osim toga se ovi stihovi vrlo lijepo skandiraju.

— Sjajno je: »Dragi oče«... Šest stopa, »koji silaziš«... Stanka je u sredini treće stope, — objašnjavao je Neron i počeo skandirati stihove: — »Dragi oče, koji silaziš.«

Od toga časa nije htio više slušati ni o čemu drugom. Slušao je samo sebe, svoj glas i svoju

pjesmu, koju je neprestano čitao s velikim osjećajem, sa suzama u očima i isprekidanim glasom, popraćujući riječi oštrim kretom i sve ovijajući oblakom svojih osjećaja.

To ga je svega proželo, kao ljude, koje ispunjava veličina njihove ličnosti; para i dim njihove krvi, koja sjeda na njihov mozak i zasjenjuje im oči, a da oni to i ne znaju. Bojeći se, da se stihovi neće sviđati drugima, a i samome njemu, recitirao je slabije dijelove s naročitim zanosom i ljepotom, svijesno nastojeći, da se prikaže istinskom veličinom. Recitiranje pjesme zaokupilo mu je cijelu dušu. Trudio se, da joj dade razne forme. Htio je, da kod drugih izazove zanimanje za tekst, koji je bio banalan, a u koji je on ulio svoje patnje dugih tjedana; i za stihove, koji bi se već njemu samom morali grustiti, kao košulja, natopljena znojem i zadahom isparivanja... Sve je to on i sâm osjetio u gorkim mukama nesretnoga začeća umjetničkoga stvaranja. Iz njega je sukljala silna žudnja. Još nikada dotle nije osjetio takvu jezu — on, gospodar svijeta, koji je sjedio na prijestolju... Poletio je visoko na krilima svojih stihova, ali ga je u visini zahvatila nesvjestica. Srce mu je lupalo tako, da je jedva razabirao svoj glas. Ipak je imao toliko snage, da je katkada pogledao ispod oka na Seneku, koji je sjedio na visokoj stolici. Učitelj se prenavljao kao da uporno pazi i ponavljao je izgovorene stihove svojim laskavim tankim ustima.

Ni sada nije ništa prigovorio. Stalno je klimao glavom i odobravao. Hvalio je čas jedno čas drugo, možda više nego što je trebalo. Njegove riječi govorile su drugačije, nego njegove oči. Kad je to Neron opazio, počeo je mucati. Gledao je više učitelja nego svoj rukopis, došavši do uvjerenja, da učitelj drži njegovu pjesmu slabom. Jednim je uhom slušao riječi, pune priznanja, da ne izazove istinsku ocjenu. Nastojao je, da drži budnim osjećaj svoje nesigurnosti, dok se bude moglo, jer mu se pričinilo, da poslije toga može doći samo Ništa... Bio je gord, oštar i bezobziran. Za jedan jedini znak dao bi sve, što ima i poljubio bi obuću staroga pjesnika.

Kakav bi to imao da bude znak, s tim nije bio ni sâm načistu. Zamišljao je neku veliku toplinu, koja će ga grijati žareći mu čelo i da će ta toplina oduzeti bol, koju je izrazio u svojim stihovima.

Ali ovaj odlučni i presudni znak, za kojim je čeznuo, nije dolazio... Kad je pročitao svoje stihove po drugi put, kod zadnjih stihova obuze ga zanos i on s ponosom baci na stol svoj rukopis. Bio je zadovoljan sam sa sobom.

I počeo je govoriti o drugim stvarima.

VII

ČEMER

Nekoliko dana živio je Neron u toj nesvjestici, ali je bio gotovo sretan. Stari mu se mir povratio, pa je mogao spavati. Često je čitao svoj spjev, da utiša svoju bol. U stihovima je gledao sebe; kao ružni ljudi, koji često promatraju svoje lice u zrcalu, ali samo — uveče i u polutami. Zasad se i Neron bojao svijetla.

Iza mamurnosti, iz koje se budio, dolazio je čemer. Opet je vrludao s glavoboljom po dvorani ne usuđujući se pomisliti na svoje stihove.

Onda je naglo uzeo svoju pjesmu, i jauknuo od stida...

O, kako zvoni prazninom svaki stih! Ideja je otrcana; epiteti neprilični, a boje neodređene, do-

sadne i neskladne. Najviše se strašio dosade. U svakom skrivenom kutiću njegove pjesme ležala je nepodnosiva i neopisiva dosada, koja se nije dala ukloniti. Jednom, kad je imao vrućicu, sanjao je, da jede vrući pijesak, koji je upio svu njegovu slinu, pa mu škripio pod zubima. Mòra, slična ovoj, mučila ga je i sada. Optuživao je sam sebe, da je glup i sitničav. Naslađivao se glupom prazninom svojih stihova, a zatim, mučeći sebe, iznova započinjao. Izostavio je sredinu, radi čega je nastala praznina. Početak je stavio na kraj, a svršetak na početak. Prekretao je stihove, a heksametre pretvorio u pentametre. Zatim opet sve postavio na pređašnje mjesto. Prepisivao je od početka i bez nade dalje krpario. Pjesma je postajala sve veća, deset puta, dvadeset puta veća kao neko strašilo, koje se iznad njega dizalo, prijeteći, da će ga progutati . . . Napokon klonu i prestade čitati.

Ustao je blijed i pomislio na Seneku.

— Spasi me! — vikne skršen, istrošenih živaca, — ne mogu dalje. Osjećam, da sam izgubljen.

Seneka nije razumio, o čemu je riječ. Vidio je, da Neron još uvijek drži svoj spjev u rukama i da pokazuje na nj. On sjedne pokraj njega i blago se nasmiješi.

Mislio je, da car ne misli više na svoj spjev i da ga je zaboravio kao i on.

— Slaba je ova moja pjesma, — promuca Neron, — i ništa ne valja!

Seneka se još uvijek smješkao.

— Ti se smješkaš? — upita Neron s predbacivanjem.

— Lice ti je ružičasto i mlado, a oči ti se žare. Oblačić je poletio k suncu.

— Nisam zadovoljan, — reče car utučen.

— Ja to poznajem, — govorio je Seneka, — već odavno. Svaki je pjesnik takav.

— Zar i drugi?

— Razumije se, — doda Seneka očinski. — To jest, ne svi, već samo dobri pjesnici. Slabi su sigurni u svome poslu. Oni su uvijek zadovoljni, jer su slijepi. Dobri pjesnici vide teškoće i znaju, kako je velika razlika između onoga, što h o ć e m o i što m o ž e m o ostvariti.

— Ti me samo tješiš, — uzdahnu Neron.

Seneka ga pogleda i opazi, kako je tvrdoglav i silovit. On se rastuži žaleći ga.

— Ne, — reče Seneka, — tebe ne treba tješiti. Nipošto ne treba!

— Zar nije slaba?

— Nije, već je, — reče Seneka skanjujući se — krasna! Naprosto divna!

Neron će nato sav blažen, kao da ne vjeruje:

— Mogu li ti vjerovati?

Seneka zatraži djelo. Sa radoznalošću pružio je ruku i uzeo ga. Nesvijesno je napravio kretnju, kao da je pograbio ružnoga i vlažnog crva, kojega mora pogladiti. Pjesma je bila beznačajna, puna mitoloških slika i izlizanih stopa. Filozof je znao, da ne može pomoći ni učeniku, ni njegovom djelu. Ipak je predložio, da uzme prvi koncept, koji je bio nešto bolji; izbrisao je nekoliko stihova, a zatim uzeše zajedno čitati: obojica su bila jednako oduševljena. Car je mahnitao od sreće.

— No jesam li imao pravo? — klikne Seneka.

— Da, imao si.

— Obećaješ li, da nećeš više biti malodušan?

— Da, obećajem, — izjavi Neron radosno. — Moraš me razumjeti, zašto sam trpio. Došao sam do uvjerenja, da pisati znači nešto najbolje i najviše i da samo to vrijedi. To sam htio uvijek. Ako to ne budem mogao ili znao, — tu se ogleda nemoćno oko sebe, — što ću onda ovdje?

— O, kako si skroman, care! — reče Seneka malo zavidno, što podilazi svakoga pisca, kad drugi upoznadu radost umjetničkog stvaranja, koju je on već sâm poznaje.

— Ne, nisam skroman. Čuj me! — reče Neron intimno Seneki. — Kad sam svršio svoju elegiju, provezao sam se kolima; konji su letjeli, a meni se pričinilo sve tako lijepo i svježe. Ljeto je jurilo sa mnom, i činilo mi se, da letim gore u plamen.

— Ti si pravi pjesnik! — usklikne Seneka, — vidiš, to treba da opišeš.

— Zar to?

— Da, to. Sve, što misliš, ali dok ti je još svježe. Sinko moj, pred tobom je beskrajan put: razvoj. Ta još si mlad. Prava umjetnost pripada starcima.

Seneki se pričinilo zanimljivim, što na prijestolju sjedi mladi pjesnik, pa je godilo njegovoj taštini, što »s visoka« očekuju njegovu riječ. Pred njim su pucale sjajne perspektive. Veze između njega i cara postajale su iz dana u dan sve srdačnije i toplije, gotovo nerazrešive. Pjesnička strast Neronova, koja se tek budila, slagala se sa Senekinim planom, jer je upravitelja carstva htio privesti blagosti i umiljatosti. A zgodnije prilike dosad nije imao. To bi bio najbolji melem caru i njegovim podanicima, kojih je tada bilo devedeset milijuna. Kaligula i drugi carevi nisu imali te sklonosti. Ideja je Seneki dobro došla, pa je odbacio svoju zadnju sumnju, koju sve dotle nije mogao svladati, te je počeo govoriti caru s visine, kao da sâm sjedi na prijestolju.

— Zaista, — govorio je učitelj, — ti nisi samo pjesnik, već i razborit čovjek, koji ima dobar sud. Sada je tek svijet sasvim tvoj! Moćni samo upravljaju njime, ali pjesnik vlada njim... On drži zemlju na svojim ramenima kao Atlas. Stvarnost

je krnja bez umjetnosti. Ni filozof nije tako sretan i savršen kao pjesnik. On obično stane na put zlu, ali pjesnik pretvara zlo u milinu i onda, kad se zlo dogodilo. Osam godina živio sam ja u progonstvu na Korzici, daleko od Grada, među golim vrletima i ćelavim barbarima. Drugovi su mi bili malarični komarci i suri orlovi. Sigurno bih poginuo, da nisam bio pjesnik. U svojoj groznoj samoći prolazio sam mjestima, po kojima sam ja htio. Samo je san stvarnost.

— Samo san! — prošapće Neron i s čuđenjem zagleda se u starca, koji je gorio i plamtio od sušice kao buktinja.

— Vladaj nad ljudima! — produži Seneka, — a pjesništvom vladaj sobom! Samo nastavi. Ali uvijek donosi nam nešto novo i piši neprestano. Ne osvrći se na prošlost; nju ostavi i zaboravi je kao što drvo zaboravlja svoje suhe grane!

Neron ga je slušao sa zahvalnošću. Neizlječivi bolesnik, koga su obmanjivali!

— Da ne čitam? — upita.

— Ne, nemoj, — odvrati Seneka zbunjen.

— Zašto?

Seneka se bojao za svoj utjecaj. Nije htio, da Neron upozna pjesnike veće od njega.

— Možeš čitati, — doda, — ali malo.

— Što?

Seneka se zamisli kao liječnik, od koga traži bolesnik dijetu.

— Homera, — reče, — i Alkeja. Možda i Pindara. Ali Tirteja još nemoj čitati.

Najzad je dobio svoju liječničku pristojbu: dvjesta tisuća sestercija.

— Zatim, — govorio je Seneka, — glavno je, da što više živiš. Ti još ne poznaješ život, koji je

izvor svakoga iskustva. Mladost vidi samo površinu: ljusku i koru. Ali ono što je pod njima, dubinu još ne vidi. Odavde s visine ne možeš sve pregledati. Morao bi sići malo niže i pogledati sve. Ali o tome ćemo drugi put govoriti.

— Da, — promuca poslušno car, — vodi me! — govorio je kao mjesečar.

VIII

KNJIŽEVNA ŠKOLA

Car je mnogo radio. Svoj stilos držao je i noću pokraj sebe i bilježio sve, što mu je padalo na pamet. Napisao je više pjesama. Među ostalima jednu idilu o Dafnisu i Kloji i jednu odu o Apolonu, koji daleko strijelja.

Započeo je jednu tragediju, koja mu je napredovala s nevjerojatnom lakoćom.

Bio je zadovoljan sam sobom. Za godinu dana napisao je malu biblioteku, koju je gledao sa samosviješću. Svoje vrijeme razdijelio je tako, da mu nijedan čas nije ostao neiskorišćen. Sve ga je gonilo jedinom, velikom cilju. Bacio se na proučavanja. Čitao je i naučio napamet nekoliko svojih pjesama, da se njihova melodioznost upije u njegovu dušu i da je oplodi. Seneka ga je odvodio poslije lekcija na šetnje, pokazivao mu sve i skretao mu pažnju na stvari, na koje dotle nije mislio. Učenik je sve lako shvaćao.

Kasnije je Neron nastavljao taj rad i sâm po savjetima svoga učitelja.

Sa svojim inžinjerima izlazio je na periferiju Rima, gdje je posao oko uređivanja grada odmicao polako i mlitavo. Tu im je davao upute, a zatim

ih ostavljao. Odnosili su ga na nosiljci u još zamazanije i krivudavije ulice, u kojima su stanovali u velikoj nevolji bijednici, gotovo nagomilani jedni na druge.

U otvorenom kanalu polagano je otjecalo ružno smeće. Gončini su udarali mazge. Između niskih obućarskih radnja i malih krčama, koje su bile ulegle u zemlju, pokraj uličnih jaraka ležali su crknuti psi i mačke. U carevo lice udarao je smrad, koji mu je punio nos i gušio ga. Strahota propadanja upravo ga je zastrašila. Neron, kome je život dotle bio sasvim nepoznat, gledao je na nj s nametnutom dužnošću i namještenim interesom. Kad bi zaustavio svoju nosiljku, iz koliba bi pomolili glave ljudi i kao da se nebo prolomilo nad njima, povlačili se bojažljivo natrag.

On ih je promatrao. Propisane lekcije postale su njegovom drugom prirodom. Uznemirivali su ga mnogi nepoznati ljudi, koji su nosili u sebi nepoznato blago, težak život. Mučila ga izjedljiva znatiželja: što se može skrivati u tim ljudima? Kad se jedan prosjak povukao u kapiju, dugo je gledao za njim. Pokraj jarka sjedila je starica i istiskivala natekle rane na nogama.

Neron je pogleda.

— Boli li te? — zapita je s nekim ganućem i s otvorenom radoznalošću.

Starica ga je glupo pogledala i nije odgovorila.

— Mora, da te jako boli ta noga, — reče car glasno, kolebajući se između sažaljenja i grubosti. — Bi li voljela, da te ne boli?... Bi li htjela trčati kao u svojoj dvadesetoj godini?

Starica nije ni na to odgovorila. Preko njezinih obraza potekoše suze.

— Ne plači, — reče Neron, a oči mu zablistaše lažnim sjajem. — I moja je noga takva; zato me i nose u nosiljci, — i ode.

Često je poduzimao ovakve šetnje. Išao je za prolaznicima, koji nisu ni slutili, da car korača iza njihovih leđa. Slijedio ih je sve dok nisu zamakli. Drugi put hvalio je ružne djevojke, a lijepe uvjeravao, da su ružne.

Smijao se, što je sve uzbunio.

Državnim poslovima Neron se malo bavio, ali su ga ipak svi držali dobrim vladarom. Njegovu ravnodušnost smatrali su blagošću, a dosadu dobrotom. Mjesto njega vladala je majka Agripina, koja je ispočetka slušala iza zavjesa senatske sjednice, a kasnije im otvoreno pretsjedala. Sve je zavisilo o njoj i njenom ljubavniku Palasu. Njih dvoje obavljali su sve poslove.

Seneka je na jednoj sjednici natuknuo, da bi bilo dobro uvesti malo u posao i cara, koji se sav bio odao studijama. Predložio je, da ga izaberu za konzula. Ali se Neron i dalje rijetko javljao na senatskim sjednicama.

Seneka je upravo bio pošao k njemu, da mu to predbaci. Nije ga zatekao samoga. Raspravljao je sa dva neobična i čudnovata stvorenja.

— Zar ga ne poznaješ? — upita car Seneku i pokaza prstom na čovjeka, koji je stajao pred njim nepočešljan i zamazan. Remenje njegovih sandala visjelo je. — Zodiko! — javi car njegovo ime.

Seneka ga je gledao.

— I on je pjesnik, — izjavi car.

Zodiko je bio zdepast i onizak klipan sa spološtenim nosom i treptavim očima. Gledao je Seneku kao što pas gleda čovjeka sa strahom i ropskom pokornošću. Prije je bio zanatlija.

Filozof ga, dakako, nije poznavao. Bilo je na stotine ovakovih pjesnika, koji su se klatarili Forumom i kao pusta sirotinja nikada nisu mogli izdavati svoje knjige. Svoje pjesme čitali su na ulici

prolaznicima, dok im nisu toljagama isprebijali leđa.

— A ovo je Fanije, — pretstavi Neron drugoga, koji je bio nešto mršaviji i oniži. Imao je iznošenu togu. Jedva se usudio izići iz tame. — On je... također...

— Pjesnik? — upita Seneka porugljivo.

— Da, — potvrđivao je Neron, — i mnogo piše.

Seneka pogleda svu trojicu i odmah razumjede situaciju. Izgledalo je, da se odavna poznaju.

Dva crva iz rimske kloake dopuzali su slučajno pred cara. Silom su se dogurali do njega kao do svakoga i Neronu se nisu činili odvratnima. Pokazivali su se skromnima i mirnima.

— Ja to nisam znao, — reče Seneka zbunjeno.

— Čudnovati su to derani. — govorio je car, — zaista su originalni!

Seneka ih nije više tako strogo gledao, pa ih je protiv svoga ukusa upitao:

— Zašto šutite?

Zodiko i Fanije nisu ni pisnuli u prisutnosti filozofovoj. Jedva bi se ganuli.

— Nemojte tako, — reče im car, — budite smioni, kao što ste obično.

Dva se golobradića nato osmjeliše. Počeli su jedan drugoga zadirkivati po mesarskim manirama i grditi književnim jezikom periferije, u kojemu je svaka riječ bila kao mućak.

— Jesi li ih čuo? — upita Neron Seneku, smijući se.

— Poznajem ih već, — odgovarao je Seneka.

— Odmah ćeš čuti još i više. Vidjećeš, što rade na ulici. Jako su zanimljivi. Hodi s nama.

Neron potrči niz brežuljak kao da se oslobodio svega. U njemu je ključala besmrtna mladost. Kat-

kada bi dreknuo. Iz grla su mu prodirali glasovi, koji su naličili glasovima drugog čovjeka. To ga je razveseljivalo. Seneka je umorno klipsao za njim ispred Zodika i Fanija.

Sa sobom su bili poveli samo jednoga roba, koji je nosio pred njima brončanu svjetiljku, da im rasvijetli put.

Putem su se vraćali kući premoreni ljudi i rasijani prolaznici. Zodiko i Fanije počeli su time, da svakoga ponizno i s poštivanjem pozdravljaju. Bogati trgovci i tvorničari bojâ rado su im odzdravljali. Kad su odmakli nekoliko koračaja dalje, usporili su svoj hod i pogledali natrag domišljajući se, ko bi ona dva nepoznata čovjeka mogla biti. Uzalud su ih tražili u svom sjećanju. Zatim su sa sumnjom nastavili svoj put.

— Zar to nije smiješno? — upita Neron, kojemu su vrcale suze od smijeha. — Svi su ljudi kao lutke. A sada, — reče Neron Zodiku, — pokušaj ono s bakrenim novcem.

Zodiko posegne u džep, izvadi jedan as i oštro ga baci u noge jednome patriciju, koji je onuda prolazio. Izgledalo je, kao da je on izgubio taj novac. Plemić pogleda oko sebe. Mislio je, da se vara, ali kad je vidio novac kod svojih nogu, podigao ga je i turio u džep. Mirno je nastavio svoj put, u uvjerenju, da je doista on slučajno izgubio onaj novac.

— A još je smješnije, — objašnjavao je Neron Seneki, — kad oni to naprave čitavoj kakvoj porodici. Otac, majka, dijete i dadilja, svi se sagnu k zemlji na zvuk novca. Isto rade i bogataši. Dugo traže novac i, kad ga nađu, svi mu se raduju.

Nato je Neron i sâm nastavio istu igru. Toliko se bio zagrijao, da se nije mogao obuzdati. Bacio je novac na ručni zglob nekoj plemenitoj matroni,

koja se šetala s mužem. Ona vikne na njega i Neron se upusti u prepirku s njom. Kad gospođa nipošto nije prestala, on ju je počeo štipati za bradu i po grudima, našto njezin muž u tami izlema cara... Sutradan su saznali, da je to bio senator Julije Montanus.

I od toga vremena je Neron izlazio samo preobučen. Glumac Paris bi ga naličio i obukao. Tako bi gdjekada izlazio kao prosti vojnik s kratkim i debelim mačem, katkada kao edil i pučki tribun, a gdjekada kao izgladnjela skitnica.

Naveče bi obukao zamazano i poderano odijelo s rukavima, a na glavu natakao mastan i smrdljiv kalpak, kakav su nosili rimski kočijaši po kiši. Nadaleko je znao pljunuti u prašinu i što papreno opsovati.

Oko Cirkusa Maksima gurao se narod. Car bi se umiješao u mnoštvo. Zodiko bi stavio dva prsta u usta i snažno zazviždao u noć, našto bi iz daščara oko Cirkusa istrčale ulične djevojke; Egipćanke i Grkinje prolazile su s mlitavim kretnjama. Zodiko izabra jednu Grkinju.

— Mačkice, — reče, — stani, da ti reknem jednu riječ.

— Boginjo! — vikao je za njom Fanije, kad bi ona otšla dalje.

Neron i Seneka ostajali su u pozadini.

Djevojka se vratila Zodiku.

— Što hoćeš? — zapitala ga je, jer nije bila vikla boljim kavalirima, pošto su je obično zadržavali samo bijedni robovi.

Nešto su se dogovarali. Neron se raspali i pade u teško iskušenje. Skočio je od učitelja u svom kočijaškom odijelu prama djevojci.

— Ljepotice moja! — gukao joj je kao što je to običavao raditi Zodiko, — nikada nisam vidio

tako lijepe žene, — i načini pokret, koji je naučio od Fanija.

— Divno govori, — šapnu Zodiko.

— A kako se tek kreće! — pohvali cara Fanije.

Djevojka je slijegala ramenima:

— Nemoj!

— Pa ja te ne diram, — odgovori Neron drskim kočijaškim glasom. — Vrlo mi se sviđaš.

— Hoćeš li dakle sa mnom?

— Hoću, — prihvati car, — s tobom idem, ako hoćeš, do na kraj svijeta.

— A ko si ti? — upita ga djevojka promuklim glasom.

— Zar ne vidiš, da imaš posla s boljim kočijašem? Danas mi je gazda otkazao službu, pa sam sada bez posla.

— Ti nisi kočijaš.

— Nego šta bih bio?

— Nešto drugo, — odvrati djevojka izmjerivši ga očima.

— Pogodila si, — ja sam nešto drugo. Da ti kažem istinu! Ja sam rimski car.

Seneka se snebivao. Iznenadilo ga, što caru padaju takve ideje na pamet.

— Ne, ti si luđak, brate, a ne rimski car. Lud si, lud, — govorila je djevojčura.

— Imaš pravo, — odobravao je Neron, — ali ni ti nisi ono, kakvom se pokazuješ. Vidio sam jutros, nemoj poricati. Bila si u Vestinom hramu. O Vestina djevice, dokle si pala!...

Djevojka se nasmije, našto doletješe mnogi prolaznici, koji opkoliše šaljivoga i duhovitoga kočijaša.

Tada Nerona odvukoše prijatelji dalje, jer je situacija postala ozbiljna. Izdaleka čuli su se oštri zvižduci.

Svršilo se s pijankama i bančenjem u krčmama. Pjesnici su pili gusti bućkuriš, koji im je otešćao glavu, pa su zaspali na zemlji. Seneka je razgovarao s Neronom. Nešto kasnije priključio im se Paris, koji je, poslije pretstave, donio sa sobom zlatnu bradu i ostve. Neron, koji je bio potpuno pijan, zamolio ga je, da mu to preda. Onda je na ulici stavio na lice tu bradu i tako se gegao sa Senekom kao bog mora u magli zore.

Pod Palatinom susreo je jednog grbavca. Stao je pred njega i zapitao ga oštrim glasom.

— Zašto si grbav?

Grbavac ga je pogledao iz puste tišine svoj tuge. Razabravši grubo pitanje, kakvo nije niko stavljao na njega, s prezirom je htio poći dalje.

— Stani! — izdere se Neron na njega. — Čuješ, nemoj se nikada toliko ponositi! Gordost je vrlina glupih ljudi. Ja nisam grbavac, pa se opet ne razmećem. Ako se ljudska leđa malo izgrbe, onda čovjek postaje grbavac. Dakle: sitnica. Sutra ću ja sebi slomiti kičmu, pa ću i ja biti grbavac kao ti.

— Idi ti, — odgovori mu grbavac, — poštovana devo, u pustinju i ne uzdiži svoga nosa tako visoko. Grba je nesumnjivo zgodna stvar, ali nipošto nije lijepa, kako ti to misliš. Uostalom, to je stvar ukusa.

Neron je jedva stajao na nogama. Seneka ga uhvati za ruke i podupre ga. Car je i dalje neprestano govorio, naslonjen na svoga učitelja.

— Ti si, — reče on Seneki, — pijan kao klada... No sada mi je nešto palo na pamet: Ljudska je glava slična orahu ili jajetu. Ne misliš li i ti tako? Trebalo bi je razbiti i pogledati, šta je u njoj, — smijao se.

I Seneka se smijao.

— Padaju mi na pamet i druge stvari. Zašto je, na primjer, sve tako, kako jest? Zašto nije nebo crveno, a zvijede zelene? Zašto nije more žuto? Zašto ne mogu letjeti lavovi? A prije svega: zašto ne rađaju muškarci? Muškarci muško, a žene žensko?

Grohotao je, kad je zinuo i Seneka se uplašio od njega.

— Zašto ne odgovaraš? — upita još jednom car i iskesi se.

— Vrlo interesantno, — reče Seneka, — ali je već vrijeme da legneš.

Kod kuće se je Neron, pod dojmom strašnih doživljaja, blijedo sjećao mnogih zbrkanih događaja. Nije mogao razaznati, ko je malo prije glumio, a ko misli na sve ono, što se je dogodilo. Žalac neuspjeha osjećao je. U glavi mu se smutilo. Prezirao je sam sebe.

Sve mu se činilo maglovito. Sigurno je bilo samo to, da su mu od udaraca natekli očni kapci, koji su ga pekli. Život je ostavio na njima svoj trag.

Ali kad je sve dobro promislio, činilo mu se, da je sve, što je vidio i doživio, bilo potrebno za književnoga početnika.

I sutradan nastavio je isto to iznova.

IX.

KRILA RASTU

Lalaga!

— Što je, draga?

— Da li se već vratio kući?

— Još nije, mila moja.

— Pogledaj, još jedanput.

— Idem, draga.

Lalaga, dadilja carice Oktavije, izađe napolje, da dođe do carevih odaja.

Hodnik je sa svojim ogromnim svodovima, svojim vlažnim i pljesnivim dahom tištao dadiljina prsa. Odjeci njenih koračaja ozvanjali su neprijatno, pretvarajući se u daljini u tihe jauke.

Još je bilo tamno. Samo su buktinje plamtjele u rukama stražara, koji su bdjeli. Ali ni one nisu potpuno raspršile tmine. Kroz riđe svijetlo buktinjâ razabrala se na dnu hodnika tajnovita tama.

Oktavija je dotle ostala sama. Svoju malu, crnu glavu prekrila je dlanom. Imala je četrnaest godina, a bila se udala prije tri godine. Otada je živjela u palači i nije se mogla maknuti dalje od visokih turobnih zidova. Sićušna ženica, još dijete, danju se igrala sa svojim lutkama, a uveče se bojala.

Dadilja se povratila i saopćila joj, da Neron još nije došao kući. Oktavija uzdahne.

— Sada vidiš, da me ne voli.

— Hoćeš li, da ti pričam nešto? — upita je dadilja.

— Pričaj o tome, zašto me ne voli, — govorila je Oktavija, — zašto me ne voli? Da li sam ružna? Ili sam malena? — pri tome ustane.

Praunuka Augustova, carica, stala je pred dadilju, da je ona pogleda. Zaista, bila je sasvim malena. Ali svojim savršenim linijama potsjećala je na lijepe i otmene kipove.

— Lijepa si, draga, vrlo lijepa.

Oktavija briznu u plač.

— Pa ipak me ne voli. Što da radim? Da se smijem?... On kaže, da sam tužna... Da govorim? On veli, da ne umijem govoriti. Ni Britanika ne vidim nikada. Već je prošla godina dana, što se nisam sastala s bratom, pa ne znam, što je s njim.

Dadilja ju je tješila ljubeći joj ruke.

Iz prizemne dvorane vidio se trijem i carski vrtovi, koji su bili obavijeni tamom. Dolje, pokraj vodoskoka, između smokovih stabala, upravo je odjeknuo glas frule.

— Čuješ li? — upita carica dadilju. — Neko opet svira na fruli.

— Kako je veseo! — reče dadilja i poče pjevuckati melodiju pjesme.

— Kako je tužan! — dahne Oktavija i poče kroz zube pjevati istu pjesmu.

Pošle su da sjednu u trijem i slušale, kao robinje iza rešetaka tamnice, pjesmu slobodnih ptica...

Frula je plakala, a s njom i lišće i žbunovi.

Oktavija se nalaktila o zid i pustila svojoj zanesenoj duši, da odlijeće daleko na talasima pjesme. Vidjela je plavu kosu cara i čula njegove riječi. Osjećala je, da ga sve više voli.

Viđali su se samo katkada kod stola. Neron je bio umoran i nervozan. Izbjegavao je čak i njezin pogled. Uznemirivala ga je ova bojažljiva i strašljiva ženica, kojoj su ruke i noge bile hladne kao u žabe, a oči uvijek zaplakane. Osjećao je, da mu ona smeta u slobodi kretanja. Govorili bi samo nekoliko riječi: »Carice«... — »Care«...

Iza toga bi car odlazio svojim prijateljima, gdje se tužio, kako ga to dijete ne može razumjeti. Šta ona zna o jednom pjesniku?

Noćni izleti Neronovi postajali su sve češći i sve razuzdaniji. Jedne noći pronašao je u nekoj obućarskoj daščari na kraju periferije čudnovatog, isherenog, škiljavog i glupog patuljka. Bio je takva nakaza, da ga je poveo sa sobom u palaču i držao ga na lancima, da s njim zabavlja svoje goste. Zvao se Vanicije.

Zodiko i Fanije svaki su dan pravili sve veće psine. S Fabricijeva mosta bacali su u Tiber mačke i pse i tako urlikali, da su budili ljude, koji su spavali. Noćni bi stražari izišli na lice mjesta pod vodstvom redarstvenoga tribuna, misleći da je neko umoren.

Seneka je rijetko kada bio s njima. Stidio se njihovih budalaština, ali nije smio prigovarati. Za ljetnih mjeseci povukao bi se u Baje, da toplom vodom liječi svoju kostobolju.

Car se tim odlaskom oslobodio teškoga skrbništva. Odahnuo je, kad na njegove rukopise nisu više gledale sive i oštre oči učitelja tražeći pogreške, kojih »nije bilo«... Samosvijest ga obuzela. Na svojim prsima nosio je u znak sreće kožu one zmije, koja ga je u djetinjstvu htjela usmrtiti. Ponovo je osjećao, da je on izabranik i da mu mora poći za rukom sve, što započne. Slobodno je tumarao po beskrajnim nebesima i smijao se svojoj dvoumici i zebnji. Sada je pisao još više nego prije.

Seneku je držao jetkim i pakosnim starcem, koji se pravio važan i pisao svoja »Pisma o moralu« za mladiće. Ali je — po Neronovu mišljenju — Seneka u životu bio bojažljiv, nemoralan i brbljavac, u koga nije bilo nijedne jedine iskre od pravoga pjesnika, koja bi se rasplamtjela. Pravi pjesnik ne pravi se mudracem, već govori s divljom mahnitošću i osjećajnošću. Zodiko i Fanije mislili su isto tako. Seneka, retor, kiti svoje izmišljene drame šarenim uresom rječitosti, ali je u njima bilo »jedva nekoga sadržaja«. O, kako je Neronu sada bilo smiješno, da je nekada nasjedao tome ljubomornom luđaku!

— Mladost ima pravo, — vikao je pobjedonosno, — a ne iznemogla starost. Ja vjerujem vama, prijatelji, — govorio je i okretao se prema mladićima, koji su u carskom vrtu lagano pijuckali

slatko, ulеđeno piće. Ti su mladići bili ponajviše pjesnici, piskarala s mutnom prošlošću, koji nikada nisu bili nagrađivani, ali su iskorištavali Senekino otsustvo i preplavljivali carski dvor... Neron ih nije previše cijenio. Njihova djela nije poznavao, ali se nije ni zanimao za njih, nego je držao, da su ipak neki od njih nadareni umjetničkim osjećanjem i zdravim sudom.

Zodiko i Fanije dobavljali su pjesnike po desetoricu i dvadesetoricu u grupi, pa su se ovi kretali u dvoru kao kod kuće i dovodili nove. Čak su stanovali u palači, oblijećući danju i noću oko cara. Zodiko se bio počeo umivati i češljati, a na sandale je prišivao srebrne kopče. Fanije nosio je careve toge, koje bi Neron odbacio.

— Ja vam vjerujem, — govorio je car, — tebi, Zodiko, jer si plakao, kad si čuo »Apolona dalekostreljača«, i tebi, dragi prijatelju Fanije, jer si nedavno pao u nesvijest pod dojmom moje pjesme.

Svi su oni obožavali mladost, a starost potcjenjivali. Neron je stajao na podiju između vijenaca i svjetiljaka, prigibajući malo svoju glomaznu glavu s kuštravim uvojcima. Liru, kojom je pratio svoju pjesmu, uzimao je u ruke i uz laki naklon odlazio, kao što je vidio, da rade veliki umjetnici.

Potkraj ljeta prikazivao je pontifeks maksimus na Kapitoliju žrtvu Jupiteru, posvećujući vrhovnom bogu Neronov spjev o Agamemnovoj smrti, urezavši ga na zlatnu ploču. Priložili su i njegovu bradu, koju je bio ostrigao i stavio je u korice, ukrašene biserima...

X.

TRI PJESNIKA U PARNOJ KUPELJI

Seneka se vratio u grad tek pod jesen. Bio je već nekoliko dana u Rimu, a od cara još nije dobivao poziva. Nije znao, što to znači. Čekao je, srdeći se i ljuteći. Ipak je iskoristio vrijeme i završio svoju dramu »Thyestesa«.

Rano ujutro otišao je u parno kupalište, da nastavi liječenje, koje je započeo u Bajima. Išao je odupirući se o štap, jer ga je bol poput noža probadala. Prešao je preko trga Argiletuma, gdje su se ređale knjižare s novim knjigama. Zatim je pošao na Forum. Pred patricijskim kućama čekale su rpe klijenata, da se otvore vrata i da izvrše svoj jutarnji pozdrav. Jutro je bilo divno. Sunce je obavijalo ružičasto-žutim vijencem Alkibijadov kip, koji je stajao na Forumu, ostajući vječno lijep. Trg se sve više punio.

Pijani noćnici vraćali su se kući spotičući se. Išli su u manjim i većim skupinama, a nekoji zastajali nad kloakom i povraćali. Nadriadvokati s brzim kretnjama i s nosom, koji su svakuda zabadali, stajali su na svom običnom mjestu kraj sunčanoga sata. Stigla su i zjala, koja cijeli dan nisu ništa radila, ali do ponoći su ostajala na Forumu, a niko nije znao, od čega žive. Zatim su došli drugi, koji su davali boju i život ovome trgu: posrednici, koji su se cjenkali, poznati lihvari i trgovci, koji su pospano otvarali svoje radnje. Jedno ulično dijete prodavalo je pred kipom vučice i sumporne žigice. Mjenjači, kriomčari i bankari, zdepasti Rimljani i suhi Židovi, namještali su svoje kamene klupe pod svodovima, te glasno i bez prestanka brbljali.

Zrak se ispunjavao poznatom bukom. Miris i smrad otimali su se za prvenstvo. Miris zrele jabuke i smokve pomiješao se s isparivanjem ribnoga trga i parom mirisavih tekućina pod svodovima. Seneka je kao izvan sebe slušao brujanje i udisao mnoge neodređene mirise. Onoga lijepoga jesenjeg dana osjećao je ljepotu života, koji prolazi.

Najednom požuri, jer je zvono parnih kupelji zveknulo najavljajući otvaranje kapije. Zvuk zvona dopirao je do njega.

Kad je prolazio pokraj Kastorova hrama, zastao je najednom kao ukopan. Pogledao je na jadne kuće, gdje su između mnogih piskarija, kojima su zidovi rimskih kuća bili išarani, bili na bronzanim pločama ispisani zakonski članci i cedulje, kojima su se nuđale sobe za izdavanje. Uz banalne napise i slike neko je crvenom kredom napisao ove riječi: »Nerone, čuj, što znači ovaj šum?... Bogovi grohoću na nebu, ismijavajući tvoj ritam, bijedniče, koji praviš stihove.«

Na Senekinom licu pojavi se osmijeh. Zatim se uozbilji i odmahne glavom sa zlom slutnjom. Pitao se: »Šta, zar smo već dotle stigli?«

Već tri mjeseca nije bio u gradu. S ljudima nije dolazio u doticaj i zato nije znao, što se upravo događa. Zar već i drugi znaju? Kako su doznali tu tajnu? To mu se pričinilo nerazumljivim. Nerona je narod uglavnom volio. Davao je obilno kruha svakome. Snizio je poreze i brinuo se za gladijatorske igre. Patricijima, koji su osiromašili, davao je životnu rentu. Svi su držali, da je poslije Kaligule i Klaudija došao dobar vladar na prijestolje. I ovdje na Forumu govorilo se o tome, kako car nije htio potpisati smrtnu osudu dvojice razbojnika i da je uzdahnuo, kada su stavili smrtne osude pred njega i rekao, da bi bilo dobro, da ne zna pisati...

Nije se nigdje pokazivalo nezadovoljstvo. Ono nekoliko porodica s republikanskim osjećanjem, u kojima je još živjela uspomena na stara vremena, pokorilo se, ili su živjele na svojim imanjima izvan Grada. Seneka se nije mogao od čuda snaći. Ubrzao je svoje korake, da dođe među ljude i da se razgovori s prijateljema.

Vratar na ulazu parne kupaonice imao je žućkasto odijelo. Pustio ga je unutra, a čuvar odijela uzeo od njega togu.

Mali crnac utisnuo mu je u ruke službene novine »Acta diurna«, koje je filozof s velikom radoznalošću počeo čitati. Carica Agripina primiće danas četiri senatora. O Neronu nije bilo ni riječi. Zatim je slijedio protokol sjednice. Mnoga vjenčanja, a još više rastavâ. Tučnjava na Martovu polju između dvaju gizdelina zbog jedne čuvene bludnice. Pozorišne spletke o Parisu i najzad neki članak o Zodiku, kao velikom pjesniku. Seneka ispusti novine iz ruku. Oko njega se dizala velika graja. Kupalo ih se oko tri tisuće ljudi. Čulo se prskanje tuševa i slavina, žuborenje vode i piskutanje pare, koja se gušila u cijevima. Iz daljine, negdje visoko, svirali su na frulama, od kojih je dopirao glas.

Kućni orkestar parnog kupališta svirao je. Započeo se jutarnji koncerat.

U uskim tunelima, koji su presijecali zgradu uzduž i poprijeko, trčale su sluge, namještenici kupališta, koji su nosili na rukama po jednu obojenu tuniku, odijela gostiju ili čaše i zdjele, koje su se pušile. Te zdjele i čaše nosili su u blagovaonicu. U kuhinji je gorjela vatra, a kuhari su kuhali i pekli.

— Zapovijedaš li nešto? — pitao je sluga, koji je otpratio Seneku u sobu za svlačenje.

— Ne, — odmahne on neodređeno rukom.

Slastičar, koji je bio blizu njega, nuđao mu je svoje slatkiše.

Seneka se svlačio, a onda, opirući se o svoj štap, gol pošao u kupelj.

Tražio je svoga nećaka Lukanija, pjesnika, za kojega je znao, da je u ovo vrijeme obično u kupalištu i druge, od kojih se je nadao dobiti razjašnjenja.

U prvoj dvorani bez krova, pod jutarnjim nebom, nalazio se dugi hladni basen, gdje su se u tamno-zelenoj vodi praćakala mlada, bijela tijela. Tu su plivali šampioni, koji su se spremali za utakmicu. Otvorenih očiju ronili su kao strijela, a samo katkada pokazivali glavu s kovrčastom kosom, da bi udahnuli zraka u jaka pluća. Kad su izašli iz basena, s njih je kapala voda u bisernim zrncima. Bili su slični nadgrobnim spomenicima, s kojih teku suze... Seneka ih je dugo promatrao, ali svojih prijatelja među njima nije vidio.

On prođe kroz okruglu dvoranu i stiže u mlaku kupelj. U kadama su ljudi lijeno gladili svoje trome udove. Na kamenim klupama su trljači, uškopljeni robovi, masirali goste hrapavim rukavicama. S gosta je kapalo ulje. Izgleda, da je Lukanije bio već i to svršio. Nato pogleda Seneka u vruću komoru i u paru. Od parnih oblaka nije ništa vidio. Goli ljudi kašljali su, hihotali i vikali, ali se nije moglo razaznati, o čemu govore. Najposlije se popeo u prvi kat, gdje ih je našao u kutu sobe za odmaranje.

Lukanije se već bio okupao, pa se sada razgovarao u grimiznom ogrtaču pokraj divana; crna kosa bila mu je kuštrava. Govorio je s pjevačem Menekratom i Latinom, svojim trabantom. Ovaj mladi vjetrogonja rasuo je cijelo imanje svoga oca, a u ovaj mah je stanovao negdje na tavanu i udvarao slavnim pjesnicima.

— Literatura! — vikne Seneka u šali, nakloni se i pozdravi društvo.

Lukanije potrča pred njega i poljubi ga dvaput u usta.

Seneka ga je prvi nekada bio uzeo pod okrilje. Otkrio je njegovu neobičnu nadarenost još za djetinjih dana, jer je bio čudo od djeteta. Učio je u Ateni, a Seneka ga je doveo u Rim na dvor, gdje je zadobio carsku milost i povjerenje. Vrlo mlad postao je već i kvestor. Sa svojim pjesmama i predavanjima, koja je držao u teatru, jednim mahom osvojio je književnost i žene. Lukanija su držali za najvećeg latinskog pjesnika. Za svoj spjev o Orfeju nedavno je bio dobio književnu nagradu, pa je zato iz njega izbijala neograničena samosvijest.

— Hvala bogovima, da te vidim, — reče Lukanije i još jedanput poljubi Seneku.

Lukanije je bio vrlo krasan čovjek. Rodio se u Kordovi, u Andaluziji. U njegovim žilama tekla je vruća i žestoka španjolska krv, kao i u Seneke. Njegovu kuštravu i kovrčastu kosu uređivali su frizeri i brijači. I nokte su mu glačali. Imao je na sebi toliko mirisa i pomada, da je oko njega uvijek lepršala mirisna magla.

— Ne želim da vam smetam, — reče Seneka, umoran i zaduhan od uspona, pa sjedne u naslonjač. — Samo nastavite razgovor! — i uzme knjigu, koja je ležala na divanu, a bila iz kupališne knjižnice. Prevrtao je po njoj.

Lukanije je bio sav zanesen od raspravljanja. Okrenuo se:

— I jučer sam prevrtao knjigu, ali nisam dospio dalje od nekoliko stihova. Danas se ne može više čitati.

— Nadam se, da nije riječ o meni, — reče Seneka.

Oni mu, smijući se, odgovoriše:

— Ne, ne, mi govorimo o Vergiliju.

— Na njemu ti uvijek jašiš, — reče Seneka sa smiješkom i zaklopi oči.

— A zar nemam pravo? — žestio se Lukanije. — Svako mu je slovo mrtvo, a stihovi prazni. Zvanična državna poezija! Ali je to već zastarjelo, samo što se ljudi danas ne usuđuju to priznati.

— Možda mu četvrto pjevanje još uvijek nešto vrijedi, — nabaci Latin glasom, koji mu je drhtao od poštivanja.

— Zar ono o Didonijoj ljubavi? — upita ga Lukanije.

— Da, i »Bukolike«, — doda Menekrat. — On je napisao riječ: »talasi mekši od sna«, a to je lijepo rečeno.

— Ima u njima nešto idilično, blago i sramežljivo.

— Da, on govori kao stara usidjelica, — klikne Lukanije. — Bio je starkelja bez zubi, koji je crvenio lice. Imao je jamice na obrazima. Šušljetao je i metao svoje male prste u usta.

— Meni se sviđaju njegovi stihovi o mjesecu, — reče Latin.

— Da, jako je volio mjesec, tog zaštitnika kradljivaca, — odgovori Lukanije, — a i sâm je bio književni kradljivac!

— Bio je tajanstveni pjesnik, — podbadao je Menekrat dalje.

— A znaš li ti, Menekrate, koja je velika njegova tajna? U njegovim djelima nema nijednog orginalnog stiha. Uvijek je oponašao nekoga. Izvoli samo čitati: Aristotela, Demostena, Ksenofonta, Lukrecija, Sofokla i Euripida, Pindara, Tukidida, Teofrasta i Teokrita, a naročito ovoga posljednjega, pa ćeš vidjeti, što on sakriva pred tobom.

— Govori se, da je uvijek radio noću.

— Razbacivao se sa izvještajima o književnosti.

— Kao robovi, — žestio se Lukanije.

— O, koliko je bolji Horacije! — ispravljao se Latin. — On je barem muškarac.

— Da, — reče Lukanije. — On je muškarac. Hladni filistar. Bio je onizak i zdepast. Disao je brzo. Ali su i njegovi stihovi ishlapili brzo kao i njihov pisac. Nisu umjeli letjeti i bili su bezbojni. A nije ništa vidio. Priča se, da su ga boljele oči. Ako se smijem pravim izrazom poslužiti: njegova je lira bila krmeljiva.

Latin se smijao, a Menekrat bio otišao brijaču, da se ošiša.

Lukanije je odbio od sebe kretom ruke jednog nametljivca i požurio se Senekinom naslanjaču.

— Što je novo? — upita ga Seneka brzo i uznemireno.

— Nisam htio govoriti pred ovima, — šapne mu Lukanije. — Sutra putujem.

— Kući?

Zavičaj je bio za ova dva Španjolca još uvijek Hispanija, a u Rimu su se osjećali samo strancima, gostima ili pobjedonosnim osvajačima.

— U Kordovu? — opet će Seneka.

Lukanije nije odgovorio.

— Dakle, kamo misliš?

— U Galiju ili ma kuda drugamo. Prognan sam.

— Zašto?

— Zašto! — ponovi Lukanije. — Car!

— To nije moguće, — reče Seneka u čudu.

— Pozvao me je k sebi. Bio je kratak. Zabranio mi je naprosto svaki nastup. Znaš, to je zbog »Orfeja«, jer se i on natjecao. A vidio je, koliki sam uspjeh postigao sa »Pharsalijom«, koju sam čitao u teatru. Nije dočekao kraja mome čitanju, nego pobjegao pod izlikom, da mora na sjednicu. Nije mogao podnijeti. Tada sam već naslutio, što će biti.

— Da sam ja bio ovdje, to se ne bi dogodilo.

— Svejedno, — odmahne Lukanije rukom, — ja i tako želim samo da radim. Meni je svejedno.

Nedaleko od njih ležao jedan mladi čovjek, koji je imao na glavi hladan oblog. Otvorio je oči, protrljao ih i pogledao okolo. S glave je skinuo oblog i ustao. Lukanije i Seneka poklone mu se s poštivanjem, jer su imali pred sobom Britanika, koga je car Klaudije lišio prijestolja.

Bio je blijed i suh mladić bez brkova i bez brade. Sanjar, no prijatan čovjek, koji je u sebi nosio čarobnu otmjenost šutnje. Skromno i s neposrednom toplinom pristupi on dvojici pjesnika i zagrli ih.

Imao je nesretan dan. Britanik je trpio od padavice. Dan prije imao je napad, koji je trajao više sati. Glava bi ga boljela po više nedjelja.

Živio je daleko i povučeno od javnoga života. Izbjegavao je ljude i razgovore, već zbog Oktavije, svoje sestre, a careve žene. Strpljivo, gotovo sa nijemom radošću primao je svako zapostavljanje i poniženje. Ali svojim književnim drugovima nije mogao odoljeti. I sâm je pisao.

Do toga vremena pisao je kratke pjesmice, kojima nije razumio postanka. Nastale su, protiv njegove volje, u danima boli, kad nije mogao više plakati. Sav se bio predao tuzi, koja ga je nosila preko dubljina, a pjesme su mu pjevale i dahtale...

Na ove pjesme nikada nije mislio. Osmjehnuo bi se, kad su ga prijatelji na to potsjetili. Oni su ga potsticati, da se opet dade na pisanje pjesama i da ih čita u njihovom uskom krugu.

Njegova mala djetinjska ruka polegla bi se tada na liru, kojoj bi žica zabrujala svojim zlatnim, prijatnim i prirodnim glasom.

Lukanije je govorio o njegovim pjesmama s velikim zanosom i nazivao ga »pjesnikom budućnosti«. Seneka mu se također divio.

Sva tri pjesnika pogledavali su se kao posve jednaki.

— Govorili smo o njemu.

Britanik je znao, o kome je riječ.

— Sada ti ne treba više braniti, — reče Lukanije i okrene se prema Britaniku, — da ga nazivlješ »čovjekom metalne brade«. Zamisli, taj crvenobradi car odrezao je svoju bradu i stavio ju u korice, te žrtvovao vrhovnom bogu. Prevario je jadnoga Jupitra, jer je crvenim svojim dlakama priklopio svoju pjesmu, koju je urezao na zlatnu ploču. Kako se samo ne boji Jupitrova gnjeva! Jučer je bila bura. Jupiter je grmio i u znak odgovora bacao munje. Time je bog bogova pokazivao, da njegovu pjesmu ne može primiti...

Seneka se oprezno smijuckao.

— Da, — nastavi Lukanije. — Jupiter se razumije u književnost, a Neptun je spustio kišu na zemlju, da opere baš i bogogrdne stihove.

Britanik je slušao s tišinom na ustima.

— Molim te, reci mi, — zapita Lukanije Seneku, — zar je jadnik potpuno poludio?

— Čini se, — odvrati Seneka. — Stalno stvara stihove, koje onda meni čita.

— Da ima bar trunak sposobnosti! — primijeti Lukanije. — Tako šta još nikada nisam vidio. Jedan kočijaš, rob i lajavi barbarin imaju više fantazije. Prava sablazan! On pokriva svoju nedarovitost izvjesnom spretnošću. Učen je i napredan, ali s tim je opasniji. U njegovim djelima dolaze uvijek bogovi. On ne ide na niže. Ne može ništa nazvati pravim imenom. Kad ga spopadne grč u stomaku, onda kaže, da ga »pohađa bog grčeva«.

Ja posvećujem njegove pjesme Mefitisu i Kloacini, a znate dobro, čija je ona boginja.

Lukanije je sav plamtio. Mrzio je istrošenu latinsku mitologiju i grubu rimsku tradiciju: maske i vlasulje. Seneka isto tako. Njih dvojica bili su u Gradu španjolski aristokrati, svježi i smioni, originalni i temperamentni.

— Barbar, koji se pravi lijepim, — grmio je dalje Lukanije, — a slabo i grčki govori. Da li ste čuli njegovu pjesmu: »Dragi oče, koji silaziš u krilo pustoga Hada«, — i tu započne Lukanije recitirati pjesmu glasno kao glumac, koji grmi. Sa zlobnom i izvještačenom čuvstvenošću govorio je kroz nos.

— Pjesma priča o Agamemnonovoj smrti, — prekine ga Seneka, — ali on pod Agamemnonom misli svoga oca Dionisija Ahenobarba. Izvjesio ju je na Kapitolij.

— Jadni pokojni konzul! — govorio je Lukanije. — Sin ga je htio uveličati: »Dragi oče, koji silaziš...« Žalim te, prokonzule, s vodenom bolešću, koji si sada u pustom krilu Hada, a još više, što si dospio u pandže pjesnika-hijene, koji ti obeščašćuje grob. To je najveća glupost. Riječi kao da su slijepljene sa trulim ljepkom i pljesnivim kvasom.

— No vi još i ne poznajete druge njegove pjesme! — šaputao je Seneka oprezno. — Ova se dade još i podnijeti. Ali o Apolonu, Dafnisu i Kloji ne da se ni govoriti. Tu već nema nikakovog metruma. Pusta praznina! No ako dobro promislim, nije to više ni smiješno, nego upravo užasno!

— Tako je! — doda Lukanije. — On se upinje i čini nasilje na samom sebi. Znate li, što je on zapravo? Pravoga pjesnika obično Muza ljubi u čelo, ali se njemu nije dogodila ta sreća. Kad je vidio, da ona neće njega da poljubi, poljubio je on nju u čelo... Tako je, eto, i na njoj učinio nasilje!

Britanik, koji za čitavog razgovora nije progovorio ni riječi, dodao je na koncu, s blagošću, koja sve oprašta:

— Ostavite ga! Slab je pjesnik.

Lukanije upravo htjede da otvori usta, kad ga Seneka povuče za kraj ogrtača.

— Šuti! — šapne mu.

— Šta je?

— Gledaj! — i pokaza na jedan udaljeni divan.

Na divanu ležao je neki sumnjivi čovjek, kojega do toga časa nisu primijetili. Bio se pokrio pokrivačem i hrkao.

— Biće kakav noćnik, — reče Lukanije, — ta vidiš, da je pijan i da spava.

Uzeše prisluškivati. U tišini se čulo neobično jako hrkanje.

— Pazite! — šapne Seneka prijateljima. — Ni riječi više.

Lukanije odmahne rukom i zajedno s Britanikom pođe u sobu za oblačenje.

Seneka je pošao za njima. Ali prije nego što je otišao, bacio je nekoliko puta pogled na divan.

»Tko to može biti?« pomisli u sebi.

X

BRAĆA

Onaj čovjek, koji je spavao, hrkao je još dugo. Nije smio proviriti ispod pokrivača. No kad nije čuo više nikakova razgovora i kad se osjetio sigurnim, skočio je. Bio je Zodiko!

Žurno se oblačio, bacajući na sebe odijelo i odmah odjurio u carsku palaču.

Neron je gutao riječi iz njegovih usta.

— Seneka, Lukanije i Britanik, — citirao je Zodiko.

Na posljednjem imenu zadrža se Neronov interes.

— Britanik? — upita i uhvati se toga imena.

Zodiko mu ispriča, što je govorio.

— Samo to? I ništa više? Dakle se on nije podrugivao?

— Nije, — prizna Zodiko.

— Dakle, samo to! — dahtao je Neron. — Tako? Nije se ni smijao. Hvala ti.

— Tako je bilo od riječi do riječi, — naglo odgovori Zodiko i poče oponašati glas Britanikov, kao da oponaša zavijanje vuka. — »Ostavite ga, slab je pjesnik«.

— Dobro, već sam čuo, — prekine ga Neron i zacrveni se od srdžbe. No što je Britanik rekao, Neron je odmah bio zaboravio, premda mu je to strašno razigralo krv. Od svega ostala mu je samo sumnja i nesiguran osjećaj, od kojega je gubio svijest. U taj mah nije ni razumio, što znači, da je on »slab pjesnik«. Nije znao, zašto je pala ova izjava i što je njegovoga polubrata na to navelo. Tražio je razlog, da može sâm sebi objasniti, da li Britanika boli zapostavljanje ili prošlost, poniženje ili možda potajno žudi za njegovim prijestoljem? Sve je moguće.

— Što da radim? — pitao se. — No Lukanije će otići u progonstvo, pa svršena stvar!

Za Seneku se nije brinuo. Poznavao ga je vrlo dobro. Znao je, da je takav i nije se prevario u njemu. Na jedan mig oka on će drugačije govoriti i sve poreći.

U taj mah činio mu se važan jedini Britanik. I htio je da ga vidi.

Sa tim svojim starijim bratom rijetko se Neron viđao. Britanik je živio kao osuđenik pod nadzorom strogih odgojitelja, koje je dvor izabirao i oštro nadzirao. S malim carevićem nije se Britanik nikada svađao, samo ga je nekada u žestini dječje prepirke nazvao »mladićem metalne brade«. Neron mu je to oprostio, jer ga je Britanik zamolio za oproštenje. U cirkusu se je pojavljivao u crveno obrubljenoj mladićkoj togi u znak, da priznaje vladu svoga mlađega brata, koji je za ovu svečanost obukao bijelu mušku togu, pobjedničko odijelo i smiješeći se stajao pokraj stidljivog mladića. Uostalom, cara su dvorske uhode obavještavale točno o svakom njegovom koraku. A nisu mu mogli dojaviti ništa sumnjivo.

Neron je znao, da je duša njegova brata slomljena. Njegovi nagoni privlačili su ga umjetnosti. Pisanje, lira i pjevanje oduzimali su mu sve vrijeme. Neron je o tome sve više slušao.

Seneka je upozoravao Nerona na Britanikove nove pjesme, koje mu je pročitao. U njima car nije nalazio ništa neobično. Pjesme su bile jako kratke, za recitiranje nezgodne, gotovo neshvatljive.

Ali sada, pošto ih je nanovo pregledao, preblijedio je. Osjećao je, da je muzika Britanikovih stihova nedostiziva; njihova melodija nosila je riječi poput lakoga povjetarca. Činilo se, da se događa nešto prirodno, ali ipak neobično. Pjesnik kao da je zarobio prozirni zrak, ili kao da je ukočio vječito promjenljivi talas u njegovom hirovitom gibanju. Neron je tražio razlog, ali ga nije mogao naći. Htio je prodrijeti u suštinu Britanikovih stihova; ali ga je priječio neki zid u tome.

U podne doveli su Britanika pred cara.

Neron je sjedio na prijestolju. Tako ga je primio. Na glavi je imao zlatni vijenac. Htio se po-

kazati moćan. Na sebi je nosio zlatom protkano odijelo.

— Care! — pozdravi ga Britanik i pokloni se do zemlje.

Neron se začudi. Otkad nije vidio Britanika, spao je na polovicu težine. Izgleda, da ga mori bolest. Kosa mu je bila poput pergamenta. Izgledao je bijedno.

Najednom pomisli: »Ovaj jadnik neće dugo živjeti« — i zadovoljno potapka svoje zdravo tijelo, koje je bilo odebljalo.

Zatim pokaže na stolicu.

Br:tanik sjedne.

— Što želiš od mene? — upita ga Britanik prirodnim i bratskim glasom.

Neron nije znao ništa odgovoriti; samo ga je ukočeno gledao. Na njegovim ustima lebdjelo je isto pitanje:

— A što traž'š ti od mene?

Dugo su se gledali. Car i pjesnik!

Neron je časak oklijevao. Progutao je svoju srdžbu i odlučio, da se neće ni dotaknuti onoga, o čemu je htio govoriti. Slágao je načičkane, šarene rečenice. Umio se pretvarati. Ta bio je neki nazovi-umjetnik.

— Hoću, — počeo je, još uvijek na vrhuncu svoje nadmoći, — hoću, da se obnovi naše staro prijateljstvo i da ljubiš cara, koji s ljubavlju gleda na tebe. Neka nestane nesporazuma među nama. Zaboravimo prošlost i njezine sitnice! Ja te rado gledam na dvoru, Britaniče!

— O!

— Nećemo tako, govòri drugačije!

— Ja govorim iskreno. Hoću da budem pravedan.

— Tako je!

— Nas dvojica moramo ići zajedno, — reče Neron. — Imam velikih osnova za tvoju budućnost. Čin konzula ili kvestora stoji ti na raspoloženju, da dođe do izražaja tvoja sjajna darovitost, domovini na korist. Hoćeš li provinciju? Stoji samo do tebe. Britaniju ili Siriju?

— Neću.

Neron osjeti, da je podmuklo počeo i pošao previše visoko. Zato je sletio malo niže. Počeo je drugim glasom, da učini vezu što neposrednijom. Od časa do časa znao je promijeniti ulogu i bez stanke glatko govoriti u svakom tonu.

— Brate, — reče s toplijom najansom, ali suzdržljivo, — dragi moj brate, nije mi drago, što živiš tako povučeno. Obòjica smo imali zajedničkoga oca. Bio je i tvoj i moj otac. Tvoj po krvi, a moj po srcu. Volio nas je obojicu. Ti bi se trebao sjetiti, što duguješ njemu i meni. Ja ne odobravam, što živiš u samoći i što ne tražiš udjela u slavi rada. U nekim slučajevima je skromnost neskromna.

— Bolestan sam.

— Znam, — i stane pred njega.

Neron je jedanput u djetinjstvu vidio, kad je Britanika srušila padavica. Bilo je to na jednoj narodnoj svečanosti, pa su sjednicu raspustili, jer su to smatrali nesretnim znakom. Lice mu je bilo poplavilo, a grč mu ukočio vrat. Britanikov jezik gušio se u pjeni.

Padavica ga je progonila. »Božanska bolest«, »Sveta padavica««, koju su Rimljani nazivali Herkulovom bolešću, a bolesnika smatrali prokletim i pronicavim, nesretnim i sretnim. Car ga više nije žalio. Šta više, on mu je malo i zavidio, jer je to držao interesantnim.

Zatim je nastavio:

— Zato me ipak ne bi morao zanemarivati. Nikada te ne viđam na svečanostima i gladijatorskim igrama.

— Nemam vremena.

— Razumijem te. Ti pišeš. Baviš se književnošću. »Umjetnost je duga, a život je kratak«, rekao je grčki pjesnik Hipokrat, koji je time označio besmrtne pjesnike smrtnima. Ja to osjećam. Zaista mora se čovjek požuriti. Čitao sam tvoje pjesme. Neki stihovi su me očarali i zanijeli. Britaniče, ti si neobično nadaren! Originalan si i svjež. Misli su ti jasne, a oblik i ritam savršeni. Zanimljivo je, da i ti više upotrebljavaš daktile i anapeste, nego trohej i jamb, kao i ja. Uvijek sam tvrdio, da je jamb igračka za djecu. Ima nešto zajedničko u našem načinu mišljenja i u shvatanju umjetnosti. Ti si također napisao pjesmu o Apolonu kao i ja. A ona tvoja druga pjesma u aklepijadskoj strofi djelomično i blijedo me potsjeća na početak moga »Agamemnona«. Naravno, to je nešto drugo. Ali ipak: kao da smo i u poeziji rođaci. Zar se tebi ne čini?

— O, da!

— Iz tvojih riječi razabirem, — nastavi Neron, — da prezireš javni život i politiku. Možda imaš i pravo. Ono, što stvaraju vojskovođe i carevi, brzo nestaje. Slavoluci se ruše i ljudi zaboravljaju na njih. Homer je umro prije hiljadu godina, Sapfo prije četiri stotine godina, a Eshil već četiri vijeka ne živi, a opet se znade o njima više nego o Cezaru i Augustu.

— Da.

— Moramo pograbiti ono, što mislimo i osjećamo, a ne ono, što imamo u svojoj vlasti. I ja činim tako. Pišem dramu o Niobi. Lukanije je htio to obraditi prije mene. Negdje je doznao za moju osnovu i već se počeo baviti mišlju, da svoju dramu

prikazuje u Pompejima. Nato sam ga pozvao, ne kao car, nego kao njegov drug u pjevanju. Objasnio sam mu, da rimsko pravo štiti privatno vlasništvo i strogo kažnjava onoga, ko ukrade jedan as ili probijeni lonac. Moramo štititi i vrednotu u carstvu duha, koja je dragocjenija od svakoga zlata i bisera. Malo se, doduše, bunio, ali je najzad uvidio, da ja imam pravo. Iskreno ti kažem, da se nisam mnogo brinuo za Lukanija. Ali, znaš, sadržaj je vrlo podesan za mene. Tantalova kćerka naslijedila je nesretnu žudnju od oca. Bila je najsretnija mati s veselom djecom. No bogovi su joj zavidjeli i kaznili je. Dobro sam otpočeo dramu. Svaki dan radim na njoj. Pišem latinski, da i plebs razumije. Zaista, po nekada i veliki umjetnici moraju popuštati! Sve sam unio, što sam znao. Okamenjenje događa se kasnije na otvorenoj pozornici. Nioba se okameni od boli. Cijeli je jedan čin jedincati jauk. Majka, kojoj su oteli djecu, vrisne kao priroda. Jauče kao stijene u buri. Ali... Možda te umaram? Tebe vjerojatno zanima više lirsko pjesništvo.

— Ne, ne!

— Najzad, ti si vještak u lirskoj poeziji. Drama je i za mene novo i strano polje, ali me privlači i draška. Ipak pjesma ostaje moja vječna ljubav: óde i epigrami. Čuo sam, da divno pjevaš i prebireš na liri. I ja pjevam. Moj učitelj lire Terpnije, odličan je grčki majstor. Svaki me dan zamara. Grčevi mi hvataju prste, a nokti mi krvare. Svejedno, badava se ništa ne dobiva! Prekjučer sam nabavio malu pjesmu za pratnju lire. Ja bih ti je otsvirao, kad bi te to zanimalo. Uostalom, ostavimo to za drugi put... Britaniče, sada je vrijeme, da dobro upoznamo jedan drugoga. Moramo se složiti. Obojica pišemo, te bi mogli koristiti jedan

drugome. Zajedno bi dotjeravali svoje pjesme. Zar ti u posljednje vrijeme nisi ništa pisao?

— Ništa.

— Žalim, jer me sve zanima, što dolazi od tebe. Moraš svakako doći na svečanost, koju priređujemo u vrtu. Biće to mala literarna večer, ali samo za one, koji se u to razumiju. U zatvorenom krugu. Čitaće pjesnici i pisci kao obično. Ne smiješ izostati.

Neron ustane sa prijestolja. Smetao mu je zlatni vijenac. Zato ga stavi na stol, a plašt baci na zemlju. Govorio je u tunici:

— Nemoj me krivo razumjeti. U programu ću osigurati za tebe dobro mjesto, prvo ili zadnje, kako ti budeš htio. Ako želiš, ja neću ni pjevati. Ne bi htio baciti sjenu na tebe, a ni potisnuti te u pozadinu. Svi vi, koji ste oko mene, krivo me shvaćate! Ta još se nisam mogao ni objasniti pred vama, kako bih želio. Ti ne slutiš, ko sam ja, a naročito, ko ću biti. Vježba i svagdašnji posao umaraju me i čine poniznim. Znam, kako je beskrajan put do savršenstva. U svojoj slabosti žudim za vijencem, kao i ti. Imam griješaka, ali — ko ih nema? Možda se moram još razvijati. Svaki je umjetnik nesavršen u početku. Da prozreš u moju nutarnjost, ti bi me zavolio, a i moje pjesme, koje ne možeš shvatiti bez poznavanja mojega života. Ima u njima titanskih razmjera i užasa, koji hropću, a i sumnjâ, Britaniče! One su kao rane lava, koje gnjiju na afričkom suncu, kao čirevi, preliveni žutim gnojem, po kojem pliva mnoštvo gamadi, a ipak govorim tiho kao i drugi. Car stoji visoko nad onima, kojima vlada. U umjetnosti ne poznajem granica. Tu smo mi pjesnici svi jednaki, i ja i ti.

Britanik se pomaknu smeteno, ali ne reče ništa. Nijemo ga je samo gledao.

NERON GLEDA POŽAR RIMA

Neron postade nervozan. Krv mu je udarila u glavu i on se ružno nasmija. Osjećao je, da mu tlo izmiče ispod nogu, i priđe sasvim blizu bratu.

Osjetili su dah jedan drugoga.

Car je s pritajenom uzbuđenošću rekao samo ovo:

— Zašto me mrziš?

Britanik se začudi:

— Ne mrzim te.

— Onda me bar ne voliš.

— Varaš se.

— Ali da, ti se osjećaš drugim čovjekom. Misliš, da se ja razlikujem u svojoj biti od tebe. I moje su pjesme drugačije. Ali su takve, da ih ti ne možeš ni shvatiti! Možda ih ne cijeniš?

— Jedva ih i poznajem.

— Ta svi ih recitiraju, — reče Neron uvrijeđen.

— Ja ne zalazim među ljude.

— Zar nisi čitao ni »Agamemnona«?

— Jedanput su mi ga ispričali.

— Ti si ohol, a to ti je glavna mana. Vrlo si ponosan i obijestan! Misliš, da se u meni kriju zlobne namjere protiv tebe. Možda je to zato, što ne govorim iskreno, ili zato što te ne držim pjesnikom. Ali to nije tako: moje je srce čisto. Ja ne krijem nikakve podlosti u sebi. Ja te volim, ali ti mene ne voliš. Nisam ja zao, nego ti!

— Možda.

— Zašto ne govoriš? Ako me mrziš, reci mi to u lice. Sada ti je slobodno. Zaklinjem se, da ti se neće ništa dogoditi. Saturnalia! — poviče Neron kao svećenik na Forumu, koji raširi ruke i time dade znak, da se je svečanost otpočela. Na tim svečanostima robovi su oblačili odijela svojih gospodara i slobodno su ih vrijeđali. — Dakle igrajmo

Saturnalije! — I počne pjevuckati raspuštenu, svečanu pjesmu.

Britanik se nije mogao načuditi.

— Možeš me nazvati čovjekom metalne brade, — reče Neron, — ili usijane glave kao nekada. Čupaj mi uši i isplazi mi jezik. Danas sam dobre volje! Nemoj se pretvarati! Ja ne mogu više da podnosim ovu tišinu, — i pri tome začepi svoje uši.

Uzbuđeno je trčkao po dvorani, dok mu se debelo čelo nije oznojilo. Onda je stao.

— Ti imaš neku tajnu? — zapita naglo.

— Nemam, — odgovori Britanik.

— Zašto tajiš?

— Ja šutim.

— Šutiš? — upita car porugljivo. — Ti nešto prešućuješ. Vas trojica! Poznajem vas: Seneka, Lukanije i ti. Uvijek se sastajete tajno; skupa ste kuhani i pečeni. Noću šaputate i kuhate nešto, a iza mojih leđa dajete neke znakove, koje samo vi razumijete. Pušete u isti rog; klonite se prave riječi i govorite tajanstveno i zavijeno. Vi škiljavi filozofi! Da! Vi ste slični jedan drugome. To tek sada primjećujem. Sva trojica! U vašim pogledima ima nešto neobično slično.

— Ne razumijem.

— To ti vjerujem.

— Na primjer: ti izgledaš vrlo miran, ali zato neprestano patiš. Imaš mnogo briga. Znam, nisi postigao ono, što si htio. I bolestan si, kako kažeš. Radi državnih interesa postupio sam s tobom malo strogo; ali ti se lukavo pretvaraš, kao da se tome raduješ. Ili se možda zaista raduješ? Ti si šampion boli kao one dobre ptice, koje čuče pod zemljom pred idolima. Ti znaš, na koje ciljam.

— Što je to?

— To?

— Da, to!

— Ako te nešto boli, onda viči, galami i urliči! Ili barem govori. Govòri dugo i bez prestanka. Zar nije bolje govoriti? Onda je čovjeku lakše. Ti samo nijemo čekaš. Iza svake tvoje riječi stoji tolika šutnja, da postaje teža, kad je izgovoriš ili napišeš. Ta silna šutnja dovodi u zabunu mene i svakoga. To sam premijetio u tvojim pjesmama. Svaka tvoja riječ kao da stupa iz tornja šutnje, blijedo i značajno, i svakoga zavodi. Kako ti to radiš?

— Nikako, — promuca Britanik.

— Rekao sam, da imaš neku tajnu: pothvat vještice ili neku praznovjericu, koje samo ti poznaješ, a možda i tvoji drugovi! Ahejci su izumjeli vatru, koja se nikada nije gasila, čak ni u vodi pod valovima. Nikome nisu odavali tajne miješanja i sada mi to uzalud istražujemo. Grimizne tirske tkanine niko više ne umije proizvoditi. Danas je grimiz tako blijed i ružan, kao nezrela trešnja. Odaj mi način, kojim proizvodiš mađiju riječi.

— Nemam ja nikakove tajne, — reče Britanik i čudnovato slegnu ramenima.

— Ti zacijelo mnogo patiš! Seneka mi je rekao, da veliki pjesnici mnogo pate i da bol prodire u njih, prelazi im u krv, a zatim, da nekim tajnim i nama nepoznatim putem izlaze kroz njihove pjesme. To nisam shvatio. Zatim mi je govorio o tome, da ti ljudi ljube bol i patnju; gotovo je hoće, jer svijet možemo upoznati samo kroz bol. Ko ne pati, taj je slijep! Taj ne umije pisati! Reci, da li je dobro trpjeti?

— Dobro je, — reče Britanik, — i žurno doda: — ne, zlo je.

— Dobro je i zlo? Zadaješ mi zagonetke. Čini se, da misliš zbijati šalu sa mnom. No i ja sam patio. I sada trpim tako, kao niko. Ali ja neću da patim, jer ne uviđam, čemu sve to. Ja bih primio

još više, samo da znam, što ću napraviti. Nauči me to! Gledaj! Kleknuću pred tebe, dopuzaću pred tvoje noge cereći se kao životinja. Smiluj mi se, brate! Pomozi mi!

A brat je bio ganut, te ga je nježno podigao.

— Sve je moje! — vikao je Neron izvan sebe i lupao nogama, — i ono je moje, čega nema.

Britanik kao da je potresao glavom:

— Ne, to je moje! Ono, čega nema, to je sve moje! »Ništa« nije tvoje! Samo je »Sve« tvoje!

Nastupi tišina. Zid, što ga je car osjećao u Britanikovim stihovima, kao da je ukočeno gledao na njega.

— Što da radim? — razdirao se Neron u nastupu srdžbe. — Ti si varalica, podlac i lihvar! Hoćeš li prijestolje? — i pri tome pokaže na prijestolje. — Daću ti ga! Meni ne treba, ali daj mi ono, što te molim. Ti si, jadniče, u mojim rukama! Znam, što si rekao o meni. Sve znam! — i tu počne urlikati. — Rekao si, da — i tu izblebeće nešto tako, da ni sâm nije razumio, ali nije razumio ni Britanik.

Ni sada nije htio izreći, što je htio.

Zatim reče s naglom blagošću:

— Opraštam, sve ću oprostiti. To je bila nepromišljenost, glupost. Je li?... Zašto ne govoriš?

Britanik se bio uplašio. Osjećao je nejasnu glavobolju. Srce mu je jako udaralo. Svijest ga je ostavljala. Sav je pobijelio i gledao ga ukočeno. Duboko je šutio i ukočeno gledao Nerona. Njegove oči djelovale su čarobnjački. Nije odgovorio. Njegova magična nijemost razoružala je cara, koji je u svom crvenom nastupu gnjeva poblijedio i utišao se.

Gledali su se u oči kao vukovi.

Neron je gledao izigranoga nasljednika prijestolja, od koga je sve uzeo, što je mogao: i krunu i

sreću. On, koji je sve htio, podigao se protiv mladića, koji nije ništa htio. Ali pačenik, što se mučio u bijedi, koja je gora od progonstva, pjesnik, slušalac bogova, govorio je nijemim i umornim kretnjama i naslonjen na stolicu, postajao je sve veći, sve nepojmljiviji, tajanstveniji i sve bogatiji, što su mu više otimali... Da on hoće, onda bi se moglo doći u njegovu blizinu, ali ovako je nedohvatljiv kao vjetar.

U carskim vrtovima zalazilo je sunce. Nekoliko zraka probilo je kroz lišće i čarobnim sjajem uokvirilo glavu Britanikovu, koji se uzdizao prekogrobnom veličanstvenošću u tamnoj dvorani. Na njegovom čelu bio je vijenac od zlata, koji se ne može skinuti.

Neron ga je gledao neko vrijeme, a onda mu pristupio čvrstim korakom, tako da je zakrio sjajni trak, koji ga je obasjavao.

U tom času je Britanikovo lice pocrnilo, kao da se ugasilo i nestalo.

Prekrila ga je sjena, koju je bacio car.

XII

LIJEČNICI KOD BOLESNIČKE POSTELJE

Neron siđe u vrt. U sumrak je obično onamo odlazio, do vodoskoka, koji je napunio zrak bijelim vodenim prahom, a svojim zvukom budio iluzije u dušama onih, koji su lako padali u melankoliju. Odavde je gledao blage nagibe Eskvilina, gdje je još nedavno bilo groblje siromaha, neuređeno s otvorenim i neravnim grobovima robova, u kojima ih je bilo više zajedno zakopanih. U vrućim danima širilo je to groblje zadah truleža. Ma-

larija je bila pokosila mnogo žrtava. Žrtvenici, podignuti boginji groznice, nisu ništa pomagali. Tada je Mecena odlučio, da će pretvoriti groblje u javno šetalište. Sada su se tu igrala djeca sa trouglastim loptama i bacala željezne karike. Djevojčice igrale su se skrivača. Zemlji crnici pomoglo je vjekovito ugarenje. Tlo je bilo natopljeno gnojem od nekoliko pokoljenja. Šiblje i cvijeće bujno je raslo. Vrtlari su ih jedva iskorijenili. Na zemlji ležale su debele loze, a puzavice puzale su na stupove i svojim čašicama i zvončićima osmjelivali se obaviti mramorne udove bogova... Iz žbunova izbijalo je bogatstvo nestalih života, a tratina bila puna boje: rubinove, ametistove i topazove.

Pred veče zrak je bio tako presićen od mirisa, da je prisutne hvatala nesvjestica. Ljiljani su masnim, gotovo ljudskim parama trovali zrak. Tada su si praznovjerni ljudi uobražavali, da vide na brežuljcima vještice... Ovamo su dolazile vračarice, koje su bile bosonoge tražeći sa zasukanim rukavima grobove gospodara; prinosile su krv jarca i svojim dugim noktima kopale jame, u kojima su tražile onu rijetku travu, od koje su nekada kuhali opojno piće caru Kaliguli, da je od toga izgubio pamet. Mirte i palme pazile su na tišinu. Neke su ruže sjale kao crvena svjetiljka, koja stalno gori.

Car se sruši na stolicu. Gledao je ovu raskoš i slušao vodu kao uvijek, kad se spremao na rad, da zahvati nadahnuće iz jednolične buke talasa, i da navikne svoje uho na muziku.

Tu je car smislio ona poglavlja, koja je u svojoj drami napisao. Ali mu danas nije išao posao od ruke. Imao je groznicu i hvatala ga nesvjestica. Ništa mu nije padalo na pamet. Nije vidio svoja lica i nije ih čuo. Vidio je samo Britanikovo lice i čuo njegov glas. Sam sebi nije mogao položiti računa, što se između toga dogodilo gore u dvorani.

Bilo je pouzdano samo to, da takvu borbu još nije imao ni s kim.

Stalno se prepirao i spremao da dade odgovor svome nevidljivom neprijatelju. Pravio je po koju kretnju, da ga razoruža. Cijelim je tijelom drhtao, premda se nije više sjećao, što mu je brat upravo rekao. Bez volje je večerao i poslije večere poslao učitelja lire Terpnija, da spava, jer je bio umoran.

Terpnije se i drugi dan uzalud javio. Stari Grk, koji je neprestano bio pijan, pa se samo onda otrijeznio, kad bi uzeo liru, — svjetovao je cara, da pije malo vina, pa da će mu to povratiti snagu; kao primjer naveo mu je sebe. On pije od jutra do mraka i jedino tome ima da zahvali, što svira i što kroz svaki njegov prst struji muzika.

Neron je i to pokušao, ali mu nije pomoglo. Bio je potpuno izgubio volju za rad. Stanje mu se nije popravilo, šta više, pogoršalo se.

Jednoga dana došao je do uvjerenja, da je teško bolestan. To ga je s tim više iznenadilo, jer mu do toga vremena nije ništa falilo. Njegovo je jako tijelo izdržalo svaki napor. Nije znao, kamo da se obrati za pomoć. U bogove nije vjerovao. U prijateljskom društvu vrijeđao je sve kojekakovim dosjetkama. Isto tako nije vjerovao ni u sukrivce bogova: u liječnike. Na početku svoje vladavine otvorio je liječničku školu, i Andromaha, Hipokritova nasljednika, imenovao dvorskim liječnikom. Ovaj je sa svojim učenicima, medicinarima, liječio gradske bolesnike; ali je Neron držao taj rad sljeparijom.

Sami liječnici borili su se jedan protiv drugoga. »Metodisti« držali su, da bolesti prouzrokuju štetni sokovi, te su liječili dijetom, toplom i hladnom vodom. Ovi su mrzili »novu školu«, koja je pod vodstvom atalskog Ateneja, koji je bio rodom

iz Kilikije, tumačila, da prije svega treba liječiti dušu, jer će onda i tijelo ozdraviti. Ovi posljednji, koji su nazvani »pneumatičarima«, držali su metodiste vračarima.

Kad mu je stanje postalo nepodnosivo, Neron se obratio novijoj školi, jer je u njoj vidio uskrsnuće znanosti starih čarolija.

Čarobnjacima, potkraj republike, nije išlo dobro. Iz Etrurije i Tesalije izagnao je na tisuće čarobnjaka, jer se držalo, da su pšenično klasje pretvarali u kukolj i pokretali zgrade sa svojih mjesta. Šta više, tvrdilo se, da su oni pomoću Hekateja domamili jedanput mjesec na zemlju. Car Kaligula izmirio se sa svećenicima i vratio prava haruspicima i augurima, a čarobnjaštvo zapisao u liječničku znanost. Ni Neron ih nije dirao. U Rimu je živjelo na stotine liječnika-vračara: Egipćana, Perzijanaca i Grka, koji bi parom uspavljivali bolesnika, da u snu sazna od Eskulapa tajnu, kako će se izliječiti. Liječili su polaganjem rukû i magičnim rečenicama.

Neron je držao, da ga je opsjeo vrag. Ležao je na svom krevetu i previjao se od boli. Mislio je samo na ono, što se je dogodilo u dvorani. Grčevi su tresli njegovo tijelo.

— Nemam li možda padavicu? — upita Simona, egipatskog maga, liječnika, koji je bio glavni svećenik Izide, i poznavao svaku tajnu papirusa, babilonske, asirske i arapske svete knjige i pisma.

— Često kao da me hvata nesvjestica i jezik mi se pjeni, — pri tome ga isplazi.

Mag ga pogleda.

Neronovo lice bilo je debelo, a oči blistave. Mag ustanovi, da nema padavice. Ali ga je pogladio po glavi i po njegovu mišljenju u njoj je bio zao duh, koji mu ne da spavati, ni raditi. Samo nije znao,

u kojem se dijelu glave taj duh nalazi. Držao šesnaesti i sedamnaesti dio naročito sumnjivim. Po egipatskoj liječničkoj znanosti, ljudska je glava bila podijeljena na trideset i dva dijela.

— Oni će ti otvarati Ptah, a usta Saksi, — izusti mag tisućljetnu čarobnu rečenicu. — Izis će ubiti klicu, koja te je zarazila. Da li osjećaš to?

— Osjećam, — odgovori Neron, — ali me još uvijek potsijedaju zle misli.

— Onda pljuni brzo na zemlju, pa će ti sa slinom otići i zle misli... Da li ti je sada bolje?

— Nešto.

Pokazalo se malo poboljšanje.

Mag Simon stavi mu na prsa suhu kravlju balegu, koju su Egipćani cijenili kao nešto sveto i držali, da olakšava duševno stanje.

Jedan perzijski čarobnjak naslutio je u caru Arimanov duh, pa je za vrijeme svoje molitve vidio, kako je iz njega izletjela poveća aždaja.

Efeški liječnik, Balbulije, dao mu je glogovo lišće, da žvače, kako bi mu to pročistilo krv.

Neron je sve savjesno izvršavao. Ali jednoga dana, kad je bio jako nemiran, ipak je pozvao pneumatika Ateneja.

Blag Grk uđe u dvoranu s velikom bradom. Smješkao se i dobroćudno ga pozdravio. Ali za čas smiješka nestade s njegova lica. On se ispravio vrlo zastrašen.

— Ostani miran! — reče.

Car je stajao, kao da se okamenio.

— Ne možeš se maknuti! — nastavi liječnik. — Ukočen si kamen.

Zatim ga posadi na stolicu, a svoj kažiprst stavi mu pred oči.

— Što je to? — upita liječnik.

— Prst.

— Ne, to je mač.

— Mač, — promuca car.
— Gledaj, kako mu je oštrica oštra, — i metne svoj prst na carevo čelo, od čega je bolesnik ciknuo.
Atenej uhvati Neronovu ruku.
— Vidiš li me?
— Vidim.
Atenej se pokrije žutom maramom.
— A vidiš li me sada?
— Ne vidim.
Liječnik otide u tamnu pozadinu, gdje je vatrenom kredom nacrtao čovjeka na zidu.
— Ko je to? — upita liječnik.
— Čovjek.
— Pogledaj ga oštro: što osjećaš?
— Čovjek me gleda.
— Ovaj čovjek ide sada prema tebi i nalaže ti, da budeš miran. Da li si sada mirniji?
— Jesam.
— Ovu riječ, — pri tome mu šapnu: »smrt«, — ne možeš više izgovoriti. Mjesto toga ćeš reći — i tu mu šapne u uho: »život«.
— Da.
— Što čini kraj životu?... Odgovori!
Car odgovori poslije kratke stanke:
— Život.
Neron je neko vrijeme mirovao bez ikakve volje, pokorno se predajući liječniku, koji je oko njegove glave opisivao velike i široke lukove. Bolesnik je međutim postajao sve nemirniji.
Nato liječnik stade crtati iza njegove glave sve češće čarobne znakove. Na njegovom napetom licu, naročito oko obrva, mišići su se trzali.
Bila je to mučna borba za obadvojicu.
Liječnik još jedanput učini na cara utisak svojom čvrstom i silnom voljom, kojoj se do toga vremena

niko nije mogao oduprijeti. Svezao je bolesnika tako, da se nije mogao maknuti. Neron se sve više naprezao, da se oslobodi, želeći odriješiti žice volje i čvorove snage, u koje ga je liječnik stisnuo. Dizao je ruke i ispružao vrat.
Atenej u prvi mah nije htio vjerovati, ali se morao uvjeriti, da ima posla s jakom silom, s kakvom se još nikada nije sastajao. Poblijedio je, kao da su ga magnetizirali. Kolebao je i pao natrag.
— Ne mogu, — reče Atenej ljutito. — Ne mogu, — i ispusti bolesnika, kojega je bio s teškom mukom svezao.
Neron skoči na noge i pokazujući na sliku, poče vikati:
— Britanik!
— Ko? — upita liječnik.
— Ona slika, koja me gleda.
— Šuti! — naloži Atenej.
Atenej namršti čelo i pogleda cara strogo. Uhvati ga za ruku i položi na krevet.
— Udahni duboko kroz nos!... A sada broj do sedam i ispusti zrak. Lagano, posve lagano kroz usta.
Dok je liječnik bio pokraj njega, car se nekako svladao. Kasnije mu je bilo još gore. Atenej je zato držao potrebnim, da pušta zrake svoga čarobnjaštva i onda, kad bude daleko od bolesnika. Zato je uzeo tablice, na kojima su bile ispisane šarenim slovima rečenice, koje su mirile, blažile i jačale.
Na prvoj tablici žutim i plavim bojama mira bilo je napisano:
»*Jako sam miran*«.
Car, koji je ležao poleđice, morao ih je pogledati.
Nešto kasnije robovi su pokazali novu tablicu, koju je bolesnik promatrao par časaka.

Crvena i plava slova sastavljala su jednu grčku rečenicu. Na Nerona su sjale boje moći:

»*Moja je svaka snaga*«.

Nešto kasnije žute i ljubičaste boje počeše širiti čar ljepote:

»*Apolon se smješka na mene*«.

Poslije narančaste boje došla je zelena, šireći oko sebe radost:

»*Divno pjevam*«.

Najzad se pojaviše crvena slova, sama i nepomiješana s drugima. Bilo je to jako i sigurno nadahnuće, kojemu se Neron nije mogao oduprijeti:

»*Velik sam pjesnik*«.

Car je gledao pohlepno. Zatim je po zapovijedi tiho i mnogo puta ponavljao.

— Ja sam velik pjesnik.

Kada je rob htio ukloniti tablicu, on mu reče:

— Ostavi je još!

Čitao je i govorio:

— Velik sam pjesnik.

Ovo je liječenje imalo više uspjeha od prijašnjega. Ali je taj uspjeh bio kratkoga vijeka. Nije moglo biti ni govora o tome, da bi Neron mogao pisati ili pjevati. Način liječenja učinio ga je praznovjernim. Sve što je vidio i učinio, imalo je za njega drugo značenje. Ako je kihnuo, robovi su već trčali da vide sunčani sat, da li je prošlo podne, jer je kihanje prije podne značilo »dobro«, a poslije podne »veliko zlo«. Nikada nije otišao od kuće, kad bi mu tóga zapela za stolicu ili kad bi mu noga kliznula na pragu. Jednoga jutra odjurio je gologlav u Kastorov hram i prišapnuo nešto u uho jednome idolu. Zatim je istrčao napolje i počekao, što će mu reći čovjek, koji prvi dođe pred njega. U njegovim riječima mislio je naći odgovor. Bojao

se mačke, ali je volio pčele i mrave. Lava je držao životinjom, koja prorokuje dobro. Pred svojim krevetom postavio je mramornoga lava. Od mnoštva simbola zbunio se. Sam već nije znao, što bi radio i govorio. Sa svojim čarobnjačkim činima navlačio je na sebe uvijek nove nesreće, koje je izvršavao s neodoljivom potrebom. Iza toga je morao nešto poduzeti, da bi otklonio nesreće: ljubio je zamazan kamen ili se na očigled sviju spuštao na koljena pred kakvim psom, da bi od sebe otklonio sudbinu.

— Prekinuću ovo liječenje, — govorio je svome dvorskom kretskome liječniku Andromahu, slavnome metodistu, — jer mi više škodi nego koristi. S tobom govorim otvoreno. Nešto sputava u meni pjesmu. O tome je riječ. Ne pušta mi glas iz grudi, a drži u ropstvu i poeziju. Oslobodi me!

— Stvar je jednostavna, — odgovori Andromah, — sve zavisi o tome, što jedeš... Što je čovjek? Krv i meso. Ti si ono, što pojedeš. Ako promijeniš svoja jela i živiš po mome propisu, ja ću te učiniti čovjekom, kakvim želiš postati. Bićeš sretan i božanski umjetnik kao i prije.

— Suh sam, — tužio se car. — Suh i govorim. Moji sokovi ne struje, kako bi trebali. Proždire me silna bol, a iz mojih očiju ne prokapljuju suze. Glas mi je slab i nema zvuka. Čuješ li, kako mijauče? Ne umijem ni pjevati, ni plakati. Moji osjećaji od nekoga vremena kao da su usahnuli. Povrati mi ih!

— Slušaj me i drži se mojih savjeta! Uzdržavaj se od voća, jer ono kvari glas. Od jabuke se glas suši. Nemoj ih više jesti. Kruška slabi disanje, koje je pjesniku vrlo potrebito. Ostavi je na tanjuru. Kajsije nemoj jesti ni pod živu glavu. One sluze srce, pa ne može više da osjeća. Možeš jesti: smokve, dunje i datulje, ali samo malo. U obrnu-

tom slučaju slatka limfa zgrušaće ti krv. Ti se osjećaš i previše dobro, pa zato ne stvaraš ništa.

Neron doista stade živjeti po tom propisu, ali je naskoro rekao:

— Debeo sam. (Pri tome uze lupati po svom ispupčenom trbuhu). Hoću, da budem mršav, — i pomisli na Britanika.

Car je očevidno debljao, što ga je i unakazilo. Stas mu je bio nizak, a šiljasti mali trbuh ljuljao mu se između djetinjski tankih nogu poput trbuha trudne žene.

Odlučio je zato držati dijetu, da omršavi. Rado je primao na sebe svaku muku, svaku bol i savjesno se toga držao. Ona jela, koja je volio, nije dao da se donose na stol. Često nije ništa jeo po nekoliko dana, nego uveče popio samo po gutljaj vruće vode. Kad je prisustvovao kakvoj gozbi, škakljao je poslije jela perom svoj grkljan, da može povratiti... Sredstvo za povraćanje držao je u peharu na stolu i gutnuo ga iza svakog zalogaja. Liječnik mu je propisao jedan lijek, koji su pravili egipatski svećenici po uzoru ibisâ i rodâ, koje se čiste svojim dugim kljunovima.

I tako je znatno omršavio. Ali se sada počeo tužiti liječniku, da mu tijelo opada, a grudni koš da mu upada. Andromah tada stavi na careve grudi kamenje, da bi istisnuo glas. S tim kamenjem morao je ležati svaki dan po tri sata.

Pred večer došao je Terpnije, koji ga je, kao stručnjak, uvodio u tajne umjetnosti. — Učitelj pjevanja reče:

— Jako si blijed... pojedi nešto! Ne. Počnimo!

Neron ne bi ni za što pod nebom išta okusio. Trpio je muku nadajući se uspjehu. Već su mu se i trepavice gotovo slijepile od glada.

— Trebao bi malo spavati, — reče Terpnije, koji je vidio, da će car zaspati na mjestu, gdje stoji.

— Ne, — reče car, — naučimo još tu pjesmu! — i proguta gutljaj vruće vode. — Ako zadrijemam, probudi me.

— Care!

— Ne, ne, samo radi, kako ti kažem. Ako pogriješim, izudaraj me po noktima onim bičem. Jesi li me razumio?

— Ne, to nije potrebno.

— Razvijam li se i napredujem li? — upita on Terpnija i pogleda ga umorno.

— Zaista napreduješ, ali ova pjesmica ne ide još dobro. Mali prst nije ti elastičan, a glas nije gladak. Uzmi liru u ruke čvršće. Radi iza mene.

I Terpnije poče svirati.

Neron je ukočenim prstima udarao po liri. Najednom je ispusti.

— Ko je? — upita sav potresen.

Gledao je u zrak na jednu točku.

Terpnije, koji je vidio, da u sobi nema nikoga, mahne mu rukom, da se vara.

Neron je govorio sve odlučnije:

— Da li si to ti? Stoj uspravno, nemoj okretati glave!

Zatim nastavi moljakajući:

— Zašto ne govoriš? Ti hoćeš, da ja poludim od tvoje šutnje. Poznajem te dobro. Pokaži svoje mršavo lice. Ja te vidim i ovako.

Zatim je dodao žaleći:

— Žalim te. Sasvim si malen. Mogu te zgaziti.

Terpnije u strahu isprazni vrč vina i povede cara u jednu sobu, gdje ga ostavi sama.

Neron je samo stajao kod kreveta i tresao glavom kao da nekome nešto poriče:

— Ne! Ti si sjena, ti si ništa. Ja sam jak.

Sluge su slušale pred vratima. Nerona je bio glas iznevjerio.

— O, da sam malo jači! — govorio je kroz plač, — kao Herakle, ali slab sam i ne mogu protiv tebe ništa.

Nastade duga šutnja, a zatim se opet začu govor:

— Zašto pjevaš uvijek?

Neron pade na pod i poče stenjati. Kosa mu je stršila od straha. Opet ga je vidio...

— Britaniče, — urlikao je, — jedini me ti ne voliš.

Čulo se i šušketanje po podu. Neron zgrabi jednu zdjelu i sa svom snagom baci je o zid.

— Ti strvino, — hroptao je, — strvino!

Nekoliko se časaka nije maknuo, niti riječi izrekao. Car je bio ustao i zapovjedio, da mu donesu svjetiljku. Nije htio spavati; samo se izvalio na krevet. Ispio je lijek za povraćanje i čekao djelovanje. Dva roba držala su mu glavu, koja je bila sva u znoju.

Nešto kasnije stavio je na prsi ono kamenje, ispod kojega se čulo teško i umorno disanje. Bio jako stisnuo čeljusne kosti. Lice mu je bilo samrtnički bijelo. Patio je, da bi ga svaki čovjek morao požaliti. Nestalne njegove oči gorjele su od vrućice.

Tako je bdio.

XIII

UMORSTVO

Kako dugo može čovjek trpjeti? Dotle, dok može podnijeti. Kad patnja stigne do vrhunca, onda uništi sama sebe... Ko se očajnički muči, neće nikada izgubiti nadu, jer zna, čim bol postane nepodnošljiva, ona će i prestati. Bol će se pretvoriti u nešto drugo. Niko ne može trpjeti više od čovjeka.

Neron se mučio do zore. Tada mu najedanput postade bolje. Nije više mislio na grozu, koju nije mogao svladati. On se nije više stidio, niti nadao, da će ozdraviti od srama. Zato je svoju pažnju svratio na nešto drugo.

Sjeo je u krevetu. Sjetio se jedne starice, koju su mu pokazali na njegovim izletima. Sjedila je u uglu krčme. Zvala se Lokusta. Tajno je prodavala otrove, koji su odmah djelovali, a koje je ona priređivala od travâ i sjemenki. Od njezinih trava mnogi su umrli, pa su zato staricu bacili u tamnicu.

Pred zoru, kad su još svi spavali, Neron se obukao. Pozvao je tribuna Julija Polijata, kojemu je zapovjedio, da vješticu-otrovnicu povrati u njenu kolibu, gdje će dočekati cara. Dao mu je još neke upute. Zapovjedio je, da priprave svečanu gozbu, na koju je pozvao senatore, vojnike, pjesnike i Britanika.

Iza toga se izgubio. Sjalo je sjajno i mirno jutro. Nad Rimom se prelijevao umor i sjeta. Ljudi su se odmarali i smješkali. U vinogradima su se žurili grozdovi, da sazriju prije berbe. Udisali su vrućinu zadnjih dana. Ružičaste bobice pucale su od vreline sunčanih zraka. Vidjelo se mlako vino, slatki sok, koji se cijedio. Kamo god je pogledalo čovječje oko, nije moglo vidjeti nijedan jedini oblačić. Nijema pobjeda jeseni!

Neron je pošao pješke prema periferiji Grada. Prolazio je krivudastim ulicama. Poznavao je tamo svaki kamen i svaku kućicu, jer je nekad u ovom kraju provodio život. Ovdje je tražio zaborav na sve ono, što nije mogao glasom izvikati. Utekao je pred onim, što je vidio u spavaonici i zaželio se ljubavi, mnogo ljubavi. Tada je zamišljao Rim kao Atenu, a sebe kao velikoga i silnoga pjesnika. Otada je sve prestalo. Ulice su ostale kao nekada, a ni on se nije promijenio. Pred očima mu je sve igralo od jakoga svijetla. Zadrhtao je, jer su ga ove ulice, koje je noću vidio, potsjećale na njegove pjesme. A te pjesme sjećale su ga opet na neizvjesni polazak i na prvu nadu, koja ga je zanosila. Išao je kao pijanac ili luđak, potepajući se neprestano o kamenje. Na obali se razvriježilo trnje, pelen i tatula. Uplašeno je pogladio svoju tvrdu i oštru bradu, na kojoj kao da je bilo također otrovno trnje: ružne crvene dlake. Već nekoliko dana nije se brijao.

Nije mogao više podnijeti misao i glasno je vikao:

— Moram to izvesti! Tä cijela je stvar tako jednostavna, — osmjehnuo se, — zaista jednostavna.

Iza toga poče trčati i tako stiže do kolibe, koju je okružavalo blatno dvorište. Uz kolibu stajao je kotac za svinje.

Neron zalupi vratima. Pred njim se nađe usahla starica, koju je odmah prepoznao.

— Daj mi otrova! — govorio je dršćući kao bolesnik.

Lokusta stavi nešto pred njega.

— Ne, — govorio je on, — ja ti ne vjerujem, jer je ovo ishlapljelo. Skuhaj mi svježi otrov. Tu preda mnom.

Žena izađe i vrati se s korijenjem, pa izvadi iz ormara neku kutiju i bocu. Nato poče kuhati kašu.

— Hoće li to biti dobro? — upita je car.

— Hoće.

— A, da li je doista smrtonosno?... Hoću takav, od kojega će crknuti... Ima i drugih. Poznajem ih. Od njih čovjek povraća i dobiva proliv, a zatim dođe opet k sebi... Da li tvoj lijek ubija odmah?

— Odmah.

— Hoću da vidim.

Žena dotjera u sobu svinjče, kojemu se salo treslo. Ona umiješa otrov u mekinje i metne ih pred svinjče.

Neron ustane sa stolice. Uzbuđeno je promatrao. Svinjče je njuškom kopkalo po mekinjama i počelo žderati. No tek što je stalo gutati, izvalilo se.

— Gotovo je, — reče baba, — i pobjednički se isceri.

— Nije, — reče Neron, — još hrokće.

Svinjče zanijemi.

Car se sagne sumnjajući, jer je životinja još trznula nogom.

— Jao! — vikne Neron, kao da vidi sablasti i od straha ustukne prama zidu. Čelo mu se bilo osulo znojem.

— Sada je ispustilo paru, — tješila ga žena.

Svinjče se više nije ni maknulo.

— O, kako je ogavno! — izusti car, pljune na lešinu i udari je nogom u trbuh.

— Gade, — govorio je, — gade! Sada si svršio, — i nasmija se.

Ponio je toliko otrova, da bi dostajalo za čitav čopor svinja.

Kod kuće, u radnoj sobi, čekao ga je Zodiko.

— Dakle? — zapita car Zodika na početku gozbe.

— Neka najprije jede! — odgovori Zodiko.

Dvorski brijač Talam uđe lakim koracima. U kosi je imao češljeve i četke. S britvama i nožicama prišao je k caru skakućući i klanjajući se. Nasapuna ga i poče brijati. Zatim mu vrućim željezom zakovrča plavu kosu. Za cijeloga posla rječiti je Sicilijanac brbljao o svemu, što je čuo na Forumu: o govornicima, boksačima i ženama. Neron je promatrao svoje lice u ručnom ogledalu. Na licu mu je ostao taman trag probdjevene noći. Zatim pođe u kupaonicu, da se opere. Htio je biti svjež i mlad.

Kad je Zodiko stigao u hladnu blagovaonicu, bilo je okupljeno već više gostiju. Senatori su stajali u grupama i čudili se pokretljivoj dvorani, koju je pokretao stroj u podrumu, radeći dan i noć. Strop, prekriven slonovom košću, prikazivao je nebeski svod sa zvjezdama. Pogađali su, šta znači ova ili ona zvijezda. S tavana su poškropili cijelo društvo mirisima. Vojnici: Vespazijan i Skribonije Prokulo, legli su oko jednog stola. Slušali su Bura, vođu pretorijanaca, koji je badrljicom osakaćene ruke nešto objašnjavao.

Zodiko pozdravi senatore i vojničku stranku, vjernu caru. Zatim pređe blagovaonicom i požuri se u kuhinju, da pogleda vino.

Agripina uđe sva nakićena i nakinđurena kao paunica. Imala je ljubičastu haljinu sa mnogo srebrenih đinđuva. »Najbolja mati« — kako ju je nazvao sin — sjela je. Oko sljepočnica bijelila su joj se dva sijeda uvojka. Ona ih je vješto začešljavala i koprenom skrivala, da bi izgledala mlađa. Na njenoj koži i debelim grudima, vidjela se dob. Duboki izrez haljine ostavljao ih je gole. Opkolili su je visoki, mišičavi mladići plave kose i plavih

očiju. Bili su to Germani, vojnici carske garde, koje je odabrala, da je čuvaju, jer je vjerovala samo njima. Pokraj ovih divova, mali latinski vojnici izgledali su kao kržljavi patuljci.

Lagano je išla odajući svojom pojavom neko dostojanstvo. Senatori i vojnici, koje je ona mrzila, instinktivno su se poklonili. Osjetili su, da prolazi carica, koja je nekada na triumfatorskim kolima jurila, ravna bogovima. Iza nje išao je Palas.

Ona zauzme pročelje. Palas legne pokraj nje i prišapne joj u uho, da je i Britanik pozvan na ručak.

Agripina se razveseli, što neće biti sama između carevih ulizica. Britanik je bio jedini čovjek, kojega je mogla iskoristiti u svojim računima prema caru, želeći suzbiti sve veću pohlepu Neronovu za istinskom vladom.

Seneka je vodio Nerona.

Došla je i Oktavija u pratnji nekolicine vojnika s Britanikom.

Princa dopratiše do Agripine.

Neron je legao pokraj Oktavije. S njegovog obrijanog lica odisao je miris. S bijelom togom i nakuštranom kosom izgledao je kao kakav gizdelin. Na lijevo oko stavio je izglačano staklo, jer mu je bilo slabije. Pogledao je na goste, tražeći Britanika, kojega od uzbuđenosti u prvi mah nije opazio. Najzad, kad je nekoliko puta preletio pogledom dvoranu, ugledao ga je pokraj Agripine. Srce mu je zakucalo. Nije mislio, da je tako blizu. Mogao je promatrati svaku njegovu kretnju.

Britanik se činio apatičan, a među dobro obučenim dvorjanicima izgledao je beznačajan svojom nametljivo malenom glavom i nakratko ošišanom kosom. Sa svakim je progovorio nekoliko ljubeznih

riječi. Zatim je nevoljno prešao očima preko društva, koje se je kretalo oko njega i pogled mu se smirio s ljubavlju na sestri.

Car pogleda na Zodika, koji je ležao pokraj Fanija u tamnom društvu nadri-pjesnika. Zodiko mu klimne glavom, da je sve u redu.

Blagovaonicom pređu trpezari u bijeloj tunici, opasani bijelim lanenim remenjem. Donosili su prve zakuske.

Neron je mnogo jeo, jer je bio gladan kao vuk. Sve, što je za posljednjih mjeseci propustio, sada je htio naknaditi. Otresao se misli da omršavi i najeo se zakusaka. Jednu za drugom srkao je ostrige, jeo je rotkvice, šparge i masline. Pohlepno je gutao nojev mozak, koji je naročito volio.

— Zar ti ne jedeš? — upita on Britanika. — Nadam se, da nisi bolestan. Boja lica nešto ti je bolja. Pomalo se oporavljaš.

Oktavija i Agripina slušale su te riječi. Prva zabrinuto, a druga strogo.

— Jedi, brate! Pjesnici se moraju dobro hraniti. Samo bogovi žive od ambrozije.

Dolje su hihotali pjesnici.

U taj mah Agripina podigne svoje male, poput maslaca, žute ruke. I odmah nastane tišina.

— Zar ti ne voliš sardelice? — upita Neron Britanika još uvijek s ironijom, — ili vruće krvavice s karanfilićima. To ti toplo preporučujem. To jača glas.

— Pa njegov glas je dosta jak, — doda Agripina.

— Znam, — odvrati Neron, — ali nema u njemu dovoljno vatre.

— Toplina je više od vatre, — dometne Agripina.

— Ali zato ipak treba jesti mesa, — nabaci Neron zbunjeno. — Jegulja nije dobra.

Neron je zatražio kruha, da njime obriše svoje masne prste.

Donesoše mu na poslužavniku nekoliko kriški hljeba, kojima je kora, samo za njega, bila pozlaćena. Jedan kuhar grimiznom metlicom očisti stolnjak od mrvica.

— Gdje je Seneka? — upita Agripina, koja je oduvijek s ljubomornošću gledala na najvećega svoga neprijatelja.

— On se ispričao, — primijeti car i okrene se k majci. — Naš je veliki moralist bolestan; muči ga kostobolja, a i umoran je. Upravo je završio svoje djelo. Jučer mi ga je poslao.

— Što ti misliš o tom djelu? — upita Fanije, koji je žderao.

— No, — odgovori car, — napisano je u njegovom stilu. Često oponaša, ali ipak ima poleta. Nije to najbolja njegova stvar. Ta već je star! Ispisao se.

— Kakav je naslov knjizi? — zapita Oktavija, samo da nešto kaže.

— »Thyestes«.

— Ah! ah! — šaputali su pjesnici.

— Znaš li ti, carice, ko je bio taj gospodin? — upita Neron. — Ako dozvoliš, poslužiću ti s objašnjenjem. Thyestesov djed bio je Tantal, pa od njega i potječe.

— Tako je! — potvrdi Fanije. — Thyestes, koji je vlastitoga sina ispekao za pečenje.

— Jest! — odobri Neron. — Unuk je bio dostojan svoga djeda. Zar ne poznaš priču? Počinje se prizorom, u kojemu Thyestes guši svoga polubrata, — pri tome pogleda na Britanika.

Britanik je u to doba bio vrlo lijep. Crne, vatrene oči gorjele su mu umornim, prigušenim plamenom. Bezazleno i mirno slušao je pričanje cara, naslućivajući njegov cilj. Vidjelo se na njemu, da mu je dosadno.

— Pa to je samo legenda, — popravi ga Agripina.

— Da, da, legenda, ali kakva legenda! — reče Neron i obrisa s usta ružičasti umok, u kojemu je plivalo mirodijom začinjeno kozje meso. — Ja više volim kozje meso, nego u mlijeku kuhanoga kopuna... Molim soli!

On posoli but, uzme ga u ruke i nastavi:

— Thyestes je u stvari bio dobar mladić, ali malo zaljubljene naravi. Zaveo je ženu brata Atreja i s njom izrodio više djece, pa mu se zato dragi brat malo naljutio, — pri tome se Neron grohotom nasmija, da mu se vino cijedilo niz usta. — I bacio je ženu u more. Pametno je učinio, zar ne?

— Moralisti, — dobaci Zodiko, — odobravaju to.

— Zar i Seneka? — upita Fanije jako raspoložen.

— Ali ni Atrej nije bio pao na tjeme, — nastavi car. — Kaznio je svoga razvratnoga brata. Prividno se izmirio s njim i pozvao ga na gozbu. U zdjelama, koje su se pušile, posluživali su mlado i svježe meso. Thyestes se najeo do grla. A tada mu je brat odao, da je pojeo svoje vlastite sinove.

— To je grozno! — krikne Oktavija.

— Svako pjesništvo je grozno, — reče car. — Ono nije medovina. I Sunce se je bilo zgrozilo od te gozbe, pa sutradan izišlo na zapadu, mjesto na istoku... Što ćeš ti jesti, Buro?

— Vrapce, — odvrati stari vojnik.

— I ja ih volim s biberom, — reče car pogledavši u zdjelu i sav se raznježi. — Evo tako se završava karijera ptice pjevačice.

Pjesnici su se smijali u zboru, našto Neron, da iskoristi svoj uspjeh, doda:

— Dragi kolega, blaženo upokojeni pjevaču, sada ću te progutati s kolegijalnim poštovanjem.

Iza toga je dalje govorio o sudbini Atrejeve porodice, koju Agripina nije voljela.

— Cijenim kod te plemenite i od svih poštovane porodice njihovu iskrenost. Thyestes je, na primjer, podržavao tople veze sa svojom kćerkom. Iz toga sretnoga braka rodila se djevojka. Thyestes se iz nepažnje oženio tom djevojkom, koja mu je bila kćerka i unuka. Da li je to dobro? Ali se ja dalje ne mislim u to upuštati, jer se ni sam u tome ne snalazim. Korijenje toga porodičnoga života seže do Hada.

Ručak se približavao kraju. Jeli su već voće i slatko. Neron je jeo jabuke, kruške i kajsije, koje su mu liječnici strogo bili zabranili. Nije se više ništa brinuo ni za sonornost svoga glasa; jeo je i neprestano govorio. Zodiku, koji ga je nestrpljivo pogledao, mahnuo je, da još malo počeka. Htio je uživati u položaju.

— Braća su imala velike i mirne oči, u kojima se nije moglo ništa vidjeti. Uostalom, od njih potječe i Agamemnon, o kojemu sam ja napisao pjesmu. Onu, koja se toliko sviđala Britaniku. Zar ne?

Britanik se razgovarao s Agripinom i nije ga slušao.

— Zapovijedaš? — zapita, dozivljući se k sebi.

— Riječ je o mojoj elegiji.

— Da, — reče Britanik.

— Kakvo je tvoje mišljenje o »Agamemnonu«?

— Bio je velik kralj, — reče Britanik i zamukne.

— Izgleda, da ne smiješ govoriti, — vikne Neron veselo. — Dobro bi bilo da popiješ gutljaj vina. Od toga će ti se povratiti glas.

Pitagora donese u vrču falernskoga vina, koje se od aloja i drugih mirodija bilo zgusnulo kao med, tako da je s dna vrča vino trebalo nožem strugati. U komadima su ga stavljali u čaše i vrućom vodom razrijedili. Po običaju, sluge bi okušale vino, a zatim ga predale gospodaru i Britaniku.

Neron je s čuđenjem gledao Zodika.

Britanik je popio gutljaj, ali mu je bilo vino previše vruće, pa je zatražio hladne vode. Tada skoči Zodiko i ulije sadržinu svoga vrča u Britanikovu čašu.

Društvo se Agripini učinilo nemirnim i najvoljela bi, da se ručak dovrši. Čačkalicom čistila si je zube, kad je Neron uzdignutim glasom počeo pričati:

— Kralj Agamemnon, o kome sam pisao ove pjesme...

U taj čas krikne Oktavija.

Britanik je bio jedva gutnuo nešto natočenoga mu napitka, a već mu je glava pala u zlatnu zdjelu, koja je ležala pred njim.

»Kao ono svinjče«, pomisli u sebi car, — »kao svinjče«.

Sa zadovoljstvom je gledao, kako Britanik blijedi.

— Uhvatila ga padavica, — reče car, — ta on je padavičav. Dragi brate, gucni još malo. O tome ne vrijedi ni govoriti! Proći će to za čas.

Ušutkao je žene, koje su zastrašene potrčale prema njemu.

Neron je osjećao, da su oči sviju uprte u njega, ali nije ni zadrhtao, nego dalje govorio:

— Glavno je, da je odlična porodica dalje cvjetala.

U taj čas mnogi skočiše, prestrašeni na smrt.

— Umro je! — vikali su neki i stali bježati iz dvorane.

Oktavija je gledala kao okamenjena.

Glava brata Britanika ležala je na stolu. Nije se više micao. Nije smjela ni plakati ni naricati. Agripina bila je izvan sebe i brzo je odvela Oktaviju.

Iznijeli su Britanikovo tijelo, a gozba se nastavila. Sada su se pila teška grčka vina: rodsko i ciparsko zalažući ga smokvama. Donijeli su i patuljka, odriješili mu lance i stali ga opijati. Na glavu su mu natakli vijenac.

Pjesnici se bliže primakoše caru, koji je u svom pijanstvu klicao kao mahnit od veselja.

— Ptica pjevačica! — reče Fanije, ciljajući na Britanika.

XIV

ZABORAV

Napokon — vikao je Neron, kad je ostao sam, — napokon, napokon! — Hihotao je, vriskao, hodao, stajao i sjedao, plakao i smijao se. Osjećao je, da je slobodan i da mu niko više ne stoji na putu. O, kako je djetinjasta bila njegova sklonost, koju su mu nakalamili lažni filozofi, a koju je Seneka još i pojačavao.

Kad je samome sebi položio račun, vidio je, da su ljudi zli, podmukli i zavidni. Prevario se samo u njima, a nipošto u sebi. On je htio dobro, ali mu nisu dali, da bude dobar. Dakle, jasno je, da nije krivnja u njemu, gdje ju je tražio, nego u drugima, izvan njega; u svijetu, koji se zatvorio pred njegovom ljubavlju. Bilo je zlo, što on to za vremena nije primijetio... Treba praviti red izvan sebe, a

ne mučiti se u svojoj duši. Time se ništa ne postizava!

Njegova pređašnja poniznost dovela ga je donde, gdje je prije bio. Ali sada mora čvrsto braniti sebe. Sila je stvorena samo zato, da štiti vrijednost, kao tijelo dah; i moć je silna stvar, samo ako je upotrebljavaju u dobre svrhe. Ima li zato svetijega cilja od njegova? On će opkoliti svoju ličnost metalnim zidom, da može nesmetano stvarati! Bez toga bi i pjesnik u njemu lipsao i uzalud bi pisao stihove.

Naučiće govoriti zvonkim i odlučnim glasom, kojemu neće moći niko odoljeti. Razgaziće svaku misao, koja se bude rodila u mozgu slušalaca. On će uistinu vladati dušama! Država će mu osigurati ono, što sâm nije mogao. Zato je počeo paziti na rad stranaka, za koje prije nije mario i na ljude, koji su slušatelji pjesnika. Sada je prvi put osjetio, da je moćan, da je car i da je sretan.

Svojoj majci nije oprostio ono, što mu je rekla za stolom. U kratkoj zapovijedi saopćio joj je, da će joj oduzeti njene germanske gardiste. Morala je napustiti i dvor i preseliti u Antonijevu palaču. Agripina je pokušala moljakanjem, da ga ublaži. Ali car, koji ju je primio pred naoružanim vojnicima, ostao je kod svoje odluke. Podigao je glavu i pogledao ju strašnim pogledom.

Promijenio se kao glumac, koji se preobukao. Nevjerojatno je odebljao, otkada je prestao mučiti tijelo i jeo sve, što su mu usta poželjela. Na njegovom tijelu slagalo se salo. Na vratu i leđima nagomilavalo se meso u ružičastim oteklinama. Podvoljak mu se zaokružio. Sa lica mu se poput maske, izgubio božanski otsjev i opažalo se samo blistanje moći, samosvijesti i sigurnosti, koje je zbunjivalo gledaoce.

Agripina se udaljila duboko potištena.

Odasvud su, međutim, caru stizale dobre vijesti. Na istoku, na jermenskom ratištu i u Siriji, došlo je najzad do odlučnoga momenta. Rimski orlovi poletjeli su napred. Korbulo, koji je s nekoliko loših legija pošao protiv Jermena i njihovih saveznika Parta, izmoren od stalnoga povlačenja lukavih istočnjaka, odlučio se najzad na čin. Veterane je poslao u Kapadokiju, a novake uzimao u Galaciji. Opustošio je Tigranocertu. Osvojio je Artaksalu. Prebacio je svoje čete na granicu i u otvorenom boju nadvladao jermenskoga kralja Tirada. Rim se osvijetlio, a Neron dobio naslov »imperatora«.

Sada je osjetio, da mu je carska palača tijesna. Zapovjedio je, da se uklone kipovi starih careva, koje nije podnosio. Pred vestibulom podigao je svoj kip, visoki, bronzani kolos od sto stopa. Kip je bio tako velik, da je i sâm car bio ganut, kad je pogledao svoj lik. Svoja stara odijela spalio je. Svaki dan uzimao je novu togu, koju bi naveče odbacio. U svoju kupaonicu uveo je morsku vodu iz udaljenosti od dvanaest milja tako, da je more teklo izravno u njegov basen. Iz druge slavine dopirala je vruća i sumporna voda, koja je dolazila iz Bajâ. Kuhar, draguljar, drogerist, čuvar pomada, krojač i obućar polagali su njemu račune. Sada je palača sa svojim dvoranama, trijemovima, podrumima i porodičnim grobnicama činila posebnu gradsku četvrt. Po njegovom vrtu šetali su se pripitomljeni lavovi i pantere, a iza svakoga stabla virio je po jedan bog.

Najviše mu je brige zadavala njegova radna soba. Stalno ju je poljepšavao. Zidove je obložio biserom i dragim kamenjem, a nad svojim pisaćim stolom podigao je kipove. Tu je sjedio od jutra do mraka, ali mu rad nije polazio za rukom, kao da mu ju je grč zahvatio. Držalo je ispadalo iz nje.

Razmišljao je, što je tome razlog.

Jednoga dana pojavilo se pred njim blijedo i mršavo žensko lice. U njemu je prepoznao Oktaviju.

— Ona je kriva! — reče car glasno, — svemu je ona kriva. — I čudio se, da to nije prije opazio. Oktaviju nikada nije volio, pa ni onda, kad je pošla za njega. Otada mu se apatija prama njoj pretvorila u gađenje. Osjećao je bol, kad je bio u njezinoj blizini. Njena crna kosa bila je glatko počešljana. U licu joj je bilo nešto strano, što je rashlađivalo svaku strast. Govorila je s otezanjem i unapred je uvijek dobro promislila, što će reći. Gledala je ukočenim pogledom, svojim uvijek jednako plavim očima, koje su budile neprijatno osjećanje. U školi je primila književnu naobrazbu. Nije bila kao tadašnje žene i nikada ju nije zanimalo, što je slušala od cara.

Poslije bratove smrti nije se pojavljivala ni za ručkom. Jela je sama. Kad bi slučajno došla među ljude, pogledavala bi, stoji li ko iza njezinih leđa. Igrala se obično svojim lutkama, koje su sjedile u crnim i plavim haljinama na divanu i gledale bez duše svojim očima, kao i ona. Ona ih je oblačila i svlačila pjevajući im kratke uspavanke.

Djece nije imala.

Na Luperkalijama, kad su neplodne žene tukli remenjem, car ju je dao iznijeti na ulicu i sâm glavni svećenik dodirnuo se njezinih bokova... Ali ni to nije pomoglo.

— Neplodna je! — rekao je car. — Pa i mene čini neplodnim.

Neron dotle nije poznao svoje žene drugačije nego po njenim hladnim zagrljajima i kiselim poljupcima. Bio je uvjeren, da je ona ugušila njegove sposobnosti i polet, i da ona, hodajući svojim ledenim tijelom po palači, smrzava zrak i njegov plamen nije se mogao zbog nje razbuktati..

Car je žednom dušom dozivao radosti. Mislio je na ljubavi, koje razrešavaju ono, što je u nama nerazrešivo. Mislio je na stapanje tjelesa i na toplinu, koja prodahnjuje pjesme. A šta je on dobio?... Prezirno je odmahnuo.

Zodiko i Fanije mnogo su mu pričali, ali su caru dosadili.

On je volio dobro obučene i dosjetljive mladiće, da ga zabavljaju i da ga razvesele.

Njegov tajnik, Grk Epafrodit, sa stručnim znanjem umjetnika, probrao mu je društvo kao jelovnik, koji draži nepce. Različiti ljudi sretno su se popunjavali. Paris, ljubimac rimskih žena, bio je U s p j e h. Dorifor, njegov pisar, L j e p o t a. Anicet, divlji mornar, a nekadašnji carev odgojitelj, bio je K r u t a M u š k o s t. Senecije umio je piti, a Kosino praviti šale. Senekin rođak, Anej Sereno, imao je ulogu slušatelja. Bio je to onaj tihi drug, koji je u svakom društvu neophodno potreban. Svojim samopožrtvovanjem i bolnim neradom izvojštio je sebi pravo prisustva. Oton bio je žalac društva; lijeni i dragi osvajač žena, koji je sa sjajnom duhovitošću pričao avanture, koje je doživio na dva kontinenta.

Car se dobro osjećao. Bilo mu je lakše živjeti među onima, koji su mu svojim glatkim manirama pretvarali časove u prijatnost i koji nisu rovarili protiv njega kao pisci. Život mu se pričinio podnošljivim. Osobito je volio kvestora Otona, koji je potjecao iz otmene konzulske porodice; šakom je rasipao novac i nije poznavao filozofe, ali je bio toliki epikurejac, da je nadmašio i osnivača te škole. Na njegovim crvenim ustima lebdio je zasićeni osmijeh. Pričao je dvomislene šale, koje je čuo u teatru od glumaca pantomima. Umjereno je jeo i pio, ali u ljubavi je bio nezasitan. Cara je upravo očarao, kad je pred njim otkrio tajne svoje spava-

onice i redao svoje ljubavnice: zelene djevice i zrele žene, časne senatorske matrone, pekarice i krojačice. A naročito, kad je govorio o muževima, koji nisu znali ništa, šta se događa.

Epafrodit dovede jednom i žene. Poslije gozbe, kad su se carevi gosti ispružili i izvalili na jastucima, čuvene ljepotice prolazile su ispred njih. Poznate djevojke i patricijske žene iz dobrih porodica, koje su dobivale tajne pozive. Neron je apatično promatrao žene, a zatim bacio pogled na jednu, koja je sjedila u kutu. Nije bila ni tužna, ni vesela, a nije išla za tim ni da se sviđa, kao druge, koje su se otimale za milost. Samo je gledala preda se. U njoj je nalazio mir plodne prirode.

On je pozove k sebi. U njenom zagrljaju upoznao je blagoslovljenu žudnju, koja je hraniva kao hljeb nasušni i koja gasi žeđ kao voda. Kad je stigao kući, vidio je Oktaviju i bilo mu je drago, što ju je ponizio do praha, ali druge radosti nije osjetio. Žene je ljubio dotle, dok ih je gledao pred sobom. Kasnije ih je zaboravljao. Kad je mislio na njih, osjećao je, da one postoje i da je dobro, što postoje, ali ništa drugo. Njegova žudnja živjela je samo u sadašnjosti, bez prošlosti i bez budućnosti.

— Zar je to ljubav? — upita on Epafrodita. — Zašto ne mogu jauknuti i zapjevati kao pjesnici?

Živio je opet među svojim prijateljima, koji su bili svi premoreni. Bojao se ostati sam. Kako je prije volio samoću, tako se sad od nje grozio. Htio je stalno slušati svoj glas i glas drugih oko sebe, samo da ne dođe tišina . . .

Epafrodit morao ga je otpratiti do kreveta i govoriti mu, dok ne zaspi.

XV

JEDNA ŽENA U GLEDALIŠTU

Često je išao u kazalište. Jedne večeri pošao je s Epafroditom i Parisom u »Marcelo«. Uzeo je mjesto u izbočenoj loži na lijevoj strani. U neposrednoj blizini pozornice, pokraj orkestra a naspram proscenija.

Kazalište je bilo dupkom puno. Tri ogromna kata puna ljudi. Bilo je tu ljudi s tvrdom lubanjom, nepočešljanom čekinjom i sa tvrdom, crnom kosom poput žice: Rimljanâ, koji su se dojili mlijekom vučice . . . Kad je Neron stigao, svi su skočili i ispružili ruke u znak pozdrava izvikujući njegovo ime. Neron je stajao sretan u toj buci i širio ruke prema galeriji. Nato se vikanje ponovilo. Takvu čast doživio je samo Vergilije.

Neron spusti zavjesu na svojoj loži, da se može ispružiti na divanu. Paris i Epafrodit sjeli su do njega.

Igrale su se male scene, jer je već bilo prošlo vrijeme tragedijâ. Bile su to kratke šale, koje su nasmijavale narod. Pjesme s pratnjom i masne, nijeme igre. Narod je volio samo to.

Započela se pretstava.

Na pozornicu izađoše dva glumca: jedan, utjelovljena debljina, a drugi mršavost. Rugali su se jedan drugome, bez velike duhovitosti. Najzad su se potukli.

Galerije su bučale, a gledalište je odjekivalo od grohotanja.

— To je dosadno, — reče Neron, — uvijek isto! Što još imaju na programu?

Paris, koji nije glumio te večeri, objašnjavao mu je točke programa.

— Izgleda, da neće biti ništa zanimljivo, Antioh i Terpnije pjevaće uz liru. Njihove pristalice defiliraće u jednakom broju. Ali oni nisu organizirani. Čuješ li?

Antioh izađe na pozornicu, našto zabruji pljesak i zviždanje. Dvije su se stranke borile, dok se nije sve utišalo.

— No poslije?

— Poslije dolazi nijema igra, a najzad Paman, koji više nije onaj, koji je bio. Jadnik stalno sjedi kod zubara, a svaki dan ima manje zubi.

Kulise u nijemoj igri pretstavljale su brda s potocima. Svjetina je tome pljeskala. Radnja se događala na poznatom polju. Pojavila se Venera, a za njom Vulkan od glave do pete u oklopu. Da zabavi fukaru, počne štipkati golu boginju... Neron se okrene od pozornice i digne žaluzije svoje lože, da bi mogao promatrati publiku.

Vidio je pred sobom Rim, surovi Grad, koji je čeznuo za smijehom. U gledalištu, koje je imalo oblik potkove, stiskali su se oznojeni ljudi. Muškarci su bili izmiješani sa ženama. Djevojke su se držale vojnicima ispod ruku i stajale s njima u intimnom stavu.

Pod carskom ložom u prizemlju, u redu vitezova, opazio je jednu ženu, koja kao da je pogledala prema carskoj loži.

— Ko je to? — upita Neron Parisa.

Paris mu prišapta:

— Zar je ne poznaješ? Svaku večer je ovdje. Popeja Sabina.

— Zar Otonova žena? — upita Neron.

Žena kao da je primijetila, da govore o njoj, pa je odmah otkrenula glavu i pogledala prema pozornici. Na glavi je imala prozirni veo, koji joj je pokrivao lice do nosa. Pokazivala je samo svoja umorna usta, koja su se bila iskrivila u oporu crtu.

— Popeja! — ponavljao je Neron. — To znači: lutka, mala igračka. Kako je to čudnovato!

On uperi svoj pogled na nju. Grudi žene tiho su se nadimale. Bila je malena s okruglim, pospanim grudima, krhkom nježnom bradom i mlitavim rukama. Njezina ljepota djelovala je na njega kao opori miris, koji se ne da uhvatiti. Nije imala bujnu kosu. Njena je kosa imala boju suhoga bršljana. Bila je tužna kao da pati. Sva se činila neprirodna.

— Izgleda kao da spava ili kao da je bolesna, — primijeti car.

— Njena mati ljubila se s jednim glumcem, — reče Paris, — i ubila se radi njega. Bila je čuvena ljepotica. Cijeli se Rim oduševljavao za nju.

Žena se malo pognula. Iznenada je podigla svoj veo dvoličnom i zamamnom kretnjom. Vidjelo joj se sada cijelo lice.

— Zar je uvijek tako blijeda? — upita Neron.

Pravi značaj njenom licu davao je nos i nerazmjer, koji je sâm po sebi značio manu; sve se bilo slilo u neshvatljivu tajnu. Ona ne bi mogla poslužiti za model, ni kiparu, ni slikaru. Bila je promjenljiva i nepojmljiva. No ako bi čovjek dulje promatrao njena usta, vidio bi, da nisu opora, već da mole i prijete. Prostor između nosa i gornje usne bio je jako uzak. Nisko čelo budilo je tupu žudnju. U sivim očima drijemali su mutni snovi. Ali njezine tanke kosti činile su joj proporcije dražesnima.

Ko bi je gledao, sjetio bi se njezine majke, romantične ljubavnice i iznenadio bi se, da je ona nešto viša, osobitija i razdražljivija. S nje je kliznuo snop sunčanih zraka poznoga ljeta. Izgledala je kao mlada jesen, koja pada u nesvijest pod utiskom žarke uspomene...

Opet je spustila svoj veo do usana, ali je same usne ostavila gole.

— Pokraj nje sjedi neko, — progovori car, — to je Alitiros.

— Ko je on?

— Glumac. Žena je ova do ludila zanesena za umjetnost.

— Sigurno nije Rimljanka. Da li je Grkinja?

— Koliko je meni poznato, ona je židovka.

Car se zamisli.

— I židovi su idolopoklonci, pa su isto tako opasni kao i kršćani. Tiberije je izagnao iz Rima četiri tisuće židova... No zašto ne gleda ovamo? — zapita Neron nestrpljivo.

Upravo se bila završila nijema igra. Na pozornicu stupi stari pjevač, nekada miljenik publike, a sada potpuno slomljen, ali ipak vrijedan poštivanja.

Car je gledao ženu.

Paris, koji je poznavao ženu, dalje je spletkario:

— Prvi muž bio joj je Rupije Krispino. Njega je jednog lijepog dana ostavila i preudala se.

— Hoću, da je vidim sutra, — reče car.

Paris siđe u gledalište, sjedne pokraj Popeje i izruči joj poziv.

XVI

POPEJA SABINA

Oktavija je još sjedila. Bila je bijeli pupoljak, odrezan od korena, u čaši vode. Davno mrtva, ali zato lijepa.

Popeja je drugi dan došla.

— Potajno sam došla, — govorila je Popeja, — pa niko za to ne zna, ni Oton.

Bojažljivo je stupala poput plašljive djevojčice.

Neron je u sebi mislio:

»Slatka je i neobična. Nije takva kao sinoć. Izdaleka je izgledala zanimljivijom. Ovako je jednostavna. Čovjek bi mislio, da je iskrena«.

Oko korena nosa imala je nekoliko pjega, kojih on u kazalištu nije primijetio. Na njezinoj haljini — skupocjenom i finom kineskom muselinu — nikakve vrpce ni ukrasa. Nakita nije imala. Ni steznika nije nosila. Lijepi oblici njezinih grudi dali su se naslutiti ispod haljine. Ličenje je uvijek prezirala. Mati joj je govorila, da samo obične žene mažu svoja lica. Ona se je, s tradicionalnom otmenošću stare ljubavničke dinastije, tome uklanjala.

Činilo se, da samo na trepavicama ima malo crnila, a na očnim kapcima plave sjene.

Nije se dugo spremala.

Kod kuće uzela je samo par kapljica sredstva za nadraživanje, koje joj je dao njezin liječnik, da bude svježa i nemirna. A kad je njena nosiljka stigla pred mramorne stube carske palače, izvadila je iz torbice bobicu mirte i pregrizla je. Time je običavala namirisati svoj dah.

Davno je na to čekala znajući, da će to sigurno doći, pa je zato išla u kazalište.

Sada joj se pred očima zamaglilo od uspjeha, ali nije pokazivala ništa. Ravnodušno gledala je u cara.

Neronovo srce nemirno je udaralo. Htio je nešto kazati, ali mu se grlo bilo osušilo. Samo je toliko mogao reći: »Gospođo, sjednite!« — i pokazao joj rukom na meki divan.

Popeja, koja je na sve pazila, nije htjela da sjedne, nego je potražila podnožnik, koji se nalazio nešto dalje. I tamo sjedne.

Oboje su osjećali, da je to bila smiona i dosta izrazita kretnja. Ipak im se učinilo, da je to promijenilo raspoloženje i usprkos formalnosti približilo ih jedno drugome. Nevjerojatno blizu.

Car se tome obradovao. Morao je sada govoriti s njom prirodno.

— Zašto ne skineš veo? Hoću, da ti vidim lice.

Popeja skine veo.

— Zamišljao sam te drugačijom.

— Da li si se prevario?

— Mislio sam, da si žalosnija. Jučer si u teatru bila žalosna. I lijepa.

Popeja se nasmija.

— Jednom, — reče Popeja, — vidjela sam sebe, kad sam plakala. Stala sam pred zrcalo i gledala biserje, koje mi se kotrljalo niz obraze. Bilo je to neobično. Suza je slana. Kao more, — doda ona grčki.

— Ti znaš grčki?

— Pa dakako. To mi je gotovo materinski jezik. Imala sam Grkinju za dadilju, a Grke za odgojitelje. Moja je mati dobro govorila grčki.

Razgovor je tekao u tom jeziku i dalje. Popeja je govorila, a car bio sretan, što čuje taj književni jezik, koji je u Rimu bio moderan, a u poređenju s latinskim značio otmenost. Razgovarali su. Smijali se. I opet razgovarali. Jurili preko bujice, koja pjeva, u cvjetnom čamcu, a pod njima tepala pjena, a talasi klokotali...

— Čudnovato, — reče car, a oči mu bljesnu jakim sjajem. — Što god govoriš, sve je zanimljivo. Druge žene doje djecu, predu i dosađuju se. I meni su takve žene dosadne. Možda se boje mene? Jako me štuju. Fali im malo smionosti. Kako vidim, ti si smiona. Riječi ti teku lijepo i prirodno. Pokraj tebe osjećam se ugodno. S tobom umijem razgovarati.

Popeja ovaj komplimenat nije htjela da primijeti. Samo se trgla i uzdahnula, kao da bi htjela

nešto reći, ali je značajno šutjela. Tišina nije neugodna.

— Nešto si nemirna, — reče car.

— Bojim se! Zar nema tu nikoga? — i ogleda se unaokolo. Zatim će intimno:

— Donijeli su me malim ulicama u nosiljci sa spuštenim zavjesama. Bilo bi užasno, da nasluti...

— Ko?

Popeja nije odgovorila:

— Gledaj, — reče zatim, — kako mi lupa srce.

Car joj nježno stavi ruku na srce, koje se burno trzalo u kavezu grudi.

Strani jezik dao je caru smjelosti.

— Lijepa si! — prizna Neron, izmučen. — Bebice, umorna bolesna bebo! Ali nisi potpuno lijepa. Čudnovata si. No meni se baš radi toga sviđaš. Uvijek sam ismijavao Veneru i prezirao zvaničnu boginju Ljepote. Nikada mi se nije sviđala, ni ona, ni druge. Ni Minerva, ni Diana. One pripadaju masi. Ono što je proporcionalno i pravilno, ne može biti lijepo. To je gadno i ružno. Lijepo je samo strašno, krivuljasto i nepravilno. I ti si takva. Tvojim čudnovatim i nemirnim obrvama i živim nozdrvama, koje trepere...

Popeji je za prvi put bilo to dosta. Ona, koja je dotle pazila na svaki svoj dah, i koja si je polagala račun o svakoj riječi i činu, ustala je i izvukla svoje ruke iz carevih.

— Za danas je dosta!

Rekla je još par nemarnih riječi o Otonu, koji je negdje čeka... I opet je uzdahnula. Morala je ići.

Poslije podne car je poručio po nju. Nisu je zatekli kod kuće. Drugi dan je opet Popeja poručila, da je bolesna. Mogli su se sastati tek treći dan.

— Kamo si se djela? — zapitao ju je Neron. — Skrivaš se preda mnom, a kad te vidim, onda mi se

otimaš... Čini mi se, da sam našao drugu, a ne onu, koju sam tražio. Kako su ti velike oči? Sada su, eto, sasvim crne.

Prije nego što je došla, Popeja je kanula otrova u oko. Njene zjenice progutale su iris.

Neron je ležao na jastucima i poluzatvorenih očiju stalno govorio:

— Ptica si lastavica... Laka lastavica. Ali si i kraguj s oštrim kljunom i noktima. Ne... nešto si drugo. Ti si voće, ruža si, voće si...

A onda vikne, kao da baca neki težak predmet na nju:

— Ali te ja ljubim... Ljubim te!

Popeja je sjedila pred njim. Tvrdokorna, šutljiva, mirna. Nalaktila se na koljena, a rukama obujmila glavu. Prenavljala se kao da ne sluša i kao ju ne zanima, što čuje. Zatim pogladi Neronovo čelo, kao djetetu, koje plače.

— Smiri se, — reče, — smiri se!

A poslije stanke doda:

— Tako. Sada se možemo razborito razgovoriti. Došla sam, da ti kažem, da se moramo rastati sada, dok ne bude prekasno. Kakvog bi to imalo smisla? Patiš ti, a patim i ja. Šteta za nas oboje. Ti si moćan, — pri tome zaklopi oči kao djevojčica, koja se pretvara. — Ali je nemoguće, pa ni ti to ne možeš učiniti mogućim.

— Zašto?

— Zbog njega.

— Zbog Otona? — trgne se Neron.

— Da, zbog njega, — reče Popeja. — I zbog nje, — i pokaza prema sobi caričinoj.

— Zbog nje? — ponovio je car prezirno. — Jadnica! — doda zatim sažalno.

— Vele, da je lijepa.

— Možda. Ali meni si samo ti lijepa, velika, beskrajna toplina, vatrena omamljivost. Tvoje su ruke tople, a njezine hladne. Tvoje su noge tople. I usta su ti topla. Tvoja nepoznata usta s okusom vrućeg meda. To, eto, tražim ja, — i približi joj se svojim ustima.

Popeja ustukne.

— Ne, carica je viša. Unuka bogova. Ili njihova kćerka. Ne znam.

— Ne govori mi o njoj.

— Ona je tvoja žena, a mati je...

— Da, — reče Neron smijući se, — ona je mati Grahâ bez djece.

— Ali je ona uzvišena. Vidiš, u meni nema ništa uzvišeno.

— O, koliko ja prezirem uzvišenost. Njezinu dosadnu uzvišenost.

— Ti griješiš protiv nje, — govorila je Popeja nehajno. — Ona bi te mogla usrećiti.

— Ali ja neću da budem sretan; kad sam sretan, onda sam nesretan. Da li si čula priču o onom grčkom pjesniku? Pjesnik je bio bolestan, pa je iz dana u dan venuo, ne mogući ni jesti, ni spavati. Tada je otišao jednom čuvenom liječniku, koji ga je izliječio. Mogao je jesti i spavati, ali nije mogao pisati. Tada je nesretnik dotrčao liječniku i rekao mu: »Povratio si mi zdravlje, a oduzeo pjesništvo, ti ubico!«...

— Pa što je učinio?

— Ubio je svoga liječnika, — dahtao je Neron.

— A što je sreća?

— Eto, ovo, — odgovori car tužno.

— To, što se mi možemo ljubiti?

— Što ja znam? Možda upravo to. Kad nisi ovdje, i onda si tu. Nikada me ne ostavljaš. Uvijek

si sa mnom. Ti vječna! Ti me mučiš gladom i hraniš. Daješ mi praznu čašu i napijaš me. Nećeš da me poljubiš, ali pržiš moja usta. Tebe se čovjek ne može zasititi. Ono, čega nema, tim se ne može nasititi.

Popeja je sada slušala. Podigla je svoju razboritu zmijsku glavu, pa rekla odlučno:

— Ti si umjetnik... Ti si pjesnik!

— Da, — potvrdi Neron kao mjesečar, koji se na čas probudio od bolesnoga sna. — I ne znam, zašto sam tamo, gdje jesam, zaklapajući oči i idući dalje na rub strmine. Već davno nisam pjevao.

— Pjevaj dakle nešto!

Neron izvuče odnekale liru i stane prebirati po žicama. Iz lire ozvanjali su disharmonični glasovi.

— Zar nisi pisao u najnovije vrijeme?

— Nisam.

— Zanemario si, dakle. Šteta. Nekoliko tvojih pjesama znam napamet... Ali imaš mnogo neprijatelja.

— Da. Mnogo! — potvrdi Neron hrapavim glasom, pa sjedne, a liru baci na stol. — Na sve strane sami neprijatelji!

— Pa to je i sasvim razumljivo. Umjetnici su ljubomorni, jer hoće da nadbiju jedan drugoga. Zašto, dakle, to dopuštaš? Tvoje pjesme oni jedva da i poznaju. Sakrio si se. Nisi se ni pred kim pokazao. Lišio si svijet, da uživa u tvojim djelima.

— Da.

— Tvoja kućna publika bila je malena. A koliko je meni poznato, nije bila ni najbolja, O, da te jednom vidimo i čujemo svi, mnoge tisuće ljudi! Jednom umjetniku nije dosta njegova uska okolina. Istina, carica voli muziku.

— Ona? Ne voli je.

— Čudnovato, — reče Popeja. — Ni frule?

— Ne... zašto to pitaš?

— Ništa. Samo sam čula. Znaš, ljudi pričaju koješta.

— Što?

— Ostavimo to! — reče Popeja.

— Ali ja sada hoću, da znam, — zahtijevao je Neron uzbuđeno.

— Jedan svirač na fruli, — reče Popeja. — Govori se, da joj taj potajno svira. Ali je, po svoj prilici, sve to samo kleveta...

— A ko bi to imao biti?

— Ime sam mu zaboravila. Čekaj! Čini mi se, da se zove Eukarej.

— Eukarej? — ponovi car. — Onaj mladi Egipćanin?

— Da, — potvrđivala je Popeja.

— Noću uvijek svira na fruli, pod carskim vrtovima. Nisam mogao zbog njega spavati. Da, pod njenim prozorima...

— Govori se, da je još dijete, — doda Popeja i okrene razgovor na nešto drugo.

Popeja htjede poći. Neron joj pruži niz bisera.

— Ne, — reče Popeja, — ja ne nosim biserje, — i uzme ih u ruke kao šljunak bez vrijednosti.

— Pa što onda da ti dâm?

— Sebe! — reče Popeja naglo.

— Aspasijo, Frino, Laiso! — vikao je Neron izvan sebe.

— Pjesniče! — prihvati ona i šmugnu napolje.

Spustila je svoju koprenu i izašla. Oton ju je čekao. Oboje su bili zadovoljni, ali se Oton pravio i dalje ljubomornim, jer mu je nestajalo novaca, a kvestura je bila slabo unosna. Zasad ona nije smjela ništa primiti od cara; ni biserja, ni zlata. Glupo je prodati budućnost. Oton bi htio namjesništvo, a Popeja nešto drugo. Jedno više mjesto!

Oktavijine sobe još su iste večeri preplavili vojnici. Pretorijanci su otpočeli rad. Saslušavanje pri svijetlu buktinje bilo je vrlo kratko. Eukarej je sve poricao i plakao. Odnijeli su ga u tamnicu s negvama na rukama. Komorkinje caričine nisu ništa priznavale. One su se prepirale s vojnicima i pljuvale im u oči, kad su vrijeđali njihovu gospodaricu. Iz njih su htjeli na silu izvući nametnutu laž. Oktavija na postavljeno pitanje nije umjela odgovoriti. Nije objasnila ni to, zašto je u zadnje vrijeme toliko plakala. Sada se tvrdilo, da žali za svojim ljubavnikom. Nato car odluči, da će je prognati. Ujutro su je uz vojnu pratnju odnijeli u Kampanju...

Popeja je također bila otputovala. Poslala je kratko pismo caru po Alitiru, u kojem je upozorila cara na svog staroga poznanika, odličnoga glumca, koji je svojom jednostavnom i uspješnom metodom uputio već stotine i stotine ljudi u sve nijanse umjetnosti. Bio je oduševljen svim pjesmama, koje je čuo od Nerona. Njegove pogreške nije popravljao, ali je omalovažavao nevrijedni rad svoga prethodnika, nazivajući ga »starim pijancem«.

Neron ga je odmah zavolio, a Terpnija otjerao.

Alitir izvijesti Popeju o svemu, što se dogodilo.

I ona se tada povratila.

Da, prije samo se poljepšavala. Ruke je mazala slinom od krokodila, da budu blijede i bezbojne. Prije nego što je legla, lice je namazala mašću, koju je naučila praviti od svoje majke. Bila je to mješavina kuhanoga ječma i ulja. Rano u zoru to je pomočila mlakim mlijekom. Zatim se par časaka kupala. Robinje su joj sušile tijelo labuđim pahuljicama. Iza toga su joj glačali nokte pločicama od slonove kosti, da budu meki kao baršun. Bila je vesela, kad su je nosili u carsku palaču.

— Kćerko starih kraljeva! — dočeka je Neron namješteno. — Car te ljubi!

— Ali ja ne ljubim njega, — reče ona značajno, — već tebe.

— Mnogo sam patio radi tebe, — uzdahne car.

— Htjela sam da patiš, zbog mene i zbog nečeg drugoga, pjesniče. Njemu ću dati svoja mala krvava usta. Tvoja sam!

I stadoše se gušiti u poljupcima.

Popeja otkine svoja usta od njegovih, pa stavi svoje ruke u njegove. Niz mramorne stube, osjećajući se kod kuće, vodila je pjesnika dolje.

Dolje, u carske vrtove.

XVII

DAN ŠUTNJE

Rim, taj ogromni grad, koji urliče i nikad ne miruje. To čudo svijeta viče i ne umara se, viče, a da nikad ne promukne, od jutra do mraka propovjedajući Život, koji se sastoji od ljudskih glasova, zveka metala i udaranja alata.

Ova se galama počinje ranom zorom, kad pekar pođe od kuće do kuće i prodaje svježe pecivo; kad mljekar svojom starom pjesmom budi pospance, a spavači se počnu micati... Kolibe se bude na podnožju brežuljaka. Žitelji su ovdje proletari, koji spavaju u stjeničavom krevetu sa ženom i petero-šestero djece, a ujutro griskaju samo kiseli crni hljeb.

Kolika je buka na ulici! U radionicama veliki štropot od rada; čekići, dlijeta i pile nadmeću se. Kočijaši psuju i prelaze preko kojega roba. Odrpanci i učenici gladijatorskih tečajeva rvu se na

školskoj kapiji. Brijači se klanjaju i prefriganim manirama mame prolaznike. U jednoj krčmi razbili su nos nekom čovjeku, koji zavija, dok drugi grohoću od smijeha. Na uglovima ulica: čarobnjaci, lakrdijaši, mađioničari sa zmijama i krotitelji prasadi natkriljuju škripanje seljačkih kola.

Gomila ravnodušno ide napred, gospoda u nosiljkama, a robovi pješke, sagibajući se pod teškim bremenom. Nije svako gospodin, ko se smatra tim. Ispod mnogih togâ kriju se sumnjivi tipovi: jedni hoće nasljedstvo, dok su drugi opasne varalice, koji nemaju novaca za ručak. Nose prstenje od lažnoga zlata, da pobude povjerenje kod lakovjernih staraca, koji dolaze iz provincije.

Stranaca ima vrlo mnogo. Ako se neko pokaže na balkonu sedmoga kata, može i odande čuti govor velegradskog ološa: pjevucavi glas Grkâ, Arapa, Egipćana, Židova i Maura, i grleni glas Parta, Alana, Kapadočana, Sarmata i Germana.

Ova buka miruje samo u veljači za vrijeme »Feralija«.

Feralije su praznik mrtvih, kad zanijeme ulični vikači. Zatvaraju se radnje i trgovine. Muzika se nigdje ne čuje. Svako misli na one, koji su pod zemljom. Pluton pušta iz podzemnog svijeta sjene, koje preplavljuju Grad... Na grobljima i ulicama, na mjestu grobova slavnih ljudi gore buktinje od katrana.

Neron je ovaj dan šutnje proveo sâm u palači; u dvorani, gdje je nekada napisao svoju prvu pjesmu u vrućici sa silnim pouzdanjem. Nije nikoga puštao k sebi. Vani je zimska kiša jednolično kapala.

Mnogo je vremena prošlo odonda, otkad je Britanik ležao u Augustovu mauzoleju. Do toga časa mu nije smetao. Car je napisao jednu pjesmu o svojoj novoj ljubavnici, a Alitir ju je uglazbio. Popeja, koju je držao dobrim kritičarom, bila je očarana od obadvojice.

Što je sâm držao o pjesmi, o tome nije razmišljao. Teško bi o tome mogao dati računa, jer je samo gledao lica oko sebe i radovao se priznanju, koje su mu odavali. Samo je danas nešto posumnjao, kad kao i one noći, nije mogao spavati, a žudio je za riječima.

Poslije podne, kad se je naoblačilo nebo od snježnih oblaka, u njemu su se pobudile zle misli. Bio je nemiran zbog Britanika. Pričalo se, da je na njegovoj sahrani kiša oprala s pokojnikova lica gips i da su opet probile plave mrlje... Neron se bojao, da će se toga dana Britanikov duh osloboditi s drugim dušama i doći u palaču. Zato je iz puste znatiželje otišao u sjeverni dio palače, gdje su bile Britanikove odaje.

Ove su dvorane odmah iza njegove smrti zapečatili i otada niko nije mogao onamo ući.

Car je raskinuo pečate i u pratnji jednoga vojnika pošao unutra.

— Ko je? — upita bojažljivo, čim je stupio u dvoranu.

Niko mu nije odgovarao. Tišina, koju je razbio glas, zatalasala se, a onda se opet sve umiri i šutnja postade još veća.

Sve je bilo, kako su nekada ostavili.

Nepospremljen krevet stajao je uza zid. Na stolu dopola ispijena čaša za vodu. Dvije stolice, od kojih je jedna bila povaljena. Ustàjali zrak dvorane sačuvao je mlakost prošle jeseni. Poslije podne se naoblačilo i bilo je tamno. Neron je stao i premišljao. Gledao je krevet, koji je uzalud čekao svoga gospodara, stol, čašu za vodu s tragom gospodarovih usana i povaljenu stolicu, koju je neko

u uzbuđenju srušio. Iz ovih je znakova pokušao zaključiti ono, što se je dogodilo. Nije mu uspjelo. U drugoj dvorani našao je mač svoga brata s njegovim urezanim imenom. Našao je i malo ogledalce. Nero se ogledao u njemu i obradovao se, što na plohi ogledala vidi samo svoje lice i ništa drugo... Pogleda u bratovu garderobu. Bilo je tu na stotine togâ i tunikâ, skrojenih za Britanikov slabi stas; isto toliko visokih cipela s kopčama u obliku polumjeseca ili sa pozlaćenim remenjem. Volio se lijepo nositi.

Na jednom stolu nađe Britanikovu liru.

— Gle, gle! — reče Neron sa čudnovatim osmijehom. — To je ostalo ovdje.

Okrugla lira ležala je na stolu i šutjela... Taj živi instrumenat s dušom bio je sasvim zaprašen. Šutjela je još više nego onaj, ko je prebirao na njoj. Njezina je tišina bila tako velika, da se je mogla čuti.

Car se nadnese nad nju sa suludom znatiželjom. Ispruži ruku i bojažljivo prevuče preko žice.

Zlatno brujanje žice prohujalo je kroz mrtvu dvoranu. To je možda bio jedini glas na dan šutnje, koji je prohujao Gradom u tuzi. Glas je bio zvučan i jak. Naskoro je zanijemio.

Neron strastveno stisne liru. Beskrajnost lebdjela je iza njega poput nevidljivoga traka.

— Za to nisam znao, — reče i ponese sa sobom liru obavivši je togom.

Seneka je isti dan dobio od cara poziv, kojemu se nije nadao. Nije ga umio objasniti. Živio je već više mjeseci daleko od dvora pod izlikom bolesti, koju je odlično glumio. Čak je pred svojim robovima šepao. Bavio se samo vojnim poslovima carstva.

Za umorstvo Britanikovo saznao je još isti dan. Krv se sledila u njegovim žilama. Osjećao je, da je sada na njemu red i preblijedio je.

U prvi čas mislio je, da bi najbolje bilo otrčati caru, priznati mu svoje grijehe, razuvjeriti ga o onome, što je sâm na izvještačen način kod njega izazvao i zadržati ga na rubu ponora, u koji je počeo padati. Što će iza toga slijediti? Hoće li car podnijeti istinu? Nije li već prekasno?

U svom poznatom elastičnom duhu jasno je Seneka pleo svoje misli. Bio je duhovit kao u svojim »Pismima« i uvjerio je sebe, da ne može ništa polučiti, te da je on bio samo sredstvo u rukama sudbine, pa da mir svoje duše ne smije žrtvovati, jer je taj dragocjeniji od svakoga blaga. Ništa drugo nije moguće. Moraće se pokloniti.

Kasnije, kad je već i njemu samome bilo teško njegovo dvolično vladanje, odlučio je promijeniti boju. Optuživao je Britanika, da je bio buntovnik i da se spremao na pobunu. Zatim je uvjerio samoga sebe, da Neron nije tako loš pjesnik. To je glasno govorio sebi, dok se šetao u vrtu i uvidio, da je previše bio siguran u onom, u čemu niko ne može biti siguran. Tada je rado poslao svoju lovoriku kao izvidnicu pjesniku »Niobe«. Ali nije dobio nikakva odgovora.

Zato je sada Neronov poziv djelovao na njega kao tajanstveno iznenađenje.

U palaču je pošao kasno uveče.

Na putu su ga mučile zle slutnje. Na ulici je susretao ljude, koji su se vraćali s groblja. Bili su prokisli do kože i posrtali su u tamnim ulicama. Kašljali su. Bila je tužna i teška večer, kad bi čovjek najradije umro.

Kad je pogledao cara, razvedrio se. Neron je bio dobro raspoložen, što je i otsijevalo s njegova lica. Nikada ga nije pozdravio tako prijazno.

— Pozvao sam te zato, da ti saopćim svoju odluku: Britanikovo imanje i ostavštinu razdijeliću između tebe i Bura. Lira je tvoja, — i pruži mu je.

Seneka se razdragao od sreće. U očima mu se sjala vjernost, spremna na sve.

— Bio je izdajnik, — reče, — pa je zaslužio svoju sudbinu, jer ti je htio oteti prijestolje.

— Da, — dobaci Neron prezirno, pošto je vidio, kako ga Seneka slabo poznaje. — Ti si mi prijatelj i ostaćeš takav, zar ne? — I zagrli ga.

Tako je Britanikova lira odnesena iz carske palače, ali ni to nije mnogo pomoglo. Neron je i dalje čuo njezin glas. Nevidljivi se pjesnik još uvijek hvatao s njim u koštac, pa Neron nije dalje ni pokušavao da se tome ukloni. Shvatio je, da se treba pobiti s njim i pokazati, da je on bolji, te da je imao pravo vladati se, kao što se vladao. Sada je već u duši priznavao umorstvo. Podbadao ga je osjećaj odgovornosti. Htio je uspjeha, samo uspjeha. A kako će to postići, za to se nije brinuo. Da, Popeja ima pravo! Njega ne poznaju i ne znaju upravo, ko je on. Morila ga je želja, da ga slave i da svi čuju za njega. Vidio je već sada sebe u toj slavi i lice mu je sijevalo. Ta mu misao nije dala mira.

Gonio ga je napred njegov vječni takmac, koji mu je stajao iza leđa. Sve dalje i dalje!

XVIII

PLJESAK

Popeja je imala svoju metodu. Od vremena do vremena odlazila je bez ikakvoga objašnjenja i nije se odazivala ni na kakav poziv. Zatim se kroz suze i uzdahe tužila na kućne i porodične svađe i na ljubomorne prizore.

Obično je Neron slao po nju. No sada su ga bile druge misli toliko zaokupile, da je zaboravio na nju.

Zato Popeja jednoga dana pođe k Seneki.

Zvonila je i vratar joj je otvorio vrata. Staze su u vrtu Senekinu bile pošljunčene. Cvijetnjaci i tratina u najljepšem redu. Dva bijela psa istrčaše pred nju. Raskoš vile zapanjila ju je. Gore, iza korintskih stupova peristila čitala je jedna žena. To je bila Paulina, mlada žena starog pjesnika. Imala je dijamantne naušnice i prstenje.

Seneka je sjedio u parku za stolom od slonove kosti i pisao.

— Meštre, — reče Popeja, — oprosti, što te smetam i što sam na čas odagnala Muzu od tebe.

— O, — prihvati Seneka s prijaznim smiješkom staroga kavalira, — jedna Muza ne smeta drugoj. Sada su dvije, — i dovuče joj stolicu.

— Sješću samo na čas, jer znam, da bih ti inače smetala. Tä Muza je tvoj stari gost.

— Vrlo si ljubezna. A čime te mogu poslužiti?

— Stvar je u tome, da bih ja htjela da on negdje javno nastupi.

— Ko?

— On.

— On?

— Da, — reče Popeja, — od nekog vremena jako je nemiran. Već je više puta nešto nagovijestio

o tome. Naravno, to se mora razumjeti. Svoje drugove, pjesnike, on više ne trpi. Htio bi se pokazati pred većim općinstvom.

— U teatru?

— Možda.

— U kojem?

— Ne znam. Mislila sam: u »Bulbusu«. To je zgodno mjesto, ali je maleno. Bilo bi možda zgodnije u »Marcelu«? Ili možda u »Pompeju»? No to je opet previše veliko. Koliko tamo staje gledalaca?

— Četrdeset tisuća.

— Ne, tamo neću, — reče Popeja i nasmije se. — Ti shvaćaš, što mislim.

— Potpuno, — odgovori Seneka.

— Zato sam i došla k tebi, da se o svemu porazgovorimo i pretresemo. Ne smije doći ni do kakvog iznenađenja. Ti poznaješ Rim. Taj je grad podrugljiv, neodgojen i zloban. Sam ga car smatra barbarskim naseljem. Moramo u najkraće vrijeme prirediti pretstavu.

— Tako? — reče Seneka zamišljeno. — Mogu li to saopćiti Buru?

— Kako ne?

Seneka udari dlanom o dlan, našto se pojavi nekoliko robova u tunikama bez rukava. Jednoga pošalje po Bura.

— A što će čitati? — upita Seneka.

— Naravno, jednu pjesmu. Onu, koju je u zadnje vrijeme napisao. O »Bahantici«.

— O ženi s bršljanovom kosom? — upita Seneka i nakloni se s poštivanjem pred Popejom.

— Da, — odgovori Popeja, jedva primjetljivo iskrivivši usne. — Imaće zelenu togu. Već je napravio obrazinu, po mojem licu. Ja to zamišljam tako, da bi ga neko prije morao najaviti u teatru.

Taj će reći samo nekoliko riječi. Galije primio je to na sebe. Da li je on zgodan za to?

— Svakako. Ali čekaj, — tu se Seneka zamisli, — sada dolaze Juvenalije, praznik, što ga je on osnovao na spomen svoje prve brade. Juventa je boginja mladosti. Mislim, da će mu se to svidjeti. Neka tada istupi prvi put.

— Dobro, a ti se pobrini za druge umjetnike. Paris neka svakako također nastupi! Njega voli narod, a osobito žene. Uzmi i Alitira, jer njega voli car.

Uto stiže Buro. Jeknuo je od bola, kad je silazio iz nosiljke, jer ga je pekla rana na bedru, koju je zadobio u ratu.

Bio je tužan i neraspoložen. Od Britanikova umorstva gotovo nije ni govorio. Prezirao je sama sebe, što svoje dostojanstvo nije vratio u careve ruke, a mrzio je i svoju okolinu, koja ga je gurala u zapletenu mrežu, iz koje nije bilo izlaza. Uzdahnuo je i skinuo kacigu. Na čelu ostao mu je crveni trag od kacige.

— Pođimo sada k drugome stolu, — reče Seneka, — jer ovamo pada sunce. — On povede svoga gosta pod gusto granje, gdje je u tamnozelenoj sjeni stajao stol od slonove kosti.

Raskoš vile natjecao se sa carskim. Svuda su stajali kipovi, reljefi, slike, rijetkosti starog sabirača umjetnina. Imanje Senekino cijenili su na tri milijuna sestercija. Mnogo je zarađivao, a svoj novac izdavao je na kamate u Britaniju.

— Ti imaš da osiguraš red, — reče Seneka zapovjedniku pretorijanaca, — jer će car nastupiti o Juvenalijama.

Buro pogleda na Popeju, pitajući je pogledom. Njezino je lice u polutami bilo tako meko i zamamno, da se stari vojnik nije mogao sabrati.

— On želi, — nastavio je Seneka, — da u teatru igra teče glatko i bez zapreke. U posljednje vrijeme bilo je dosta nereda: u cirkusima, arenama i teatrima. Narod je galamio na glumce. Jednoga su prošle nedjelje izmlatili na mrtvo ime.

— A zašto? — upita Buro.

— Držali su ga odviše velikim, — odvrati Seneka, — a sutra će izlemati opet odviše maloga. Mi se ne možemo upuštati u pokuse. Ja se nadam, da će pretorijanci moći uzdržati red.

— Koliko će biti gledalaca? — pitao je Buro.

— Otprilike deset hiljada, — odvrati Seneka.

— Onda trebam pet hiljada ljudi. Na dva gledaoca po jednoga legionara s mačem i bičem. Moraće utišati vikače. Tako će sve poći glatko.

— Da, — odgovori Seneka i okrene se prama Popeji smješkajući se. — A ono drugo nadam se, ići će također glatko.

— Neron, — progovori sada Popeja, koja je dotle šutjela, nazivajući cara intimno imenom, kao da mu je žena, — Neron, — reče još jednom tako odlučno, da su je oba slušaoca s poštivanjem pogledala, — želi, da ne pravite s njim nikakve razlike. On ne želi nastupiti kao car već kao umjetnik. Zato će se on, kao i drugi, koji se natječu, prijaviti, baciti svoje ime u žaru, da se vučenjem odluči, kad će doći red na njega.

— Zbog svečanosti držim, da bi bilo najbolje, da pretresemo neke pojedinosti, — primijeti Seneka. — Na primjer: pitanje pljeska.

— Moji će vojnici pljeskati.

— Ne za boga! — klikne Popeja. — Njihovi su dlanovi jaki. Za pljesak nisu dovoljni samo jaki dlanovi. Robovi ne znaju, kada treba plakati, a kada se smijati.

— Zar se ne treba smijati? — pitao je Buro.

— Neron, — nastavi Popeja, — pretstaviće se kao tragični pjevač. Tu treba pljeskati, ali tako, da on ne primijeti namještenost. Za vođe trebamo razborite ljude, patricije.

— Ja mogu govoriti s nekoliko mojih prijatelja, — predloži Seneka.

— Ne mislim tako, — objašnjavala je Popeja. — Mi ćemo platiti njihov trud. Ima siromašnih, propalih plemića, koji uz svoj plemićki naslov imaju samo šešir. Na stotine ih ima, koji lunjaju po Forumu. Bjedniji su od robova, koji besposliče na obali Tibera. Svaki bi od njih dobio četrdeset tisuća sestercija, kao nagradu za vođenje svečanosti. Zašto ne bi i oni zaradili nešto? Sav njihov posao bio bi taj, da nauče vođe pljeska, kako će na dani znak započeti ili prestati. On je jako razborit i osjetljiv. Ja ne bih htjela grubоga uspjeha. Poslije dirljivih stihova ne smije se pljeskati. Treba ostaviti malo vremena, kao da je tobože svjetina silno ganuta, pa da se ne može sabrati od silnog zanosa. Kasnije neka zagrmi pljesak jak, čvrst i skladan, koji se može utišati. Ja ću vam reći, kada i gdje. Ipak morate paziti na to, da se pljesak ne protegne u beskonačnost. Žalosno je, kad je pljesak slab, sastojeći se od udaranja nekolicine dlanova, dok najzad ne prestane. Tada svi osjećamo prazninu. Treba udesiti želju, da pjesnik ponovi svoju pjesmu. To sam saznala od pisaca i Alitira. Svršetak neka bude odličan, kao i početak. Nekolicina ljudi neka se usprotivi propisu i prkoseći vojnicima, koji drže red, neka viču, ali ne mnogo nego samo nekoliko riječi prema pozornici. Neka se ne boje biča! Ne trebaju govoriti s poštivanjem, već grubo, kao da su njihove riječi izliv spontanoga zanosa. Neka udaraju nogama, da prašina udari u nos božanskom glumcu. To ništa ne škodi. Uostalom, o svemu tome

razgovorićemo se potanko. Vođe pljeska neka dođu u carsku palaču, gdje će naučiti pljeskati.

Popeja je sve ovo izrekla tečno, svježe i milo. Buro ju je jedva shvaćao.

Seneka, čije je čuđenje raslo kod svake riječi, šaljivo je zapljeskao, kad je Popeja završila.

Robovi donesoše nosiljku. Popeja spusti svoj veo i sjedne. Odnijeli su je žurno. Izgledalo je, da ima još mnogo posla.

Seneka i Buro ostadoše sjedeći i dalje u vrtu. Nekoliko časaka nisu progovorili ni riječi.

Najzad će Seneka:

— Znaš li ti, što se tu događa?

— Car će biti glumac, — reče Buro sa čuđenjem.

— Ne, — odvrati Seneka, — Popeja će postati carica.

XIX

BOŽANSKI GLUMAC

Zodiko i Fanije prolazili su vrtom poslije ponoći i pošli prema izlazu. Bili su u nakićenom raspoloženju.

Kad su stigli na kraj ogromne zgrade, koji je bio pola sata daleko od carevih odaja, odjedared začuju viku.

Rob, koji se nedavno vratio s ratišta, nosio je na služavniku pečenog pauna. Pričinilo mu se, da opet čuje viku Partâ i tutnjavu željeznih kola. Toliko se uplašio, da je služavnik ispustio na zemlju zajedno s paunom.

— Da li to grmi? — upita Fanije.

— Ne, ne, — odvrati Zodiko. — Pretorijanci se vježbaju u aplaudiranju.

Tada uzeše prisluškivati u noć.

— Još jedanput! — začuje se jedan glas brže i neposrednije. — Ovim pljeskom nije izraženo dovoljno ushićenja.

Bura pljeska opet zabruji.

— Sada je dobro! — začuje se opet onaj glas. — Ti ćeš, — i tu pokaže taj čovjek vođu pljeska, — početi.

Taj vođa stajao je pod uljenom svjetiljkom u dvorani prvoga kata i naglim kretnjama radio.

Bio je to visoki i sijedi patricij. Pred njim sjedili su veseli mladići u lijepim togama, na sve spremni, zlobni, pohlepni tipovi, iza kojih je stajao kratki život s otmenim i grješnim ljubavima i sa zlatom, koje su dobivali tajnim putevima.

Neki su izlazili na hodnik i pili vino kod jednog stola, dok su drugi duhali u dlanove, koji su im gorjeli od aplaudiranja.

— Još jedanput! — naloži glas, našto se potresla palača od buke.

— Sada su svršili, — tumačio je Zodiko, — jer se čini, da su sada potpuno spremni. Neron će sutra nastupiti.

Juvenalije počele su rano izjutra. Rim se taj dan sav preobrazio. Rad je mirovao. Na pročeljima kućâ bili su pribijeni vijenci i kite cvijeća. Gradom je prolazila povorka s muzikom. U privremeno podignutim daščarama svi su dobivali jesti i piti badava. Narod se vozio na iskićenim kolima.

Neron nije toga dana nikoga primao. Već nekoliko dana nije ni s kim govorio, da mu se glas ne istroši. Vrat je bio omotao svilenom maramom i sjedio poguren. Pokraj njega stajao je Alitir.

— O, sretnoga naroda, koji se veseli! — pisao je na voštanu ploču, jer, nije smio govoriti. — O,

nesretnog glumca, koji zabavlja svjetinu! — i pruži glumcu ploču.

Alitir klimne glavom, kao da ga shvaća.

Car izađe u vestibul, da pogleda povorku. Na triumfalnim kolima nosili su phallus, a iza njih išla je gomila, svećenici i dječurlija. Poštene žene i prodajne djevojčure sa raspletenom kosom mahnito su vriskale. Na trkalištu su mladići odrezivali svoju prvu bradu i bacali je na vatru, da izgori. Zatim su dolazile gladijatorske igre i utakmice s kolima. Neron nije sudjelovao u igrama, jer je morao nastupiti na pozornici. Zato je čuvao svoju snagu.

Rano poslije podne obuzelo ga je takvo uzbuđenje, da se nije mogao svladati. Hodao je goredolje s rukama, unakrštenima na leđima. Znoj mu je probijao na čelu. Osjećao je, da je svanuo odlučni dan. Uši su mu gorjele sve crvene, a lice zeleno. Na čas bi ga podilazila vrućina, a na čas studen. Želio je toplo, zatim hladno. A nije smio ništa uzeti, jer se bojao, da bi mu naškodilo i jedno i drugo i da bi sve mogao pokvariti. Naježio se od vrućice. Nešto kasnije osjetio je probadanje oko želuca, koji mu se stezao. Nije imao mira sve dok ga nisu odnijeli u teatar.

Gledalište je bilo još prazno, jer se pretstava imala početi tek uveče, poslije vatrometa i rasvjete. Odmah je pošao u sobu za oblačenje, koja je stajala pod zidom iza pozornice. Tu je legao na divan. Naskoro stiže i Popeja, koja je izgledala uzbuđena i blijeda.

— Jao! — izlane Neron i stavi ruku pred usta, pokazujući, da ne smije govoriti. Zatim napiše na jednu ploču, da mu je zabranjeno govoriti.

Naročito se plašio propisa kod natjecanja, a kojih se morao držati svaki natjecatelj, jer ga inače isključuju i ne može dobiti nagrade.

Za vrijeme pjevanja bilo je zabranjeno sjesti i pljunuti; a znoj se smio obrisati samo rubom toge.

Neron je sve to ponavljao u sebi i gladio čelo. Nije bilo dozvoljeno obrisati nos, a to ga je naročito uznemirivalo, jer je bio nazebao.

— Ne boj se! — hrabrila ga je Popeja.

— Pošalji mi vino na pozornicu, — pisao je na pločici, — žuto sa Samosa i crveno sa Lezbosa. Jedno i drugo neka bude toplo! Ali neka ne bude vrelo, već samo mlako.

Iza toga izađe Neron na pozornicu, da sam naređuje. Preletio je pogledom ogromno gledalište, koje je bilo crno s nečim, što je prijetilo...

— Meni je kraj, — pisao je, kad se vratio u sobu. — Pašću u nesvijest.

— Samo hrabro!

— Da li su već zapisali moje ime? Pogledaj, kad ja imam da dođem na red.

— Ti si četvrti.

— Da li je to dobro mjesto?

— Najbolje.

— Ko još pjeva?

— Alitir i Paris.

— A prije mene?

— Stari Paman.

Nero se nasmiješi.

Na ulici su pucketale svečane vatre i gorjele buktinje. Publika se lagano sakupljala. Najprije su došli pretorijanci sa zvonkim koracima i bojažljivo se razmjestili svaki prema podijeljenoj ulozi. Po jedan doušnik stajao je na stepenicama. Stajali su između redova visoko, da mogu svojim oštrim vidom dobro uočiti svakoga.

— Da li ih ima već mnogo? — upita car.

— Mnogo ih je.

*

Car proviri iza zida. Od sreće ga hvatala besvjestica.

— Ima ih i previše. Možda bi bilo bolje, da je manje publike. Možda, Popeja, ti imaš pravo. Da li su već izrijebali suce, koji će suditi pri natjecanju?

— Jesu. Svu petoricu.

— Da li su strogi?

— Nisu, jedva čekaju, da te čuju.

— Bez sumnje im je izraz lica jako strog?

— Ni najmanje.

— Samo nikakve pristranosti! — pisao je. — Neka ne prave iznimku sa mnom!

Svaki čas zabilježio je nešto drugo. Njegova naređenja bila su protivurječna. Neron već nije znao, što misli. Svojim grozničavim očima gledao je tamo-amo. Zatim je uhvatio Popejine ruke i nijemo ih stiskao.

Lukanije se potajno vratio iz svog progonstva na svečanost. Svratio je kod Menekrata, koji ga je obavijestio o događajima i pretstavio ga pretoru Antiziju. Pretor je volio cara isto tako kao i on. Napisao je o njemu par uspjelih epigrama. Sva trojica odlučiše pogledati pretstavu, jer su držali, da bi bila pogreška, ako to ne učine. Pošli su, dakle, veselo raspoloženi.

Kad su stigli pred teatar, pred ulazom se sve crnilo od velikoga mnoštva. Svako je htio unići. Ljudi, nakićeni od prekodnevnoga pijančevanja, gurali su se s vratarima i pokazivali slonovu kost ili olovnu pločicu, koja se nekoliko sati znojila u njihovim prljavim rukama, a služila za ulaznicu. Nastala je za život opasna gurnjava. Jednu majku, zajedno s djetetom u naručju, pregazili su. Preko njihovih lešina jurišali su novi redovi svjetine. Ulazak nije tekao glatko. Onom, koji je pružio

svoju ulaznicu, vojnici bi osvijetlili lice, a zatim ga pustili.

Jednom mladiću napravili su put, a da nije ni pokazao ulaznice, već samo klimnuo glavom. Bio je to Zodiko, koji je imao ulaznicu za svaku pretstavu i mjesto uz carsku ložu. Iza njega unišla su tri prijatelja.

Lukanijevi prijatelji stisli su se na galeriji trećega kata, gdje su stajali robovi pod nadzorom vojnika. Ventilator je već zujao. Sabirač pribora tresao je šljunke i valjao kamenje, što je bio znak za početak pretstvae. Na pozornici plesale su djevojke iz Andaluzije i Egipta. Zatim su nastupili natjecatelji. Glumci, iz obzira prema caru, natjecali su se, ko će od njih slabije pjevati. Teško im je bilo. Tir je hotimično pjevao pogrešno, da su mu to drugi čak predbacili kao nepošteno natjecanje. Paris je naprosto izostavio svoj nastup. Pamanije, koji je htio biti originalniji, nadmudrio ih je obojicu. Zaista on je bio najgori.

Prije četvrte točke nastupio je dugi odmor. Gledaoci su pili vodu i hvatali zrak, jer je u gledalištu bilo vruće, a zadušljivi ljudski dah nije progutalo niti ono silno cvijeće, koje su svuda razasuli.

Nasuprot orkestra zauzeo je mjesto glavni svećenik s augurima i haruspicima. Za njim su se redali senatori, koji su bili umorni od popodnevnoga posla. Bilo je u lijepom broju i vojnika, koji su se vratili s ratišta. Među njima bili su: Rufo, Skribanije Prokulo i Vespazijan, koji se u zadnji čas vratio s jedne vojne smotre i jedva mogao uspravno držati svoju staru glavu.

Svjetina je nemirno čekala četvrtu točku. Pretorijanci stajali su na oprezu. Strogim pogledom gledali su svakoga sumnjivca, kao da ga pitaju: »Možda ti se ne sviđa?« Po jedan hihot naglo bi

zamro, a bič zazviždao. Doušnici bili su napeli svoja ušesa.

— Ne urličite! — vikao je s trećeg kata jedan glupi afrikanski vojnik glasnije nego oni, koje je opominjao.

— Sada dolazi! — šapne Lukanije Menekratu. Sva trojica čekali su osobito razigrani. Jedva su mogli suzdržati smijeh.

Ali se on još nije pojavljivao.

Zastore spustiše i pretstava se započe. Glumac Galije izađe pred zastor i reče samo ovo:

— Dolazi Domicije!

— Ko?

— Domicije, — ponovi glumac.

— Car, car! — vikali su — Domicije, Domicije!

Gledalište je nijemo žamorilo. Ovo ime značilo je sumnjivo poreklo Neronovo. Do toga časa bilo je to ime zabranjeno izgovoriti, a ko bi to učinio, teško bi ga kaznili.

— Neron, Neron! — vikali su mnogi. — Zašto Domicije?

Galije se s osmijehom nakloni:

— Sada dolazi pjesnik, a ne car.

— Čuješ li? — reče Antizije Lukaniju.

Ovo svojevoljno uniženje cara sviđalo se gomili, koja je nesvijesno počela pljeskati.

Pozornica ostade prazna na nekoliko časaka. Zatim se otpočelo defiliranje. Jedni za drugima dolazili su na pozornicu: pretorijanci s mačevima i kacigama, zatim tribuni, a najzad zapovjednik pretorijanaca.

— Buro, — uzdahne Lukanije na trećem katu, — jadnik, kako je žalostan!

Zatim izađe plašljivo na pozornicu starac, kojemu su oči od jakog svijetla žmirkale. Lice mu

je bilo tanko kao papir. Zabunjeno se ogledavao oko sebe. Bio je uzbuđen.

— Seneka! — trgne se Lukanije. — Dragi, stari Seneka! Ne mogu te prepoznati u ovoj komediji.

Najzad jedan dječak pređe lagano i svečano preko pozornice. Nosio je carevu liru na svilenom jastuku.

Gledaoci bili su tako radoznali, da je ćelavi i krezubi Pamanije otrčao brzo u carevu sobu i na koljenima ga zamolio, da izađe na scenu, jer svako zakašnjenje može naškoditi uspjehu. Paman je bio poduzetnik glumačkog društva. Po propisima natjecanja odmor između pojednih točaka programa ne bi smio biti tako dug.

Neron pođe na pozornicu. Koljena su mu klecala. Popeja ga je podupirala.

Prije nego što je izišao, popio je gutljaj ulja, u kojemu je bio isjeckan poriluk, da mu se ojača glas.

— Eno ga! — reče Lukanije.

Sva trojica nagnu se napred.

Što su vidjeli, nije bilo smiješno, kako su očekivali. Naprotiv, to ih je zapanjilo i nagnalo u strah.

Car je stajao na pozornici na velikim drvenim nogama. Tako je izgledao viši od svih. Imao je na sebi koturne sa zlatnom kopčom, a zelenu togu sa zvjezdicama. Narod ga je gledao otvorenih usta, jer tako sjajnog odijela još nikada nije vidio. Car je imao platnenu obrazinu, koja je imitirala Popejino lice, a završavala se u uvojcima, žutima poput bršljana. Car se znojio pod kuštravom vlasuljom. Zraka je dobivao samo kroz lijevak za govor, kroz onu strašnu i izobličenu pukotinu, koja je imala označivati usta, a bio joj je zadatak, da uobli pjevanje i da ga odnese do najudaljenijih redova sje-

dalâ. Sa rukû su mu visjele šarene vrpce. Od mnogog odijela stas mu se je klimatao.

— Strašno! — zašaputa Lukanije, zaprepašten prizorom, — užasno!

Popeja je gledala iza spuštenih žaluzija carske lože,

Kad je Neron stupio na pozornicu, nije ništa vidio. Svijet je pocrnio pred njim. Pričinilo mu se, da je gledalište prazno kao prije. Ali za čas odjekne bura pljeska, od kojeg je gotovo oglušio. Slijepo i gluho teturao je na drvenim nogama, koje su kuckale po pozornici. Srce mu je udaralo jako u grudima. Drhtavica, koja ga je mučila u sobi za oblačenje, sada se povećala. Najvolio bi pasti u nesvijest, srušiti se i sve zaboraviti. Njegov nos gorio je pod obrazinom, a sa čela kapao mu znoj, kojega nije smio obrisati. Grlo mu se stisnulo. Ali životinjska uzbuđenja, pažnja i interes drugih nekako su ulili dušu u njega. On stupi napred za jedan korak.

— Čujte me! — reče glasom, koji ga je iznevjerio.

Inače, pjevač osim naslova pjesme nije ništa običavao reći. Zato je ovaj početak zapanjio slušateljstvo, pa nisu znali, koji je smisao toga. Neron se nije sjetio, da je ovim povrijedio propise natjecanja. Njegovo je uzbuđenje postajalo sve veće. Pomicao se amo-tamo, a zatim, spreman na sve, hrabro izrekao ovo:

— Popiću gutljaj vina, samo gutljaj, a zatim ću nešto zapjevati svojim ugodnim glasom.

Masi se sviđalo ovo nastrano čavrljanje, koje joj se činilo, da je neposrednije. I zapljeskali su.

Lukanije je na galerijama udarao dlanovima tako, da su gotovo popucali. Jedan vojnik gledao ga je ljutito.

— Zar nije slobodno pljeskati? — upita ga Lukanije.

— Još ne, — odgovori vojnik strogo.

Dotle je car popio svoje vino, a pojedinci viknuše prama pozornici:

— U tvoje zdravlje!

Neron se sagne, uzme u ruku liru i počne pjevati.

Njegov kopunski glas bio je slabiji nego obično. Frulaši su radi toga jače počeli svirati. Time su popravljali njegov istrošeni glas, žureći se za njim ili zaostajući, kako je već trebalo. Kad bi uhvatio kriv glas, oni su zafijukali, da se ništa nije moglo čuti. Pjevač je više puta ponavljao početak. U orkestru su se ljudi zastrašeno okretali. Najzad su se snašli i ditiramb o »Bahantici« završio se.

Svi su pljeskali: Lukanije, Menekrat, Antizije, galerija, narod i vojnici, senatori i svećenici, pretorijanci na pozornici i glumci, Buro i Seneka. Galamu i gromot pojačavali su oduševljeni i nerazumljivi poklici. »Još nikada nije išlo tako dobro«, mislio u sebi, sav blažen, vođa pljeska.

Bura oduševljenja, koja ni na čas nije prestajala, prijetila je, da će se teatar srušiti. Prema slavljenom pjesniku bacali su: vrpce, vijence i slavuje, kojima su zapalili krila, te-su umirući pjevali. Svi su vriskali, urlikali i hroptali.

Neron nije to očekivao. U vatri sreće njegove se oči zažare pod maskom. Učinio je nestrpljivu kretnju, a zatim strgnuo obrazinu i pokazao svoje lice, da se okupa u punoj slavi uspjeha.

Pljeskanje se pretvori u bjesnilo.

Neron je gledao ocean od ljudi, koji je bjesnio, a na očima izbiju mu suze, iskrene suze djetinjskog ganuća.

— O! — jecao je. — Hvala, duboka vam hvala!... To doista nisam zavrijedio.

— Ti, božanstveni! — vikne jedan bukač.

— Narod je božanstven, — odvrati car i padne na koljena pred božanstvom naroda, raširi ruke i baci poljubac svima.

Gledalište se još uvijek nije utišalo. Zahtijevalo je novu pjesmu.

Neron se počeo skanjivati. Pogledao je na suce natjecanja, koji su, stojeći, pljeskali, a zatim ponosno izišao, a da se nije poklonio. Nije dodao ništa.

Otišao je ravno u svoju sobu, koja se napunila ljudima, što su pljeskali i klanjali se. Čekali su svečara s vijencima od masline, omorike i lovorike. Car pođe između redova senatora, glumaca i pisaca. Obrazinu je držao u jednoj ruci, dok je drugom brisao znoj sa čela. Svoju sreću nije umio prikriti. Ali kad je vidio tolike poklonike, zastrepio je i pobjedonosni njegov osjećaj obrati se u plašljivost.

Dok je zanos gutao njegove suze, on je uzdisao s lažnom skromnošću:

— Bio sam slab, jako slab.

— Zar ne čuješ pljesak? Još uvijek plješću, — odgovoriše mu svi najedanput.

— Koliko vijenaca! — reče i sjedne u sobi za oblačenje. — Koliko cvijeća! Zrak je težak. Ugušiću se, — doda i mahne rukom, da izbace cvijeće.

Prvoga je primijetio Parisa, koji je stajao u jednom kutu s nijemim priznanjem.

— Paris, ti si bio dobar. Danas si divno pjevao. Slušao sam te, — lagao je, jer nije slušao nijednoga druga. Kakav glas i gluma! Ti si umjetnik, a ne ja. Ja sam jadni početnik, koji se izmotava. Ne govori mi ništa; što osjećam, to doista osjećam. Danas sam izgubio nagradu. Za mene nema opravdanja. Napravio sam mnogo pogrešaka i nisam se držao propisa kod natjecanja, ni pri ulasku ni izlasku sa pozornice. Govorio sam i obrazinu sam

dvaput skinuo. Malo sam se zaboravio. No narodu se to sviđalo. Jasno sam osjećao, da mu se sviđalo. Je li, da su nešto pljeskali i meni?

Čuo je, da gledalište još uvijek ozvanja od pljeska.

— Altire, — nastavi i pruži ruku glumcu, — a i ti Pamanije, obojica ste sjajno pjevali. Samo se ne pravi skromnim! Kad te gledam, vidim pred sobom svu borbu dugog, poštenog života i jedne plemenite umjetničke karijere. Vijenac pripada većini vas. Pouzdano je, da će mene isključiti od natjecanja. Uzmite ovo! — i pruži glumcima po jedan vijenac. — Lovorika za umjetnost! Sve moje pripada vama! I srce!

S pozornice stigli su vjesnici i rekli mu, da su suci natjecanja odredili odmor poslije careve pjesme, jer nisu držali doličnim, da neposredno iza njega nastupi drugi pjevač? Zato su se povukli na vijećanje, da rasprave o onom, što su čuli.

Neron strastveno pogleda preda se. Pomislio je na najgore, što se s njim može dogoditi. Rekao je, da je htio otstupiti od natjecanja, jer je mislio, da bi se moglo dogoditi, da ga ponize i zbog pogrešaka zabraniti mu unapredak svaki javni nastup. Ali je ipak sumnjao o tome.

Pamanija se nije bojao. Njega nisu mogli ozbiljno uzeti u obzir. Alitir je opet bio previše mlad, kako se govorilo, a već je prošle godine dobio nagradu. Moglo bi biti riječi samo o Parisu, ali nije pouzdano, da je on bolje pjevao od njega. Da bi se utišao, car je pričao dosjetke, ne pazeći sâm što govori. Zatim je sjedio između Parisa i Popeje, lebdeći između očajanja i nade. Cijeli sat borio se s nesvjesticom i vrtoglavicom, koju je nastojao ublažiti Andromah, koji je stajao pokraj njega. Najzad su donijeli odluku sudaca.

Ta odluka glasila je: »Po želji naroda, car mora još jedanput nastupiti. Umjetnik takvoga stila ne može se prosuditi po jednom nastupu«. Suci su nastojali, da njihova presuda ne bude pristrana nego točna i sigurna.

Neron se ponovo uzeo oblačiti, što je potrajalo dosta dugo. Kako nije mogao nastupiti nijedan glumac, svjetina je čekala s dosadom.

Bilo je oko ponoći. Mnogi su bili pospani i htjeli su ići kući, ali su vrata bila zatvorena, a vojnicima je zapovjeđeno, da nikoga ne puštaju. Car je drugi put zaogrnuo široki ružičasti ogrtač i obukao visoke čizme, koje su mu pokrivale bedra. Na pozornici se sada kretao slobodnije i kad je nastupio, duboko se naklonio i okrenuo prema sucima, ne skidajući pogleda s njih.

Pjevao je svoje pjesme jednu za drugom. »Agamemnona«, »Apolona dalekostreljača«, »Dafnisa i Kloju«. Za svakom zabrujao je pljesak. Vikači su poslovali još uvijek sasvim dobro i izdržljivo. Samo na svršetku malo su popustili, ma koliko ih poticao Buro i drugi nadglednici. Galama nije bila tako jaka i skladna kao prije. Kad je izbio jaki i munjeviti vihor, pretvorio se u pljusak, koji je ispočetka pljuštao, a kasnije samo sipio. Neron je pokretom ruke naložio, da ne plješću više. Osjećao je, da to nije potrebito. Držao je, da je glavno tekst, što ga je čitao i uz koji se sav ražario.

Poslije jednoga sata zatražio je odmor, ali držeći se propisa, nije silazio s pozornice. Večeru su mu donijeli u orkestar, gdje je i jeo. Poslije večere neumorno je nastavljao recitiranje. Vladala je opća nesigurnost, kad će se produkcija svršiti. Inteligentna stara gospoda, koja su u mladosti učila u Ateni, glasno su se čudila, što se pretstava odugovlači u beskrajnost. Izjavili su, da je sramota za Rim, što se tako šta smije dogoditi.

Svima je već bilo dosadno. I onima, koji su stvar držali ozbiljnom, i onima, koji su to ismjehivali. U glavama ljudi komešale su se očajne misli. Kad su mislili, da je kraj, došla je opet nova pjesma. Nisu mogli ništa drugo, nego predati se dosadi, koja se živo po svima širila...

Vespazijan, koji je sjedio na jednoj stolici prvog reda, zadrijemao je. Njegova suha i mršava glava klonula je na stranu, a usta mu ostala otvorena. Sanjao je o tome, da se pretstava svršila, a on da je otišao kući i ispružio se na mekom krevetu. Naglo se trgnuo. Dva pretorijanca uhvatila su ga i izgurala napolje. Odveli su ga u jednu sobu za oblačenje, koja je te večeri služila za vojničku stražarnicu. Tu ga je centurion pretorijanaca saslušao, legitimirao i oštro mu zaprijetio. Pustio ga je na slobodu iz obzira prema njegovoj starosti. Glas o tome prohujao je kroz gledalište i svi su drhtali od straha, da ne bi zaspali. Zato su mnogi zamolili svoje susjede, da ih uštinu, ako počnu drijemati. Napružući oči, odbijali su od sebe san. Nekima je pozlilo od vrućine. Jedna majka rodila je za pretstave dijete. Vojnici su je iznijeli na nosiljci. Nato su smjeliji htjeli izrabiti priliku, pa padali na zemlju, kočili se, te su i njih iznosili kao mrtvace. Gledalište je nalikovalo na grad, na koji se jurišalo.

Lukanije, Menekrat i Anizije nisu se dosađivali. Oni su se tamo gore, na velikoj visini, vraški zabavljali, pogledavali se kod svakoga stiha i potajno razumijevanje prelazilo je s jednoga na drugoga. Lukanije nije žalio, što je pobjegao iz progonstva i time stavio svoj život na kocku. Zabava mu je godila. Toliko je pljeskao, da su mu ruke bile ispečene. Glas mu je bio potpuno promukao. Kad je car zadnjim poklonom završio pjesmu, njemu se

pričinilo, da još nije dosta. »Zašto nije još malo dulje potrajalo?« pomisli u sebi.

Suci su ustali, a da se nisu sastali na vijećanje. Najstariji od njih, starac dostojan poštivanja, proglasio je slabim i drhtavim glasom, da je Neron ostao pobjednikom natjecanja, pa su na carevu glavu stavili vijenac. Tako je stajao u vihoru pljeska, izmoren i izmučen.

Par časaka se rastapao od sreće, jer su vikači sada upeli posljednju svoju snagu.

Izlazeći iz zagušljivog gledališta, mislili su ljudi, da je već svanuo dan. Svuda je bila još jaka rasvjeta. Još uvijek gorjele su vatre radosnice: zeleni plamenovi na Aventinu, a crveni na Palatinu. Svuda, kamo bi oko pogledalo na brežuljke, plamtjele su vatre i drečale boje.

Neron je u svojoj sobi izljubio glumce, a tješio one, koji nisu uspjeli, nagoviještajući im, da će drugi put dobiti. Danas ih je nadbio, jer je zaista u drugom dijelu programa davao od sebe takve glasove, kakvih još niko nije čuo od pjevača. Njegove su pjesme izazvale snažan utisak. I car je bio prama svakome susretljiv i prijazan. Za onima, koje su izbacili iz teatra, slao je košarice datulja i smokava, a sa obje šake razbacivao zlato među svjetinu, koja se razilazila.

Sâm nije pošao spavati. Odvezao se na deseteropregu među narod, koji se zabavljao. Pokraj njega trčali su robovi s obje strane s buktinjama, koje su plamsale.

Tiber je tekao u sjaju vatre. Na brodovima su gozbe bile u punom jeku. Narod je jeo punim rukama iz krila golih djevojaka, kojima su redatelji svečanosti dali mjesto pokraj senatorskih žena i poštenih porodičnih majka.

Na trgovima bučali su frulaši. Plesalo se, a po carevoj želji niko se nije smio oduprijeti, da ne pleše.

— Svi ste jednaki, — vikao je Neron, — kao u zlatno doba! Neka sve bude u ime svete i besmrtne umjetnosti! — govorio je plješčući.

Zodiko i Fanije stalno su se vukli za njim. Promatrali su one, koji nisu plesali, nego se sramežljivo povlačili u pozadinu. Ove bi povukli i doveli pred cara, gdje su morali otplesati ples s osobama, s kojima je to car htio. Otmene matrone, da bi se tome uklonile, stavile su na lice maske. Zodiko i Fanije trgali su im te maske, što je masa pratila sa zanimanjem. Raspoloženje se raspojasalo do najvišega stepena. Tada se dogodilo ovo: — osamdesetogodišnja matrona Aelija Katela, od svih poštovana patricijska žena, koja je u boju s Partima izgubila dva sina i tri unuka, odvojila se od gomile i kao da je sišla s uma, stupila pred cara, podigla svoju haljinu i pokazivala svoje listove. Zatim je tankim glasom zapjevala, pograbila jednoga roba i počela s njim plesati. Svjetina je grohotala od smijeha.

Neron se sagnuo do zemlje i poljubio je u ruku.

Pred zoru su svi muškarci i sve žene bile pijane. Car je pošao spavati, a narod se stao razilaziti.

Natmurena zora gledala je sumorno iza brda na ovu otrovanu noć, koja je ležala na gradu poput čudnog ludila. U zraku je bilo dima i čađi. Prolaznici su išli preko izgaženih vijenaca i cvijeća, koje je umiralo, granja, koje je izdisalo. Na nekim mjestima crnile su se lokve od vina, kao male mlake poslije kiše. Jedan slon izgubio je gospodara i trčao prema Forumu. Tu je pod jednim kipom legao i stao rikati.

Seneka se vraćao kući u nosiljci. Kad je stigao do Jupitrova hrama, opazio je drugu nosiljku iz koje ga je neko dozivao:

— Seneka!

— Lukanije! — reče starac i izviri iz nosiljke.

Oni se pogledaju, kao dvije sjene u podzemlju, koje su se nekada na zemlji ljubile...

Seneka već odavna nije čuo ništa o Lukaniju. Jedno vrijeme nije dobivao ni pisma od njega. Nije mogao razumjeti, kako je ovamo dospio prognanik. Mislio je, da je ovaj susret samo vizija mahnite noći. On otare oči.

Obojica iziđoše iz nosiljaka. Zora ih je osvijetlila.

Lica su im siva poput pepela i samrtno trijezna.

— Što veliš ti na to? — upita Lukanije i nasmije se iz svega grla. Glavu, koja mu se tresla od smijeha, stavio je na Senekina prsa, nad srce staroga pjesnika.

— Ja se više ne mogu smijati, — reče Seneka.

— Zašto? Zar nije bilo sjajno: igra, pjesma, pjevanje i sve?

— Nije, — odgovori Seneka plašljivo sa staračkom mekoćom. — Ti ga nisi prije poznavao. Ja sam ga odgajao. Trebao si ga vidjeti, kad mu je bilo petnaest godina i dok je još učio, vjerovao i htio nešto kao drugi: kao ti i ja. A dokle se srozao! Ti to ne možeš ni zamisliti, — završi i pokaza rukom na zemlju.

Oči mu se napune suzama, koje su tekle tankim mlazovima niz tužno i bezživotno starčevo lice.

— Jadnik! — reče plačući još uvijek, dok se penjao u nosiljku.

XX

SLAVLJE

Car je dugo spavao. Hranio ga san, koji mu je ugodnom lakoćom širio udove.

Sunce je bilo već visoko, kad je otvorio oči; zrake sunca golicale su mu lice i donosile izdaleka veliku sreću iz prvoga djetinjstva. Oko njega su bili razbacani vijenci, trofeji sinoćnje večeri. Gledao ih je osvježenim pogledom. Do sita se ispavao. Bio je umoran od ugodne klonulosti kao poslije dugog sna, kada se tijelo, sazrijevajući poput voća, prirodno odvaja od kreveta i ne želi ništa drugo, nego malo užitka u bogatstvu mira.

Kovrčasta kosa neuredno mu je padala na čelo. Moglo bi se reći, da je gotovo bio lijep. Iz otvorene košulje probijao mu je ružičasti vrat i grudi bez dlaka, te je odavao sliku zadovoljnog mladog čovjeka, čuvenog umjetnika, koji uživa u uspomenama i mislima one borbe, koja je nekada ogorčila njegova teška nastojanja, da poluči cilj.

— Ha-ha-ha! — grohotao je. Grlo su mu slatkiši škakljali i on je preživao još jedanput, dok mu nije dosadilo.

Mahao je nogama po krevetu, da bi utrošio suvišnu snagu, koja mu se nagomilala u tijelu. Iza toga utvrdi, da na zemlji nije tako zlo, kako je prije zamišljao i da su uglavnom ljudi dobri i prijatni, samo treba umjeti s njima postupati. Vani, u plavom i toplom proljeću, plovile su zrakom pahuljice od cvijeća. Uspjeh i zanos smješkali su mu se. Zašto je samo tako dugo tumarao u tami?

Epafrodit je narušio njegovu radost. Najavio je jutarnje goste, koji su došli da ga pozdrave. Došlo ih je vrlo mnogo, da mu čestitaju na sinoćnoj ve-

ćeri: patriciji, izaslanici i privatnici. Šest voštanih ploča napunilo se njihovim imenima.

— Ne mogu nikoga primiti, — zijevne Neron. — Što me smetaju? Ne zanimaju me.

No pošto ga je sreća umekšala, ipak je pogledao popis imena. Kod svakog je imena zastao.

— Oton? Što bi on htio? Njega mi ipak dovedite.

Oton poče govoriti uobičajenim načinom, ali je car primijetio neku sjenu na njegovom licu.

— Valjda se nije dogodilo kakvo zlo? — zapita ga car.

Prijatelj je oklijevao. Stalno se navraćao na jednu točku. Rekao je, da je promijenio svoju životnu filozofiju. Smio bi priseći na stojička načela, ali su epikurejci zaboravili, da ne može način svakoga čovjeka omogućiti njihovu cijenjenu filozofiju. Njegova sredstva nestaju, vjerovnici ga progone; imanja će mu danas-sutra propasti. Zatim je govorio o maloj vili, ljetnikovcu i o vili kraj obale, koju su mu nudili da kupi. On, dakako, ne može ni pomisliti na to.

Neron ga je odmah shvatio. Dok je Oton govorio, on je nešto napisao i pružio Otonu pismeni nalog za iplatu kod državnog blagajnika. Oton se izmotavao, ali je napokon popustio. Svota je bila velika. Veća nego što je očekivao. Uostalom, car pređe na drugu stvar s interesom sretnika, koji se spustio do njega.

— Nema nikakvih novosti?... A staro društvo: Anicet, Senekije, Anej i Sereno? Sastajete li se još?

— Jedva.

— Avanture?

— Nikakve.

— A ima li kakvih sjajnih terevenaka? — namigne Neron, zabavljajući se s prevarenim mužem, koji kao da ništa ne zna.

Oton sagne glavu i tiho reče:

— Ne, nema ništa. To jest... ja sam zaljubljen.

— A, tako?

— Da.

— A u koga?

— U koga? — nasmjehne se Oton. — Pričiniće ti se čudnovato. U svoju ženu. Da, u moju vlastitu ženu. Pošto sam prošao sve i nauživao se plavokosih, crnih i riđokosih, vratio sam se k njoj, ne s ispaštanjem već s novom žudnjom... Ti to ne razumiješ? Ima časova u braku, kad stara ljubav oživi i uskrsne. Ono što je prije bilo obično, postaje neobično kao grijeh. Ono, što smo nekad voljeli, otkrivao iznova. Dah prošlosti uzimamo za svršetak sudbine. Tako sam i ja prošao. Jednoličnu dosadu plavih i crnih očiju, u kojima se sjedinjuje bogatstvo svih boja. Znaš, ja sanjarim o njoj kao dječarac. Da ti pravo kažem, ljetnikovac, o kojem sam ti govorio, posljedica je ove moje fantazije. Grad nam je dozlogrdio, pa bismo ga htjeli napustiti. Prašina, dim, spratovi! Htio bih živjeti negdje daleko u kristalnoj tišini, i spavati uz romorenje talasa, gledati stada i pastire, kupati se i ljubiti...

Vani na ulici vukla su jedna kola željezo i bunila ovu improviziranu idilu.

Neron je slušao samo jednim uhom. Nije htio vjerovati, pošto je bio uvjeren, da Popeja ljubi samo njega, pa zato s osmjehom reče:

— Ja više cijenim grad Rim i Atenu, jeku i sjaj, purpur i prnje, — i otpusti prijatelja.

Oton se požuri blagajniku, da primi novac.

Kad je prešao pretsobljem, bilo je dupkom puno. Većina je bila umjetničkih izaslanika, koji su došli da pozdrave svog novog uzvišenog i nedostizivog druga. Tragični pjesnici, obični pjevači i lakrdijaši govorili su glasno i sigurno. Po svakoj njihovoj

kretnji razabiralo se, da su oni ovdje ljubimci. Siromašni građani, bijedni molitelji, koje su prije u dvorištu pretražili, ne sakrivaju li nešto kod sebe, dospjeli su onamo tek poslije pretresa i čekali od rane zore ne znajući, kada će doći red na njih. Svoj pogled dizali su s pobožnošću na glumce, od kojih je svaka riječ i svaki čin bio tajna. Zaista se nije moglo utvrditi, da li glume ili žive. Pretvaranje je postalo njihova priroda, te su izgubili svoj vlastiti glas. Neprestano su glumili, kao da igraju ulogu u kakvom prizoru.

Jedan od glumaca Pompejeva teatra, koji je igrao ulogu Herkula i Jupitra, premjerio je okolinu licemjernim pogledom i svojim krivim, uglastim obrvama. Oni, koji su ukočenih udova i rastrojenih živaca vrebali, kad će se vrata otvoriti, upuštali su se u razgovor s umjetnicima i raspitivali se o caru, nastojeći obilaznim putem zadobiti njihovu naklonost i zaštitu. Senatorska jedna udova pričala je kroz suze, da njezin sin hoda u poderanom odijelu. Pokraj nje stajao je starac i tužio se. Dvadeset godina bio je namješten u carskoj tvornici grimiza, a sada je iznemogao i ne može raditi, pa su ga otpustili. Tražio je potporu, da može prehranjivati sebe i svoju nemoćnu ženu. Pokazivao je svoju sakatu ruku, kao da ju je htio izložiti. Plačljivim je glasom jadikovao. Glumci su se okupili oko njega. Promatrali su ga sprijeda i straga s pogledom stručnjaka kao neku dragocjenu vrijednost. Pretstavljač Herkula i Jupitra odlučio je, da će ove nastrane kretnje upotrijebiti prvi put, kad bude igrao starog Prijama.

Tajnik puštao je unutra izaslanike jednog za drugim. Najprije je pustio članove Pompejeva teatra, zatim Marcelova i Burbova. Najzad došao je na red savez frulaša i udruženje rimskih citaraša.

Iza njih su slijedili plesači i kočijaši na utrkama, ali je car najedanput prekinuo primanje, jer se zakucalo na tajnim vratama njegove sobe...

Unišla je Pompeja, koja ga nije vidjela od sinoćnje pretstave.

Jučerašnju pobjedu s pravom je Neron osjećao svojom. Pristupila mu je, kao da je stupila na stepenicu prijestolja.

— Voliš li me? — zapitala ga je ona prva.

— Volim, — odgovori Neron.

Carevo lice bilo je mirnije i bistrije. Nestalo je s njega gorčine i neodlučnosti. Pompeja je vidjela, da sada više nema nikakve zapreke u njihovim putevima.

— Moj citarašu! — reče mu i baci se na njega cijelim svojim ubavim tijelom.

A poslije poljupca zapita ga.

— Jesi li umoran?

— Nisam! — odgovori car. — Ali da. Malo — i sjedne.

Pompeja ga nije razumjela.

— Znaš, — reče Neron, — onaj sjaj upravo me zasljepljuje. Čini mi se, da još uvijek slušam pljesak. Srušiću se pod težinom sreće. Bili su to sjajni gutljaji i božanstveni zalogaji. Upravo sam pijan i presićen.

Car nije ni govorio ni o čem drugom.

— Sjećaš li se? — upita je. — Da li si vidjela sve? Jesi li čula narod s ulice i pjesnike, koji su se klanjali caru, ali toliko zavidjeli takmacu, da su poblijedili od zavisti? Bijednici! Jadni ološ! Voljeli bi me zgaziti, ali se ja ne dam! Neron pobjeđuje sve i svakog! Ni pobjeda nad Partima nije bila tako slavna.

On povede Popeju k vijencima, pokazujući joj jedan za drugim, a zatim uze govoriti o svom no-

vom nastupu i ni o čem drugom. Popejine zasluge za njegov pjesnički uspjeh, kao da nije nikako uvažavao.

»Jesam li se preračunala u svojoj nakani?« mislila je Popeja. — »Ja sam ga dovela do uspjeha i naložila, da mu pljeŝču, a sada...«

Zasad je doista izgledalo, da je izgubila igru. Ona je priredila tu večer, mučila se, pregovarala i plaćala bukače. A sada je sa čuđenjem razabrala, da car ne žudi za njom kao prije.

— Zar nije ovdje niko bio? — upita ona.

— Jest, bio je Oton.

Popeja ga je sama bila poslala, da sve uredi. Drhtavim glasom raspitavala se.

— A što je govorio?

— Ono, što uvijek govori. Brbljao je koješta.

— I o meni?

— I o tebi.

Neron pođe opet prama svojim vijencima. S Popejinih usana ote se:

— Vidiš, zbog toga sam i došla. Ne mogu dalje živjeti ovako. On me proganja i potajno uhodi.

— Zaista?

— Ja ga se bojim. Po gdjekada me tako čudnovato gleda... Ni riječi ne govori. Samo me gleda. Još će me ubiti.

— Oton? — upita Neron s prezirom. — Poznajem ja njega. On je kukavica.

— Ali, on će me odvesti iz Rima. Hoće, da me odvuče od tebe nekamo na more. Spasi me! — vikala je Popeja.

Zatim produži drugim glasom:

— Ne puštaj me! Zadrži me kod sebe! Ja ga ne volim! Ja samo tebe volim!

Grčevito je jecala. Sa lica su joj kapale klizave suze, koje su se mrvile na njezinoj bradi. Bile su

to neprirodne suze, koje su stajale na njezinim očima, spremne kao i njezin osmijeh ili gnjev.

Car je otirao i pio te suze.

— Ne voliš me? — dahtala je Popeja. — Kakva je to pravda? Sada, kad te najviše volim i kad si velik i prvi na zemlji, ne voliš me više... Znam, osjećam ja to. Ne ostavljaj me! — buncala je bez reda i logike. — Otići ću zauvijek i nikada me više nećeš vidjeti... Ostaću ovdje... uzalud me tjeraš.

Neron ju je pustio da se isplače na njegovim grudima, dok se ne premori, poput pospane djevojčice.

Žena, koja je plakala, nije mu bila neugodna. On je svojoj umjetnosti pripisivao, da je i nju osvojio... Držao je, da sada može raditi s njom, što hoće. I s nekoliko riječi utješio ju je. Njezina je usta ušutkao. Njezine usne zatvorio je svojima. Zatim ju je pobjedonosno otpustio.

Rado bi se s njom pozabavio još dulje, ali toga dana nije imao vremena. Pošao je u »Udruženje rimskih citaraša«, da se poslije svog javnog nastupa začlani, a svoje ime »Lucija Domicija Nerona« da uvrsti u popis članova. To je dugovao utvrđenim propisima i ljubavi svojih kolega, koji ga nisu držali više diletantom, nego umjetnikom, ravnim sebi. Za dobro Udruženja odredio je veliku zakladu.

Uznemirivali su ga novi izaslanici. Pouzdanici dalekih istočnih provincija i grčkih otoka molili su ga, da nastupi, jer su htjeli vidjeti i čuti božanskog glumca.

Jedan pretor nudio je za njegov jedan jedini nastup milijun sestercija.

— To je nemoguće, — ispričavao se Neron i zahvalno stiskao pretoru ruke. — Već mi je zauzet svaki dan... Tä ne mogu se valjda rastrgati na hiljadu strana.

XXI

KARIKA SE KOTRLJA NATRAG

Popeja je jednog prljavog i kišnog jutra sjedila skršena i pogurena pred ogledalom.

Ispod očiju bili su joj plavi kolutovi, a lice neispavano.

Da ju je vidio onaj, koji joj se divio u teatru, gdje je u svojoj loži sjedila s izvještačenom ljepotom i nervoznom živahnosti — sada bi se zapanjio i pomislio: koliko žrtava i svijesne napravljenosti stoji ljepota, koja uvijek služi na radost drugih, a nikada na svoju!

Ogrtač, koji je u žurbi prebacila na sebe, kad je skočila iz kreveta, padao joj je s ramena i otkrivao umornu golotinju. Zadrhtala je u hladnoj dvorani, dok joj je kičmom prolazila ukleta struja. Sve do navrh glave. Njezino se izobličeno tijelo previjalo.

Češljala se, jer nije znala, šta bi drugo radila. Čeprkala je po slaboj kosi i svoju nestrpljivost ubijala sitnim kretnjama. Čupala je i kidala, ljutita, kosu, a češalj je bio pun žutih vlasi. U glavi su joj se borili novi planovi. Bila je to nemirna, rutava kugla, divni plod prirode, a otrovno velebilje ljepote.

— Komedijant! — rekla je cvokoćući zubima. — Komedijant! Prosti mađioničar... Malo sam se preračunala.

Neron nije razumijevao njenih tajnih namjera. Nije joj se pokoravao, kako bi ona željela Prvi put u životu pretrpjela je poraz od jednoga muškarca, jer bi inače bila već carica... Kako se to samo moglo dogoditi?

Izgleda, da je previše brzo i nepromišljeno radila, te joj je pravi cilj izmakao. Nerona je s jedne

strane privlačila, a s druge odbijala. Dakle, nije bio pravi način. Trebalo je sve iznova početi.

Kad je svanula zora, stupio je Oton u njezinu sobu.

— Dokle ste dospjeli? — upita je on kao obično.

Popeja se tužno pogrbila za stolom.

— Nidokle, — odgovori.

Oton slegne ramenima.

— Sve si ti pokvario, — reče Popeja.

Dok se oblačila, planula je kod svake sitnice. Ženu, koja joj je dodavala haljine, ogrebla je iglom, da su joj iz tamne kože potekle kapljice krvi.

Kad se obukla, nije se maknula ispred ogledala. Njezin pravi posao sastojao se u tome, da je čitave sate promatrala sebe i gledala svoje kretnje, koje još nije poznavala. Proučavala je treptanje svojih očiju i nesvijesno drhtanje, koje je postalo svijesno, da joj u potrebitom času posluži za oružje.

Opazila je iza izvjesnog vremena, da može učiniti od svoga lica, što hoće. Ogledalo ne pokazuje samo, nego i mijenja. Zato nije nikada zanemarila gledanje u oči. Radila je tako svaki dan na sebi, poput marljive umjetnice. I pošla je tek onda, kad joj je tijelo bilo u potpunoj vlasti. Bila je gotova sa čarolijom, koja je usredotočila, kao na vrh igle, sve njezine čari.

Sada je već znala, što će i kako će. Neće više raditi mozgom, nego tijelom. Znala je svakim svojim živcem i osjećala na vršcima prstiju, da iz nje struji nevidljivi magnet. Vješto će raditi kao oni atleti, koji u cirkusu odbacuju kariku, a zatim ju čvrsto i jedva s primjetljivom kretnjom potegnu natrag tako da se karika sama od sebe vraća onamo, odakle je odbačena. Karika se uvijek kotrlja natrag.

Nosili su je preko Martova polja, ispod Oktavijina peristila, koji je služio za šetalište otmenih dama i gospode. Pred Marcelovim teatrom našla se s Menekratom, koji ju je pozvao u svoju vilu.

Popeja je potražila glumce i pisce, koje je u zadnje vrijeme malo zanemarila, premda se najbolje osjećala među njima.

Tu su je izvijestili o najnovijim literarnim spletkama.

Seneka, otkad se pomirio sa carem, napustio je znanost i pisao samo pjesme kao i njegov zaštitnik.

Lukanije se poslije pretstave bez ikakove neprilike povratio u progonstvo.

Antizija su, naprotiv, uhvatili. Na jednoj večeri pročitao je svoju pogrdnu pjesmu protiv cara. Zatvorili su ga i poveli parnicu protiv njega radi uvrede veličanstva. Svako je držao, da će ga osuditi na smrt. Senat je održao burnu sjednicu. Trazej, hrabri, stari senator, ustao je na obranu pisca satire sa svojom malom strankom. Ulizice su tražile smrt za pjesnika. Tada je car preuzeo odluku, koju je dostavio senatu. Zadovoljio se time, da su pisca pjesme, u kojoj je njega nazvao »pijanim luđakom«, prognali. Rezultat svega bio je, da se car nije osjećao uvrijeđenim. Ta svaki je pjesnik pijanac i pomalo lud.

Neron se pokazivao raskošno dobrim, pa je opraštao. Njegovi su ga uspjesi u Rimu i provinciji zanijeli. Na gostovanje bi polazio s hiljadu kola, a vojnici su nosili njegovu liru i obrazinu. Njegova slava doprla je na vrhunac. U školama pored Vergilija i Horacija učili su i njegove pjesme. Mala derištad marljivo su bubala »Smrt Agamemnona«.

Stajao je bez takmaca kao ženijalan pisac. Ono, što je dobio, vratio je svakom u novcu, kojemu vrijednost nije više poznavao. Doriforu, koji je kopirao nekoliko njegovih pisama, dao je dva i po

milijuna denara. Kad su ga opomenuli, da je to ipak previše, isplatio mu je još jedanput toliko, smijući se čudnovato.

Popeja je bila ljubezna prema njemu i poljubila ga više puta. Za vrijeme govora udarila bi ga oštrim glasom jednostavnosti i prirodnosti. Obično ga je obavještavala o onome, što je čula na sastancima.

— Lukanije napisao je dug spjev, — rekla je. — Govori se, da je jako lijep. Jesi li ti čuo o njemu?

— Kakav je?

— Meni su pokazali jedan dio. U njemu vlada snažni herojski ton. Riječi su mu kao isklesane. U cjelini mi se sviđa. Ima nekoliko novih pjesnika, u koje polažu velike nade. Jedan novi Vergilije i jedan latinski Pindar.

Neron se nije raspalio.

— Seneka piše mnogo pjesama, — doda Popeja.

— Dobri starac, dragi starac! — reče očinskim glasom Neron.

Popeja je imala teškoga posla. Car nije više bio ljubomoran ni na koga. Utapao se u svojoj gordosti.

Popeja je jednom, kao slučajno, primijetila:

— Jučer sam čula jednu malu pjesmu o ljubičastom moru. Imala je samo nekoliko stihova.

— Da, — reče Neron s neobičnim uzbuđenjem; znao je, o čemu je riječ. — A ko ju je pisao?

— Britanik, kako sam čula. Ostala je iza njega.

— Da li je lijepa?

— Lijepa? — slegne Popeja ramenima. — Rekla bih prije, da je čudnovata.

Neron se zagleda u Popeju, kao da gleda sablast, koja se vraća iz groba. Slušao ju je:

— Da, čudnovata je; ako je čovjek jedanput čuje, ne može je zaboraviti.
— Samo nema snage u sebi, — reče car.
— Pjesma je takva, kao što je bio i on: krhka i blijeda, bolesna i plemenita.
— Misliš li, da takva pjesma može izdržati dugo u životu? Ona može imati trenutni uspjeh, ali je povjetarac otpirne.
— Možda.
— Zdravlje je nešto više, — reče Neron grozničavo. — Ono je budućnost i besmrtnost. Što mi ne odgovaraš?
— Iskreno govoreći, ja se ne razumijem u to, — odgovori Popeja i naglo zanijemi.
— Znam, na što misliš. Držiš, da ja nisam ništa slično napisao. Da, ti misliš to.
— Zašto tako govoriš?
Popeja pogleda preko Neronove glave.
— I ja sam pjevao o »moru«, — reče car, — ali tamo bjesne valovi i stihovi se pjene. Poznaješ li je?
— Poznajem.
Neron je osjećao, da ga Popeja potcjenjuje. Zato ju je mrzio, ali bez nje nije mogao napredovati. Svaki dan slao je po nju. Popeja je dolazila, griskala njegovu samosvijest i samo katkada dobacila mu malo samopouzdanja. Nije bila više sama. Podupirao ju je mrtvi pjesnik s dalekim uspomenama... On je bio njezin pomagač.
Borbe su se svršile u iznakaženim poljupcima, koji nisu donijeli ni radosti ni zadovoljenja. Obično su zvali Dorifora i molili od njega po jedan rukopis, jer su Neron i Popeja čitali često pjesme.
Još je uvijek on kopirao Neronove pjesme na nove nepromjenljive pergamente i papire sa crvenim i crnim divnim i bisernim slovima, što je u caru pobudilo ugodnu opsjenu, da on radi, No Dorifor

nije imao mnogo posla. Proslavljeni pisac nije više pisao. Čitao je svoje stare pjesme i živio od duhovne glavnice, koju je nekad sakupio.
Pisar je bio Grk, mladić, za dvije glave viši od Nerona. Jedva je mogao imati dvadeset godina. Ušao je skromno, s turobnošću mladosti i zbunjeno otišao.
— Ko je to? — upita Popeja.
— Niko. Moj pisar.
— Zgodan mladić! — reče nehajno ona i poče okretati listove rukopisa. — Lijepo piše. Zar je uvijek tako strašljiv?
— Zašto pitaš?
— Zanima me. Vidjela sam kip u Ateni, kojemu je on sličan.
Više nisu razgovarali.
Slijedeći put Dorifor je morao opet ući. Sada je to car oštro tražio.
Dorifor je izgledao smeten, kad je predao rukopise. Ruka mladog Grka našla se u vrućim Popejinim rukama, u kojima je počivala jedan tren. Zatim su se ruke iza kratkog sna uplašeno i bolno probudile...
— Nespretnjače! — reče Popeja, kad je Dorifor izišao.
Jednog jutra Popeja se pojavila sama u carskoj kancelariji. Sabirala je Neronove pjesme, jer su bile već istrošene. Stalna gostovanja izglodala su stare pjesme.
Dorifor, koji je vodio pisarnu, zacrvenio se i od bijelog mramora postao ružičasti. Čudesni kip sa sanjalačkim plavim očima!
Nekoliko sati su zajednički pretraživali. Dorifor je jedva govorio. Srce mu je lupalo u grlu. Činilo mu se, da sanja u groznici.
Popeja je našla izliku, da ga ne ostavi i da ga povede sa sobom u vrt. Išli su lijepim stazama

pokraj velikoga jezera u blizini kipova tako prirodno, kao da su uvijek zajedno hodali.

Popeja se priklonila njemu, a da ga nije dodirnula. Njeno tijelo izgaralo je za Doriforom, koji je išao nemarno hvatajući se za maslinovo granje.

Neron ih je ugledao s prozora na katu. Već je nekoliko dana to očekivao. Zamišljao je to u hiljadu oblika, a sada se našla pred njim realna slika, koja ga je mučila u nemirnim časovima.

— Voliš li ga? — upita on Popeju.

— Koga?

Neron joj šapne u oho. Popeja se glasno nasmija.

— Zar dječaka?

— Što ste govorili? Zašto hodate uvijek zajedno? Znam, da to nije bilo prvi put. Dogodilo se to više puta. On dolazi noću pred tvoju kuću, gdje plače i polijeva tvoj vrat mirisima. Na njegovoj glavi je vijenac od ruža. Da li ste kadgod pomahnitali? Znam, da ste se našli potajno u tvom stanu. Ja ću ga dovesti i daću ti ga. Morate se ljubiti ovdje preda mnom. Reci mi istinu i pogledaj mi u oči.

Popeja ga pogleda u oči: otvoreno, pošteno i iskreno. Ovaj ga je pogled zbunio. Vidio je, da ne vidi ništa. Njezino oko bilo je prazno kao staklo.

Žena se više nije sastajala s pisarom, ali car ni sada nije bio miran. Promatrao je obadvoje i držao sve dvoličnim. Iz njihovih ravnodušnih riječi i djela izvlačio je dalekosežne konsekvencije, koje su se gubile u zamršenom klupku sumnja. O, da im može probiti glavu i vidjeti, šta je u njoj onda bi znao više. Pred kancelariju stavio je stražu. Njegovi su ih ljudi promatrali, ali nisu otkrili ništa sumnjivo. Prema njegovom uvjerenju bilo je baš to sumnjivo, pa je zato sâm vrebao na njih. Maskirao se i tako išao za Popejom. Jedne noći, kad je

kiša lijevala, našao se pred njezinom kućom; gledao je svjetiljku, koja se gasila i palila i slušao šum, koji se čuo kroz vrata. Nije bilo nikakvoga traga.

Jedanput, kad ga je Popeja očekivala, bio se Neron sakrio u njenoj dvorani za zastorom. Ona je sjedila pognute glave. Nijedan mišić na licu nije joj se trzao. Bila je mirna i ravnodušna.

Neron izađe iza zavjesa.

— Evo me! — reče.

Popeja vrisne.

— Što hoćeš?

— Priznaj sve!

— Ne muči me, — reče Popeja, — ta ja sam u tvojim rukama. Ubij me!

Neron se zamisli.

— Pa ni onda ne bih ništa saznao... Ne, ti moraš živjeti.

Moram živjeti? — plakala je Popeja. — Nije mnogo falilo, pa me danas ne bi više vidio. Jučer sam prelazila Fabricijevim mostom. I došla mi u glavu čudna misao: — rijeka je duboka, a struja brza... Sve bi se odigralo za trenutak. Ne mogu dalje ovako izdržati, — lomila je ruke.

— Ti patiš?

Popeja zaklopi oči.

— Neizmjerno.

Neron se bojao, da se ne bi ubila, jer bi onda bio kraj svemu. Čim je nije vidio uza se, postao je nervozan. U kasnu noć zapovjedio bi, da je donesu.

— Govori nešto! — rekao je umorno.

— Rastanimo se!

— Nemoj otići. Ostani ovdje. Ja tako hoću. Tako ću bar podnijeti patnju. Moramo se o svemu porazgovoriti.

— Otputujmo skupa! ovdje se čovjek guši od vrućine i ne može misliti.

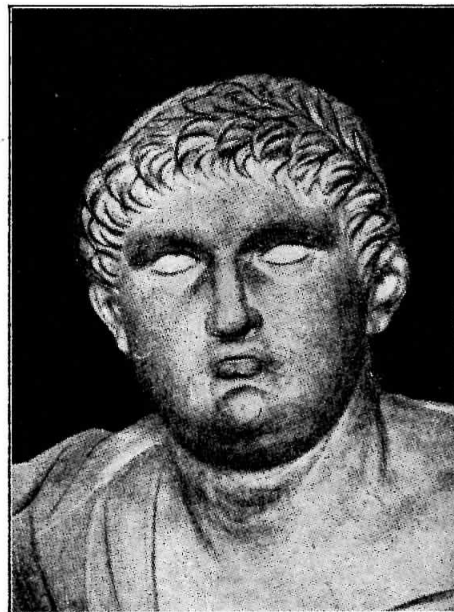
U Rimu je doista bila takva vrućina, da je grad danju spavao, a noću živio. Mnogo je robova, dobilo na ulici sunčanicu, te bi ostajali na mjestu mrtvi. Sunčane zrake probile bi ih poput žarkog mača.

Neron i Popeja otputovaše skupa u Baje. Kupalište bilo je posjećeno, a rimska elegancija bučno je galamila. Bilo je tu milijunara, besposličara i čitava gomila nametnika.

Živčani i reumatični bolesnici, koji su nekada tražili lijeka u moru i vrućim sumpornim vodama, jedva, jedva su dolazili, ili su živjeli u obližnjem gradu, gdje su nalazili jeftine sobe. Kupalište su zaposjeli oni, koji su se zabavljali. Njima su cijeli dan svirali i tako nisu dali mira jadnim bolesnicima, da se odmaraju i spavaju.

Tu su ljetovali patriciji, koji su se dosađivali, te bi ovdje od sunca tako pocrnili, da su bili tamniji od svojih crnih robova. Bilo je tu industrijalaca i trgovaca, a među njima i jedna vrlo bogata porodica, koja je za vrijeme partskog rata opskrbljivala vojsku konjskim opremama i remenjem. Sada je ta porodica iznajmila čuven Lukulov ljetnikovac. Zdravi sinčići, lijepe djevojčice i gojazne žene tih ljudi odmarali su se na suncu i gledali vodu, koja čovjeku ne može dodijati. Na moru lebdjele su narančasto-žute i tamno-crvene jedrilice i malene barke s jastucima, snabdjevene svakom udobnošću. Veseli muškarci i žene u čamcima odvozili su se daleko na otvoreno more i tamo iščezavali ljudskom oku.

Na talasima plivali su vijenci od ruža. Grčke i egipatske hetere u rojevima preplavile su vile, kad su čule, da tu ljetuju bogati ljudi. Po vodi su prosipale toliko mirisa, da je more zivkalo od mirisa... Moru su se gadili ti mirisi, te ih je za

NERONOVA BUSTA
(ORIGINAL U PARISKOM LOUVRU)

vrijeme plime izbacivalo natrag na obalu. Pri zalazu sunca na obali treperile su lovorike i mirte, iza kojih su se ljubavnici milovali uz mahnite uzdahe.

Neronova vila bila se ispružila u more. Po mramornim stubama zapljuskavali su talasi.

Ovamo je car stigao s Popejom poslije dvodnevnoga putovanja.

— Da li se sada osjećaš bolje? — pitala ga je Popeja.

— Bolje mi je.

— Odmori se malo! — rekla je i dugo nije više ništa progovorila.

Sjedili su u otvorenom trijemu, odakle je pucao pogled na daleko more i bijele vile, u kojima su ljudi večeravali poslije kupanja pri svijetlu buktinje.

Još uvijek bilo je jako vruće. Popeja izvadi iz svoje torbice jednu zmiju i obvije ju oko vrata, da se osvježi njenom hladnom krvlju.

Oboje su bili umorni.

Došli su do kupališta u zajedničkoj kočiji. Bili su satrveni od dugog puta i prepiraka, koje nisu dovodile do pravog razjašnjenja. Njihova usta često su se našla u poljupcu, ali ni to ih nije duševno približilo.

U ovaj čas bilo je najbolje šutjeti i gledati nebo, zeleno poput jabuke, koje se stapalo s poblijedjelim morem.

— Sami smo, — prekinu tišinu Neron.

— Da, — reče Popeja, — u palači nikada nismo mogli biti zajedno. Tamo su nas uvijek gledali.

— Ko? — zapita car.

— Ko god je htio. Zar ne misliš, da si baš i zbog toga patio. U takvim se prilikama ne može ljubiti. Jesi li se odlučio? — zapita ga i pogladi mu ruku.

Neron se zamisli.

Popeja ga je s plahim osmijehom dalje pitala:

— Je li istina, da te je ovamo pustila Agripina? Ljudi govore, da ti ne možeš učiniti ni korak bez nje.

— Ja?

— Ti. Sada si dobio dopuštenje. Sinčić je dobar i poslušan.

Popeja je sve to izgovarala materinskim glasom. Bila je starija od Nerona.

— Ne mršti toliko obrve! Ovako izgledaš kao srditi Jupiter. Ne pristaje ti dobro. Da te vidi mamica, to bi je boljelo i jako uvrijedilo. Valjda se nećeš srditi, što te hvalim? Svako se divi tvojoj sinovskoj ljubavi. Pjesnici budućnosti opjevaće Nerona kao uzor djetinje odanosti, jer si sve žrtvovao za majku. Svoj mir i život, pa čak i javne nastupe.

— To nije istina.

— Kad su ono došli poslanici, ona je uzela mjesto pred tobom na prijestolju, pa su se oni njoj klanjali.

— Odonda ona više ne stanuje u palači. Nema ni svoje garde.

— Da, — odgovori Popeja otežući glasom, kao da joj sve to dosađuje. — No, Antonijeva palača, kamo se uselila, danas je važnija od tvoje. Ti možda to i ne slutiš. Prema caru ima malo iskrenih ljudi. Iskreno mogu govoriti samo oni, koji ne vole cara, već samo Nerona. Istina je, da ona nema vojnika. No vojnici su svi njezini. Ona je potajno oplela čitav svijet nitima i sada vlada s onima, koji je okružuju. Sve, što se zaista događa, povezano je s njezinim imenom. Tribuni, pretori i edili ne hitaju k tebi nego k njoj. Ti znaš njenu škrtost i otpornost. Priča se, da je sakupila veliko blago, pa se njeno zlato znade otkotrljati i na kraj svijeta. Palasa si izbacio. Ali je mjesto njega došlo deset

drugih... Njezini su borci žene: lukave amazonke, koje se nalaze svagdje i brbljave furije, koje raznose glasove. Radi, kako hoćeš, ali to treba da znaš, jer ćeš inače postati smiješan. Ja sve čujem. Tebe danas zovu »carica« Neron, dok je ona, Agripina, »car« rimski...

— Nije istina.

— Jest!

— Evo pogledaj samo novac! — i baci pred njega jedan zlatnik. — Evo nje! A na drugoj si strani ti s licem malog napršćeta. Ti ćeš zauvijek ostati napršće!

Neron je gledao zlatnik.

— Gledaj ga jasno! — reče Popeja. — Sadà, kad si s Pizonom postao po drugi put konzul, ona se onesvijestila. Ni to nije mogla podnijeti.

— Pa šta ona hoće? — upita Neron s čuđenjem.

— Ne znam, ali to i nije važno. Najzad sve je stvar uviđavnosti. Ako je tebi bolje ovako, onda neka ostane. Nije vlast za svakog! Neki se ljudi osjećaju samo onda dobro, ako se s njima drugi poigravaju kao s loptom.

— Ja sam umjetnik, — reče Neron.

Popeja se nasmiješi.

— Zašto se smješkaš?

— Zato, što Agripina štedi umjetnika od tereta vladanja, dok se u isto vrijeme sama ne oduševljava pjesnikom, kome čitav svijet plješće. Sjeti se samo one natječajne večeri. Agripine tamo nije bilo. Time je jasno pokazala svoj prezir. Ona je ostala daleko i onda, kad su svi padali pred tvojim nogama. Germanikova kćerka, božanske krvi, malo se stidi, što je njezin sin prijatelj muzâ. Ona bi voljela, da ti prekineš s pisanjem stihova, što škodi tvojoj ozbiljnosti i što dovodi u opasnost njezino prijestolje.

— Odakle to znaš?

— Pa to svako zna.
— Kad se vratim kući, — reče Neron odlučan i strašan, — govoriću s njom.
— Ali je nemoj rasrditi. Budi oprezan! Ona ne bi mogla podnijeti osoran govor. Jadnica mnogo pati.
— Zašto?
— Zbog Britanika. Njega je jako voljela.
— U noći o Feralijama bila je u mauzoleju i donijela mu lovorov vijenac.

Bilo je već kasno. Na moru se prelijevala mjesečina, probijajući kroz drveće i padajući na lice Popeje, koja je govorila s hladnim licem poput smaragda.

Negdje daleko ijujukale su pijanice nabacajući se grubim šalama i masnim dosjetkama. Zatim je nastala tišina. Čuo se samo glas cvrčka u južnjačkoj noći.

Donesoše svjetiljke, a u trijemu prostrše stol za večeru.

Popeja uđe u vilu, da se preobuče.

Neron ostade vani sam. Ono, što je čuo, smotalo se u njemu u bezoblično klupko, pa nije znao, što bi radio. S mukom je gledao preda se. Volio bi produžiti razgovor o onom, o čemu su bili govorili. Usta su mu se micala. Na njegovom jeziku izmjenjivalo se »da« i »ne«.

Popeja se najzad vratila. Imala je na sebi laku široku haljinu, kroz koju se vidjelo tijelo... Haljina joj je služila samo za to, da učini poželjnijim njezino golo tijelo... Bila je neobično raskalašena. Na tunici bili su joj utkani sitni cvjetovi, kakve su nosile samo bludnice.

Počeli su jesti, ali nisu mogli. Zalogaj im se u ustima pretvarao u olovo. Odgurnuli su zdjele, i dali se na piće, ispijajući čašu za čašom. Popeja je

pila mnogo, ali se nije opila. Bila je trijezna i neprestano dalje pila...

Svijetlo ih je smetalo, te je Neron zapovjedio, da odnesu svjetiljke. Tako su se razgovarali u tami. Samo je mjesec sjao košmarskim plamenom. Njegov ledeni sjaj hladio je carevo čelo.

— Što, dakle, da učinim? — pitao je teškim jezikom od vina.
— Zar se još uvijek predomišljaš? Nije to vrijedno. Nemoj joj samo prkositi. Ti je voliš. Obožavaš je. Mnogo se priča o tom. To su stare uspomene. Nemoj se mučiti. Nemoj se mučiti jalovim brigama, nego se odluči! Popusti. Moli je za oproštenje. Klekni pred nju. Možda će ti oprostiti.
— Da mi nije mati, — reče Neron s teškim uzdahom, — onda bih znao, što imam raditi.
— Ali ti je ona mati! Ti si njezin sin, pa ćeš to i ostati. Čemu komedije?
— Ona mene ne trpi. Dok živi, mrziće me, a i tebe mrzi zbog mene.
— Da, da! Ja sam joj na putu. Ako odem, sve će biti u redu.
— Ja ne mogu ništa, — reče car klonulo.
— Pa dakako, da ne možeš. Pomiri se i pozovi natrag Oktaviju.

Neron zadrhta.

— Da, da — nastavila je Popeja, — ili ona ili ja! — reče, ustade i isprsi se. — Čemu se bojiš? Treba pokazati boju! Dvolična se igra ne može igrati! Mene ne voli ni narod, a Oktaviju žali, malu, bezazlenu, koja je — kako se govori — u progonstvu imala dječiju bolest. Boljelo ju je njeno malo grlašce, a ovdje se potezala s egipatskim frulašima... Tebi predbacuju, što postupaš s njom krvnički. Ona, veļe, ne dobiva ni dosta hrane. Omršavila je i mijauče kao mala mačka. Zaista je to nečovječno! Dozovi je natrag, pa će se iznova po-

četi ono, što je prošlo. Opet ćeš čuti frulaša. Svake noći.

— Šuti! — drekne na nju Neron, — i ne govorimo više o tom! — pri tome ju pograbi svom svojom snagom i postavi lako njeno tijelo na svoje krilo. Bezumno ju je stiskavao. Uhvatio se za nju, kao za nešto, što je jedino sigurno u sveopćem kaosu.

Uzeše iznova piti. Kad se crno vino prolilo po bijelom mramoru, Popeja poče šarati prstom po malenim lokvama i poput rimskih žena, koje terevenče, napisa na stol jedno slovo. Veliko slovo »D«.

Neron pogleda na slovo.

— Dorifor! — zapita. — Tvoj ljubavnik.

Popeja razmaže slovo.

— Ne, nego Dionisije, — odgovori ona, — naš bog, bog ljubavi.

Neron je grubo odgurne od sebe. Nato Popeja sa mokrom rukom, sa koje je kapalo vino, udari cara po obrazu.

— Divlja mačko! — plane Neron i skokne za njom.

Popeja se prisloni o stup na drugom kraju trijema. Branila se noktima. Oči su se Neronove blistale.

— Ludače! — vikala je Popeja.

Siktali su jedno na drugo poput nemirne i grabljive zvjeradi.

Neron se glasno nasmija. Popeja ga nije razumjela.

— Smijem se, — dahtao je car, — što ti mogu odrubiti glavu.

Dugo su mučili jedno drugo. Najzad su se pomirili.

Stenjali su od strasti. Svijali se od dugih i gorkih poljubaca, u čemu su im se živci, na smrt umorni, na trenutak oporavili...

Popeja je kasnije rekla samo ovo:

— Ujutro ću otići, — i pođe.

— I ja ću s tobom, — potrči on za njom.

Gonili su se tako kao ukleti. Čas je Neron gonio Popeju, a čas Popeja Nerona.

— Sviće, — reče Popeja tiho.

Besplodno je prošla noć, a jutro je svitalo. Vjetar se dizao. More je poprimilo olovni sjaj, a nebo se povelo iza toga za vodom i objesilo na sebe poput stakla providna vela, valjajući oblake. Ljubavnicima u lakim opravama postade hladno, ali se nisu micali s balkona na katu nego su gledali vihor.

More je bijesno urlikalo uz temelje palače i grizlo mramorne stepenice. Skočilo je do najviše stepenice i jurišalo na zid. Zapjenjeni talasi jurili su jedan za drugim. Jedan talas, koji je stigao do ulaza u vilu, razbio se, udarivši o stup i ošinuo kip satira, koji je svojom mješinom od vina stražario poput pijanog veseljaka. A onda, kao da mu se zgadilo, povraćao iz usta i nosa slanu vodu. Sve se je kretalo. Oni pod trijemom, s umornim licem od bdijenja, izgledali su kao bolesnici na moru, kojima se smučilo od ljuljanja broda.

Neron se divio ovome prizoru. More u zoru nalikovalo je na bludnicu, koja ujutro raščupana, prije češljanja, bjesni s upletenim biserom u plavoj kosi. Ono se prevrtalo i okretalo bez sna u svom krevetu ne smirujući se, nego jaučući i plačući, kao roditeljica žena, koja se svija u grčevima.

XXII

MEĐU ŽENAMA

Ujutro su zajedno krenuli na put.

Kraj, koji su vidjeli dolazeći ovamo, prošao je i po drugi put ispred njihovih očiju i nije ih dražio kao ni riječi, koje su jedanput izrekli. Nisu imali ništa da raspravljaju. Dosadno su se podlaktili u kočiji. Šutjeli su i zijevali.

Došavši u Rim, rastali su se.

Neronova glava bila je puna maglovitosti. Osjećao je, da nije ništa uredio, niti raščistio i da je cijeli put bio suvišan.

Želio je odmah vidjeti Dorifora.

Nije ga više zaokupljala žudnja, već samo ljubomora, koja mu je ostala iza ljubavi, kao talog častoljublja njegove umjetnosti.

— Što je tebi? — izdere se Neron na njega. — Lice ti je maleno. Kakav je to rukopis? Ruke ti dršću, — i odbaci rukopis.

Pisar izađe potišten, dok je car gledao, kako on s obješenim rukama i oborenom glavom lagano prelazi preko vrta u pisarnu.

Sada je požalio, što je tako brzo svršio s njim i što ga nije ispitivao. Poslao je opet po njega, ali je mladić već bio otišao.

Car se borio sam sa sobom. Progonili su ga sramotni prizori, koji su se neprestano vraćali, a on uzalud pokušavao da ih otjera od sebe. Protiv svoje volje morao ih je gledati, iako ih je sâm dozivao... U svakom prizoru javljali su se uvijek samo Popeja i Dorifor. Možda se on i ne bi toliko zgražao, da se je doista dogodilo ono, čega se on bojao, i da je to vidio svojim očima.

Popeja ga je ostavila sama, da sazriju u njemu riječi, koje je sam izrekao. Čekala je njihovo djelovanje.

Neron se utekao svojoj majci.

Carica mati živjela je zatočena u Antonijevoj palači nedaleko od carske. Okruživali su je doušnici, koji su dojavljivali svaki njezin kret caru i Seneki, koji su je lišili svake vlasti. Agripina je sada mogla samo očekivati bolja vremena. I ona je imala svoje doušnike, koji su dolazili u dodir s carevim ljudima i međusobno se promatrali. Ali nije postigla nikakova uspjeha. Poslije Britanikove smrti bila joj je jedina nada, da uhvati veze s Oktavijom i da sklopi savez s pristalicama Klaudijeve porodice. Ovi će dovesti natrag Oktaviju i preko nje će ona zadobiti svoju staru vlast u ruke. No Popeja je sve to osujetila. Agripinin sin oteo se ispod majčine ruke. Sada je carica mati znala, da ga ne može zaustaviti, te je željela, da se što prije otisne niz strminu.

Svake večeri sastajalo se kod Agripine društvo žena, koje je šaputalo o promjeni na prijestolju u najkraće vrijeme. Čekalo se na priliku, koja je još uvijek bila daleko.

Neronov dolazak iznenadio je majku. Došao je bez vojničke pratnje i oružja, kao nekada u sretno vrijeme.

— Hoću, da se odmorim kod tebe, — reče car, — i legne na divan.

Agripina sjedne pokraj njega i uzme sinovu glavu u svoje krilo. Nihala ga je i gledala krv svoje krvi... Svojom lijepom rukom, koja je mnogo toga prometnula u životu, prekrila je careve oči. Širokim svojim grudima nadnijela se nad njega i govorila:

— Sine... sine moj!

Neron je bio potišten. Slušao je majčine riječi, koje su ga osokolile i na trenutak osjetio je zabo-

ravljeni okus mlijeka i mir, koji nas obuzima u vrijeme opasnosti samo u majčinoj blizini. Vidio ju je velikom, kao nekada u noćima svoga djetinjstva, kad je bolestan tražio od nje da pije. Agripina je prepoznala u njemu svoje dijete, svoju vlastitu krv, zbog kojeg je tako daleko otišla, da se sama uplašila, jer se u njezinoj duši pojavio očajni put, kojim je prošla.

Tiho i usrdno je govorila.

— Oktavija, — reče, — Oktavija! Zašto se ljutiš na nju? Ti patiš samo zbog nje. U Rimu je svi žale. Senat nastoji, da je povrati. Tada bi se sve popravilo i svi bi bili sretni.

Glava se Neronova nemirno micala u krilu Agripininom.

Agripina ga je privezala uza se. S njim zajedno išla je u nosiljci. Ležali su jedno pokraj drugoga i šaputali uistinu kao nekada. Nije ga pustila od sebe nekoliko dana.

Ona, mati, koja mu je pribavila prijestolje, sa zapovjednom kretnjom stala je jedne večeri pred njega, nacrvenila mu lice i povukla mu na čelo lake uvojke, grleći ga i ljubeći. Pružila mu je usta, da ih poljubi. Pala mu je pred noge i sa suzama u očima molila ga za Oktaviju.

Neron je napinjao sluh. Činilo mu se, da čuje daleki odjek, koji je poznavao. I Popeja je isto moljakala: »Pozovi je natrag, pozovi!«

Niko nije znao, što se događa u palači. Neron je uvijek bio s majkom u kočijama i pod njenom se zaštitom umirio. S osmijehom rekonvalescenta sve je odobravao.

Jednog dana, dok je prevrtao po svojim knjigama, razabrao je buku.

Na Forumu se govorilo, da su Oktaviju doveli natrag i smjestili potajno u zabačenom krilu palače. Skupljale su se manje gomile, koje su raspravljale,

o vanrednom događaju, nadajući se promjeni. Neke skupine pošle su prema palači, da pozdrave cara, koji je pomilovao ženu, i caricu, koja je pomilovana.

Ovi su se našli s drugim skupinama, koje su se sastojale od znatiželjnih besposličara i buntovnika. Sjedinili su se s njima i poput talasa polazili napred.

Bujica je opasno rasla. Kud je prolazila, lomila je sve i rušila. Srušila je Popejine kipove, a mjesto njih podigla ovjenčane kipove Oktavijine.

Neron je slušao buku s promjenljivim osjećajima. Sam nije znao, što je upravo učinio, ali je već požalio, što je učinio. Nije se nadao ničem dobromu.

Vani su se gurali pretorijanci. Mačevima su potiskivali gomilu, koja je prodrla u palaču i već jurila širokim mramornim stepenicama, da dođe do cara.

Vrata dvorane naglo se otvore. Pred carem jestojala Popeja. Bila je raščupana i bez vela. Vidjelo se, da je pješke dotrčala u palaču kroz gomilu, koja se gurala i zderala joj veo. Stavila je život na kocku, jureći ovamo. Bila je sva zasopljena.

Ova progonjena žena, čiju je smrt tražila ulica, doletjela je razbarušena kao ulična djevojčura. Njena pojava ganula je cara, a ljepota novom snagom djelovala na njega poslije dužeg nesastajanja. To ga je razoružalo.

— Što se dogodilo? — upita on Popeju glasom, kao da traži račun od samoga sebe.

Stajao je pred njom nečiste savjesti.

— To je čitava komedija! — govorila je Popeja. — Gomila glumi. Bune se i demonstriraju. Eto, to se događa.

Čuo se glas muzike. Frulaši su svirali pod prozorima palače. Bacali su cvijeće.

— To je za nju! — smijala se Popeja. — Frulaši se sada zaista mogu radovati.

Masa je bučala. Nekoliko zvižduka. Kamenje je letjelo.

— A ovo je za mene, — doda Popeja.

— Za mene je to, — mucao je Neron.

— I za tebe i za mene, koji smo propali, jer vidiš, da traže našu propast. Njih dvije govore otvoreno: »najbolja mati« i »najbolja žena«.

Neron se sruši na jednu stolicu.

— Ja odlazim, — reče Popeja, — a došla sam samo, da se oprostim od tebe. Ti nećeš propasti i nećeš dozvoliti, da te ubiju. To ti ne možeš dozvoliti. Prokriomčarili su ovamo Oktaviju. Sutra će joj naći cara.

Neron je osluškivao. Galama se bila stišala. Zatim su pretorijanci javili, da se svjetina razilazi. Car je molio Popeju, da ostane. Kad je opasnost prošla, posadio ju je pokraj sebe.

— Ja sam to prorekla, — reče Popeja klonulo. — Znala sam. Govorila sam ti o tome, ali mi ti nisi vjerovao.

— A kome da vjerujem? — pitao je Neron oklijevajući.

— Meni! — reče Popeja odlučno.

— Ako ćeš mi obećati...

— Obećajem.

— Da nikad više...

— Nikad više.

Car zamukne i pograbi Popejinu ruku.

— Imala si pravo, — reče, — samo si ti imala pravo i samo se u tebe mogu pouzdati. Sada vidim, — pri tome razrogači oči, kao da vidi priviđenje, — svakoga vidim. O, samo da mogu i tebe vidjeti, draga, i da me to toliko ne boli.

— Što?

— To, što te toliko volim.

— Pa zašto nećeš da budeš sretan? — Upita ga Popeja tvrdim glasom. — Zašto se bojiš sreće? Velike, divne sreće!

Neron je privuče sebi i nasloni joj na grud svoju tešku glavu.

— Radi sa mnom, šta te je volja! — reče umorno.

Zatim doda:

— Još danas ću poslati Oktaviju natrag na Pandateriju!

Pandaterija bio je otok na smrt osuđenih. Bio je to močvarni i ubilački kraj, gdje su prognanici umirali za kratko vrijeme.

— A što će biti s Otonom? — upita Popeja. — I on je tu. Oslobodi me od njega! — preklinjala ga je ona i pala onesviještena na njegove grudi.

Neron imenova Otona namjesnikom Luzitanije, pa je on odmah i otputovao onamo s velikom slavom...

Od toga dana Antonijevu palaču čuvala je dvostruka straža. Agripina se nije mogla ni maknuti. Čekala ga je s licem, okrenutim prema noći...

Za svaki slučaj nosila je sa sobom bodež i po običaju boljih krugova uzimala prije i poslije jela protuotrove iz kutijice, koju je nosila u tajnom dijelu svoje tunike iznad srca.

XXIII

UDRUŽENJE RIMSKIH CITARAŠA

Udruženje rimskih citaraša imalo je nekada na via Apiji svega dvije sobe na spratu. Prije više godina služilo je ono za sastajanje umjetnika, da se razgovore o težim stvarima, koje se odnose na njihov rad. Tu su se prodavale žice i korice za muzičke instrumente jeftinije nego igdje. Tu su naveče citaraši zajedno večeravali u siromašnoj sobi puneći svoje prazne želuce kiselim pasuljem, pijuckajući i pjevajući.

Sada je ovo »Udruženje« bilo najsjajnije i najposjećenije mjesto u Rimu. Ono je zauzelo čitavo prizemlje i sprat, ali se ni tu nije moglo smjestiti, jer se broj članova pomnožio. Mnogi su dolazili, tako, da je ono postalo pravi centar, u kojem bruji noću i danju puni život. To se vidjelo i po namještaju. Na divanima nadimali su se svakovrsni jastuci, a mjesto nekadašnjeg trošnog namještaja stojali su sada pozlaćeni stolovi i kipovi. Posluživali su topla jela i zakuske, koji su dražili nepce: sve što je čovjeku dalo kopno i more. Citaraši su se oblačili ukusno. Nosili su šešir i togu, jer su se morali prilagoditi novoj okolini: vojnicima, patricijima i trgovcima, koji su sve češće posjećivali njihov lokal. Ispočetka dolazili su pojedinačno pod različitim izlikama, kao da traže nekoga, ili kao da ih je slučaj doveo ovamo. Danas je to njihov drugi stan. Poprimili su manire citaraša, književnika i gramatika. Govore lako, starim razmetljivim načinom pjesnikâ i gledaju mnogo na spoljašnju formu. Bilo je tu industrijalaca, koji ujutro piju vodu s kimom, da im boja lica bude interesantno blijeda. Poslije

izvjesnog vremena pjesnici i građani, postali bi slični jedni drugima, osjećajući se dobro zajedno.

Odmah kod vrata sjedio je patuljak Vanicije na stolici. Uvijek je tamo sjedio. On je stalni gost Udruženja. Dolazio je ovamo već prije podne, a odlazio kasno u noći među zadnjima. Ne zbija više šale kod carskog stola, jer sada pred njim drugi luduju. Ima mnogo novaca i ugleda. S dostojanstvom i samosviješću nosi svoju grbu, koja ga je digla do ljudskog života i do iznimnog položaja.

Oni, koji su ulazili, njemu su se najprije klanjali. Pred njim stoji mali stol, a na njemu razna jela i pića. On ih se jedva i dotiče. Nije više ni gladan, ni žedan. Oblizači tanjurâ oblijetaju ga i napastuju zbog namještenja, koje se dobiva na jednu njegovu riječ. On ih odbija. Glas mu je tanak. Najviše šuti, jer ne voli govoriti.

Poslije podne počinje se igra kockama. Za igraći stol sjedaju različiti ljudi. Iz čaša bacaju kocke od slonove kosti. Prvi ulog, koji je prije bio jedan as, sada iznosi četiri stotine sestercija. Dakako da ima i većih uloga, prema tome, kako ko može. Igra teče mlitavo među kuštravim pisarima. Kasnije se raspoloženje popravlja i počinje prava igra. Nekoliko pjesnika dolazi s glumcima, koji mnogo troše. Među njima je Antioh, strastveni igrač, koji izasiplje svoje zlato preda se. Njega poštivaju. U Marcelovom teatru ima godišnju plaću od šest stotina hiljada sestercija. Čuju se povici i vika igrača, koji prate ulog s primjedbama.

— Pseto, — govore, — to je pasje bacanje. Ti si izgubio.

— To je Venerino bacanje, — reče jedan osamljeni glas. — Dobio sam!

Dobitnik bio je pjesnik Sofoklo, bijedni čovječuljak, koji je zgrnuo mnogo novaca, jer ga sreća

voli i jer okreće kocke naročitim načinom, kojega ne odaje.

Ovaj Grk, čije su oči bez trepavica bile crvene od bdijenja, hvalio se time, da je on odvjetak nekadašnjega slavnog pisca tragedija. Pošto se to ne može dokazati, drugi mu vjeruju prema tome, da li dobiva ili gubi na kocki. On živi od te vjere, jer ne zna ni pjevati ni pisati. Niko od njega nije čitao ništa, a njegov govor ne odaje pjesnika. Laže, koliko može, a svoje rodoslovlje izvodi od bogova. Sebičan je i gramzljiv.

Pored njega sjedi Tranije, član Burbova teatra. On je glumac bez značenja, koji iza pozornice oponaša lajanje psa. Poznat je zbog svoje nesreće i zato sklapa sa svojim sretnim drugovima ćutke saveze. Sofokle ga nije pomagao kroz više godina, ali njihovo prijateljstvo nije popuštalo. Kasnije dolazi Bubulko, višestruki milijunaš. On je trgovac vunom, koji je ovdje došao do veze sa carem. Postao je dvorski nabavljač, pa je otuda zgrnuo toliko blaga krađom, da je jedan od najbogatijih građana. U Rimu ima pet kuća, a u Sabinu vilu s ribnjakom i voćnjakom, oko koje su zasađene masline. Oko vile pruža mu se imanje u bezgraničnost. Na tome imanju gaje se ovce, striže se vuna, a na oranicama njegovi zakupnici siju i žanju. Ne zna se broja njegovim krdima, čoporima svinja i ergelama. Ni sâm ne zna, šta ima. Otkada ga je car oslobodio, okrenuo je leđa poslu, a njegove ropske ruke, koje su nekad kopale po smeću, postale su sada lijepe. Kratki nokti odaju mu porijetlo. Preko njegovih prstiju kližu se bezbrojni milijuni, koje on i ne broji. Njegovo čelo jako je silovito, ali mu u očima sja smiješak. Nastoji da bude ljubezan s onima, s kojima govori. Lice mu je golemo, kao u misirskog vodenog konja.

Na svoje izobličeno tijelo oblači najskupocjenija odijela, da bi istakao svoje bogatstvo. Prsti su mu ukočeni od dragog kamenja i prstenja. I u drugom pogledu on nastoji da drži korak s duhom vremena. Premda jedva umije čitati, a grčki uopće ne razumije, sabrao je divnu knjižnicu, koja zauzima više soba, sa stalcima od kedrovine. Pokupio je rijetke rukopise i knjige s remenjem od kože, koje su se mogle naći na Forumu samo u jednom primjerku i to kod braće Sosia, Horacijevih knjižara. U svojoj palači ima privatni teatar, u kojem nastupa sâm sa svojom ženom. Ona je učila plesati kod Parisa, a pohađala je Zodikovu školu. Njegove sinove uči Fanije na tečaju u »Udruženju rimskih citaraša«, gdje učenici čitaju pjesnike, a slavni pjesnici sami recitiraju svoje nove pjesme. U ovoj okolini, koja je dala osnov njegovom biću, on se odriče svoje obijesti. Sjeća se, što duguje mnogim piscima, te je prijazan, skroman i predusretljiv.

Ušao je s Galijem, nepoznatim glumcem, a ljubavnikom svoje žene i s Latinijem, koji je bio lijepe duše. Dočekali su ih s velikim poštovanjem. Kockari bi ustali, a igra bi na čas zastala, čak bi i Vanicije podigao svoju ravnodušnu glavu.

Sofokle, umješni odvjetak pisca tragedija, koji ima dobar osjećaj za ovakove dramatske preokrete, odmah je skočio sa svoga mjesta, uhvatio ga ispod ruke i doveo stolu za kockanje. Fanije očaran je njegovom svježinom i mladošću. Floro hvali njegovo poštenje. Formije običavao je nabacivati grubosti, zbog kojih se trgovac smijao. Svak zove samo njega na igru. Ovo društvo ne pušta ga iz svojih pandža i nudi mu stol, za kojim sjedi njegov svagdašnji dvor od ulizica i gotovana.

Tu stoji i Fabije, siromašni pisac, otac brojne porodice, koji prepisuje zvanične vijesti »Acta diurna«. Njegov posao kroz više godina bio je taj,

da gleda Bubulkove kocke i da uzdiše, kad on gubi, a smješka se, kad on dobiva. On pravi nespretne komplimente i zadovoljava se time, da otvara usta na kakvu glupost, zbog čega ga Bubulko zbog odobravanja društva gurka u leđa. Fabije ipak ne odlazi. Čeka strpljivo, a za zadovoljštinu dobiva zlatnik, da ima za večeru. Bubulko rasipa novac umjereno, jer poznaje svoje ljude i zna, koliko koji vrijedi na trgu, a koliko u carevoj milosti. U svojoj darežljivosti drži se izvjesnog principa.

Krispije, mršavi trgovac uljem, sasvim je nov čovjek. On se tek kratko vrijeme kreće u krugovima umjetnikâ, čijom blagonaklonošću bi želio postati dvorski dobavljač. On je nastran, kukavica i neupućen. Zodika drži za velikog pisca upravo kao i Seneku, a Tranija za glumca kao Parisa. Sretan je, kad se koji od njih upusti s njim u razgovor. A to mu se često dešava. I njega opkoljavaju badavadžije, koji ga mole za zajam. No Krispije to rado čini. Jadni, pošteni trgovac uljem, izgleda poput djeteta, koje je zalutalo među ove miljenike muzà.

Drugačije je sada nego nekada, kad su glumci bili u ropskom stanju i kad su ih mogućnici tukli bičem i odgonili, a pošten čovjek nije udavao svoje kćeri za njih. Sada su gotovo svi slobodnjaci. Naredbe starijih careva, koje su stvorene za ojačanje morala, izgubile su vrijednost. Došlo je novo doba, te je krug umjetnika iz dana u dan sve više cvjetao.

Ovdje drže svake večeri uredovne sate edili, redatelji igara, da bi došli u dodir s odličnicima vremena; nijedan viši činovnik ne propušta, a da se ne pokaže na ovom mjestu, gdje je car običavao večerati poslije teatra.

Pred večer došao je Zodiko s Fanijem na čelu jedne čete, koja je galamila. Pilad, glumac mimičar, koji u njihovom tečaju uči ples i mačevanje, ušao je spretno s rukama i nogama, koje su lepršale. On je imao mnogo učenika osobito među senatorima. Nedavno je Neron na jednoj svečanosti odredio, da se gladijatori natječu u mačevanju sa senatorima, da bi ovi ojačali svoje tijelo i da bi svoja stara uda učinili gibljivima i spretnima, da ih ne bi rat dočekao nespremne.

Autoritet je ipak bio Zodiko, profesor pjesništva i Fanije, koji uči svoje učenike pjevanju i recitiranju. Oni idu u društvu svojih pristalica, koji opsjedaju svoga meštra pitanjima.

Lentul je stari i siromašni maloposjednik. Pod svoju starost odlučio je, da pokuša pisati stihove i proučavati pjesnike. On još uvijek stoji pod dojmom lekcije i moli Zodika, da mu objasni još jedanput ono, što je predavao. Maloposjednik umorno gleda preda se. Mnoge stvari, koje je na predavanjima čuo, izmorile su ga, a dok njegov meštar govori, on se sjeća svoje djece, žene i imanja, te jedva može da prati predavanje. Neobično je vrijedan, ali slabo uspijeva. Glava mu je teška.

— O, samo da naučim daktil! — uzdiše.

— To je vrlo jednostavno, — odgovara mu Zodiko i pređe palcem preko članaka svojih prstiju skandirajući heksametar.

— Da, — odgovori Lentul glupo i potapka svoje prste.

Dvorana je puna svijetla i galame. Krispije, ljubezni trgovac uljem, izgubio je na jednom úlogu pola milijuna. Ustao je opljačkan, ali se ipak ljubezno smješkao. Bubulko se još držao.

Zodiko i Fanije nisu se umiješali u društvo, već su sjeli pod jedan stup i razgovarali se.

— Jedva mogu da izdržim, — reče Zodiko. — Opet šest patricija! Dolaze u sve većem broju.

— Ja sam podigao pristojbinu, — reče Fanije, — ali danas opet jurišaju na me. Uglavnom se mačuju starci.

— A da li napreduju? — upita ga Zodiko.

— Ne osobito, — odgovori Fanije s blijedim smiješkom na zlobnim ustima.

Obadvojica su se vrlo obogatili i bili poštivani, a ipak nisu bili dobro raspoloženi.

Ova dva čovjeka držala je zajedno samo zavist. Bili su ljubomorni na svakoga, koji je nešto postigao. Uopće nisu ništa odobravali, što je dobro i što smiruje. Jedan na drugog gledao je s gladnom mržnjom. Zodika je boljelo, što i Fanije napreduje, a Fanije nije podnosio Zodikove uspjehe. Zato su stalno išli zajedno, jer su se bojali, da će jedan od njih u otsutnosti više postići... Znali su, da će zablatiti jedan drugog, čim se rastanu. Tako su postali Kastor i Poluks.

U životu primali su malo ljubavi, a ništa priznanja. Zodiko je u svojoj mladosti lunjao po Forumu i svakome ulijevao u uši svoje sentimentalne pjesme, koje je pisao o janjcima, što skakuću i o grlicama, što guču. Nisu ga slušali, već ismijali i odgurnuli. To nije zaboravio ni sada, kad ga je car pridigao do sebe. Žudio je za osvetom prema svakome, koji je veseo i zadovoljan. Plaćao je zlim i onima, koji ga se nisu nikad ni dotaknuli. Fanije je nekad kao rob nosio kamenje na svojim leđima. Prebio je lijevu plećku i slomljena kost boljela ga je, da često nije mogao spavati. Ni on se nije nikad izmirio. Grcao je od radosti, kada bi čuo nešto zlo o nekome, ili kad bi mogao to reći. U ova dva niska i mesnata Rimljana bio je neizmjeran osjećaj nesreće i podlosti. U njihovim očima tinjala je bojažljivo stara želja za ljubavlju, ali je bila duboko prekrita pepelom. Uvijek, kad bi ih neko

počeo hvaliti ili iskazivati prema njima poštovanje, ta bi ih želja zaokupila.

Tužno su sjedili.

— Da li dolazi? — upita Fanije.

— Što ja znam, — odgovara Zodiko razdražljivo.

Svaka njihova misao bio je još uvijek car, koji bi ih sada rijetko kada primao. Stidjeli su se i sami, da jedan drugome to priznadu.

— Kada si bio kod njega? — pitao je Fanije.

— Nedavno, — odgovori Zodiko, — no sada imam mnogo posla.

— I ja. Da li još uvijek pjeva?

— Da, — reče Zodiko s iznakaženim omalovažavanjem. — Druži se najviše s Parisom, koji mu je dao da nastupi u »Bulbu« i »Marcelu«. Vidio sam ga.

— Da li je bio dobar?

Zodiko se smijao:

— Ništa nije vrijedio. Bio je upravo smiješan. Ne uzimaju ga ozbiljno. Niko!

— Niko, — doda Fanije prezirno. — Samo smo mi od njega nešto napravili.

Žuč im je prskala s jezika. Progutali su je kao nešto ogavno, od čega im se lice namrštilo.

Zatim su stali promatrati i iskušavati jedan drugoga ne hoteći odati, da su izgubili carevu milost.

— Gdje će danas nastupiti? — upita Fanije.

— U Pompejevu teatru, — odgovori Zodiko.

— Neću ići da ga slušam, — reče i naprči usta.

Kaliklije se pojavi sa tri žene: s Lolijom, Bubulkovom ljubavcom, s kojom više nikada ne vide bogatog trgovca, te se govori, da ju drži samo iz mode — i sa dvije egipatske hetere, koje su svoja mlada bijela lica uokvirile plavkasto-crnim uvojcima. Bijele su zube pokazivale s originalnom ve-

selošću. Vela ovih žena primio je Kaliklije ceremonijalno. Svi su se okretali prema došljacima s prijaznom vedrinom, na čemu je on zahvaljivao dostojanstvenim gestom.

Unatoč svoga grčkog imena bio je on Latin po poreklu. U mladim godinama duže vremena proveo je u Ateni, te se helenizirao u svojim običajima i govoru. S neiskazanim prezirom gledao je vojničku rimsku državu, čije je krvavo barbarstvo i grubu umjetnost držao smiješnima. Stas mu je bio krhak. Imao je malo kose u sredini s brižljivo raščešljanim razdjelkom, koji je katkada popravljao malim prstom. Nosio je iznošenu togu ametistove boje, a slágao otmene nabore kao kakav patricij. Mnogi su ga držali za glumca, plesača i pisca, premda on to nije bio ništa naročito, nego — sve zajedno. U sebi je sakrivao skrhan život, pa je njegova plemenita i tužna besciljnost izbijala na njegovom licu, na kojem su se usjekle bore od nosa do usta. Njegov dugi nos kao da je plakao za njegovim starim žudnjama... U očima mu je sjedila zgrušena crnina, duboka, užarena i pečena kao u očima stare ptice.

Od onoga, što mu je život za četrdeset godina pokvario, on je stvorio čudo. Drage ruševine razbacivao je rasipnim rukama. Govorio je grčki. Znao se razgovarati neprestano o svemu, što mu je palo na pamet: o ženskim sandalama, o obocima, kosmetičkim sredstvima, stihovima, o sentimentalnoj ljubavi, koju je provodio s kćerima egipatskih kraljeva, kojima pradjedovi spavaju pod piramidama, o gnusobi pjesnika, o običajima državnika, o samim beznačajnim stvarima, koje slušalac drži za važne i značajne, jer je govornik ulijevao u te stvari toliko duše, da ih je upravo oživio. U ovom sastajalištu umjetnika činilo se, da je jedino on umjetnik, iako nije sebe držao takvim.

Svi su bili uprli oči u njegova usta.

On je stvorio sebi poseban jezik od starih riječi, kojim su se služili slavni pisci davnih vremena; ove je ironički, s izvjesnom lažnom dobronamjernošću pomiješao s noćnim izrazima, koje je ovdje čuo. Bio je zajedljiv i nemilostiv. O svakome je govorio s potsmijehom, a u prvom redu o samom sebi, da bi pobudio kod svakoga sažaljenje. Mnogi osjećaji, koji su živjeli u njegovoj duši, raskiselili se i postali ocat... Žene, koje su sjedile oko njega, slušale su ga. Govorio je ugodnim, baršunastim glasom. Hvalio je žute vrpce Popejine, kojima je privezala nogu u zlatnim cipelama.

Katkada bi prekinuo svoj govor, jer je primijetio kakvu ženu, koja bi proletjela pokraj njega.

— Mila si, — rekao je prema toj ženi. — Upravo očaravaš.

Pravio je komplimente djevojkama svojim prekomjernim udvaranjem, koje je razblaživao osmijehom na ustima.

On je komplimente rasipao kao ruže bez vrijednosti, površno, ali umiljato.

— O, — uzdisao je, — u Ateni žene nose blijede koprene. Glave zabacuju kao kod pjevanja. Ovako. Zglobovi atenskih žena su lijepi i blagonakloni.

Malo je pio, jer nije volio vino. Gledao je tužno u svoju čašu.

— Jako je to žalosno, — dodao je spustivši glavu.

— Što?

— Danas sam vidio jednu Rimljanku u vunenom ogrtaču. Bila je debela, pa je dahtala. Zar to nije žalosno, moje gospođe?

Kod stola za kockanje igra je jenjavala. I Bubulko je ustao, a pjesnici su počeli dijeliti novac. Sofokle je poduzeo još jedan juriš na trgovca.

— Umjetnici! — reče Kaliklije sa čudnovatim kretom ruke. — Sofokle, dostojni praunuk velikoga pjesnika. Evo jednog novog prizora iz »Edipa«: »Edip u Rimu«.

Bubulko priđe k ženama.

Kaliklije, koji ga je obično nazivao »trbonjom« i u mnogim varijacijama opisao njegove dlakave grudi, kvrgave noge i natečenu glavu, ugledavši vreću s novcem, koja se približavala, promijenio je izraz svoga lica, jer se je divio bogatim ljudima.

— Adonis! — dobaci mu on ovu riječ.

— Što si izvolio? — odgovori trgovac, koji nije znao, ko je Adonis.

Kaliklije nije bio sposoban, da se ulizuje. Premda se držao lukavim, nije poznavao ljude. Nikada nije umio zatajiti svoj prezir prema onima, koje je htio pridobiti. Zato nije dobio nikada ništa, te je životario od toga, što je hetere učio grčki.

Svi su se smijali trgovcu. Kaliklije se opravdavao zbunjeno.

— On je pošten i ozbiljan muž, — rekao je pokazujući na Bubulka. — Ide on prama svome cilju u metalnim cipelama, kao krilati Merkur. Nemojte me krivo shvatiti!

Sada mu se prišunja i Zodiko, kojemu je trebalo svaki dan da čuje nešto zlo o Faniju. A tu mu je Kaliklije s uslužnošću udovoljavao. Fanije, naprotiv, karakterizirao je zbijeno Zodika.

— A Neron? — pitali su Kaliklija obadvojica.

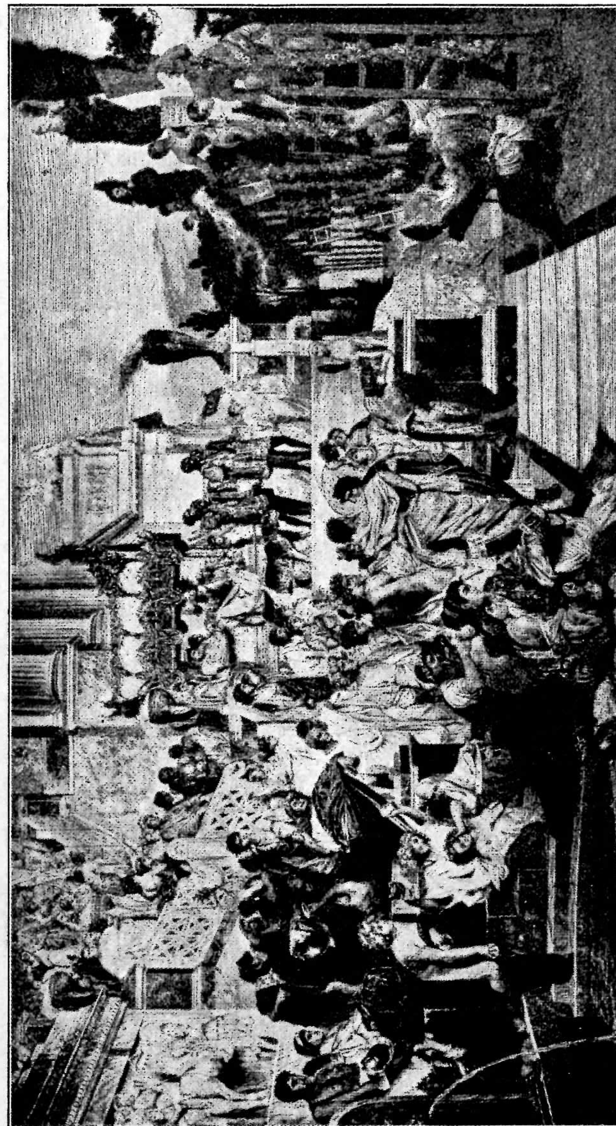
— On je car, — reče ovaj s poštovanjem.

— Ali njegovi stihovi?

— On ima meke ruke, — reče Kaliklije.

— Ali ipak? — ispitivali su ga pjesnici, koji su znali, što on misli o Neronu.

— Anakreont je bio veliki pjesnik, — reče Kaliklije i ispije čašu, — ali on nije bio car, — našto se otkrene, da sakrije osmijeh, koji mu je zažario oči.

Henrik Siemiradzki: NERONOVE BUKTINJE

(Original u krakovskom muzeju)

Nato skokne i požuri se u kuhinju, da se raspita za večeru, jer je bio sladokusac, ljubitelj lijepih zalogaja. Tu se upustio u čavrljanje s djevojkom, koja je prala suđe, a bila malo zamazana. Ali je bila vrlo lijepa. Kaliklije izvadi malu bočicu, koju je nosio sa sobom i sasu za vrat djevojci miris, koji je curio niz djevojčinu kičmu i nagnao ju na vrisak. Tada je on, ludi ljubavnik kraljevih kćeri, mahnito poljubio robinju i nazvao je boginjom, a zatim se vratio svojim heterama.

— Imaćemo juhu od slavuja, — donio je novost. — Malo prije poginulo je dvije hiljade slavuja pod kuharovim nožem.

Iza toga otprati žene u blagovaonicu, koja je bila puna ruža. Državna blagajna isplatila je osam stotina hiljada sestercija za ruže, jer su večeras očekivali cara.

Neron je udobno ležao za stolom. Došao je poslije teatra, pa je izgledao umoran. U zadnje vrijeme morao je nastupati, jer je narod zahtijevao često sve više igara. On je pjevao i recitirao u cirkusu i teatru gotovo svake večeri, da bi narod zaboravio uspomenu na pobunu. Prije večere bacio je u svoju čašu dragi biser, a zatim je ispio. Kako je sâm rekao, progutao je time milijun. Iza toga je osjećao, kako biser obogaćuje njegovo grlo, a u oči ulijeva sjaj sedefa.

Opkoliše ga glumci, koji su igrali zajedno s njim, a sada ga zabavljali. Pošto su pili teška vina, veselili su se kao drugovi. Galije je oponašao Pavana bez zubi, Alitir Tranija, Lucije Fanuma, Fanum Porcija, a Porcije Alitira. Iz opsega ovih uloga cijele noći nisu izlazili. Niko nije bio svoj Ja. Svaki je bio neko drugi. Antioh, koji dotada nije prisustvovao ovoj čudnovatoj igri, najednom je ustao i počeo imitirati velikoga glumca Parisa, svoga

slavnog suparnika, koga do toga vremena nisu smjeli oponašati. S njega je otsjevao tragični strah; šaputao je, jer je u velikim scenama Paris obično šaputao, a rukama pravio zastrašenu kretnju. Bio je tako vjeran životu, da se Neron sav previjao od smijeha.

Kad su se najviše smijali, ušao je Paris. Time je nastupio vrhunac raspoloženja. Valjali su se od smijeha, radi dva Parisa: pravoga i glumljenoga, koji su stajali jedan naspram drugoga.

Paris se osjećao zaplašen i rastrojen. Prišao je Neronu i šanuo mu u uho:

— Zavjera!

Neron nije razumio šalu:

— Strašno! — šapne Parisu i poput dobroga glumca pobijeli.

Zatim pogleda u lice Parisovo i nasmije se udarivši ga po ramenu:

— Sjajno si odigrao! — smijao se. — A sada legni i pij!

— Njih dvojica, veliki glumac i car, živjeli su u intimnom prijateljstvu i često se upuštali u ovake šale. Gotovo su se natjecali, ko će od njih prevariti drugoga, da glumljenje drži za zbilju. Nisu ih zadovoljavale trenutne dosjetke. Često su se po nekoliko dana pripravljali, dok se ne bi dobro uživjeli u ulogu, da nasamare jedan drugoga. Paris je jednom prilikom, kad su zajedno pili, zapovjedio jednom vijesniku, da dođe i kaže, da su njegovu vilu opljačkali. Na ovaj glas počeo je plakati i odjurio kući. Dugo se nije pokazivao pred carem. Zatim je sa suzama u očima potanko opisao, kako su mu sobe oplačkali i opustošili i dopustio, da ga car tješi. Kad je Neron razabrao, planuo je gnjevom i sav izvan sebe, saopćio mu, da će ga za tako nedoličnu šalu prognati. Paris je doista smjesta morao ostaviti Grad. Već je bio na putu, kad ga

je car pozvao natrag hvaleći se, da je ipak on (car) pobijedio, jer se je i on samo šalio... Nato su se oba glumca zagrlila i grohotom nasmijala. Bili su obojica sretni. Neron je sâm natočio Parisu pehar, ali ovaj nije ni posegnuo za vinom.

— Ne, — šaputao je tiho, — sada to ne bi više bila šala.

— Ti doista sjajno glumiš, — reče car, — kao još nikada.

Paris se osjećao umoran. Neron zato ustade još uvijek ispitujući glumčevo lice.

— Ja sada ne glumim, — reče Paris, — a oko usta mu je nešto odavalo, da govori ozbiljno.

Sišli su i popeli se u kočiju. Kad su se našli sami, Neron ga zamoli, da nastavi igru. Smijao se, ali mu se za čas smijeh sledio na usnama.

— Rubelija Plauta, — reče Paris, — Augustova rođaka hoće da dignu na prijestolje.

— O!

Paris je nervozno nastavljao:

— Zadobili su jedan dio senata. Među vojnicima potpiruju bunu. U vezi su čak i s pretorijancima. Njihov vođa...

— A koji je to?

Paris progutne riječ, kao da ne misli dalje govoriti, a zatim tiho izusti:

— Agripina!

— Moja mati? — vikne car i zagrize se u jastuke kočije. — Moja mati, mati! — i stane zubima trgati jastuke kao tigar.

XXIV

VIHOR

Kad je stigao kući, još je i onda ponavljao samo riječi.

— Moja mati... moja mati!

Na mozak mu stadoše navaljivati uspomene stare, iz djetinjstva i nove, slatke i strašne.

Seneka, koji se pojavio na noćnom dogovoru, bio je miran.

— On je poznavao tu ženu. Ta bio joj je ljubavnik godinama... Samo je tužno klimao glavom.

— Da li je zaista ona? — pitao je car.

— Ona! — odgovori Seneka.

— Pa što da se sada učini?

— Ono, — odgovori Seneka uzdignutim glasom, — što iziskuje interes države.

Agripina je sve poricala. Nije se uplašila. Triput je bila carica, pa je znala, što je moć. Ljude je duboko prezirala. Mudra glava, žilavo se branila.

Sa sigurnošću stupila je pred sina. Mišići njena vrata bili su joj se napeli, a muškaračka leđa trgnula. Tako je saslušala optužbu. Odgovorila je samo:

— Nije istina!

Ponovno je gledala ljutitoga Nerona. Bio je pravi njezin sin. Lijep. Moćan. Sada je mislila isto onako, kao kod njegova nastupanja na prijestolje: — »Neka me ubije, ali neka vlada!« Kad ju je počeo ispitivati, ipak je viknula na njega.

— Nerone! — nazva ga imenom kao u djetinjstvu, kad bi ga grdila, te namršti svoje guste obrve.

Gradom su obilazile straže izvidnice. Noću, uz svjetlost buktinjâ, zalazili su na nekoliko mjesta, ali nisu našli krivce. Oni, koji su bili osumnjičeni,

dokazali su svoju nevinost. Nestalo je svakog traga. Agripinina ruka sjajno je radila.

Kad nisu mogli ništa drugo, uhvatili su zapovjednika pretorijanaca. Bura su optužili, da je znao o tome. Dovukli su ga pred cara i saslušali. Stari vojnik, svijestan o sebi, grubo je odgovarao. Lice mu se zacrvenilo pod bijelom kosom. Plamtio je od poniženja, kad je izišao iz palače. Uzjahao je na konja i pojurio van Grada. Njegov omiljeli konj nosio ga. Bila ga je obuzela tupa tuga. Jahao je korakom i gledao prirodu, koja ga je tješila svojom ravnodušnošću; gledao je zemlju, žbunje i drveće, mile prijatelje vojnikâ, koje je sve više volio, što se je udaljivao od ljudi. Zemlja je bojni oklop, a žbun zaštitno sredstvo. Drvo zapreka. Ljudi se ne mogu potpuno upoznati.

Počeo je služiti pod Kaligulom kao carev pristaša. Učestvovao je u mnogim bitkama. Umro bi i za jedno Ništa. Nikada nije štedio svoju krv i nikad nije ništa držao do života. No ovdje, u miru, vojnik se potepne o grudu, junaštvo mu postane besciljno; on je neupućen među mnogim interesima, koji ga vuku kao slijepo sredstvo. Nije se raspoznavao u tom kaosu. Bila ga je zahvatila sumnja, kao i druge. Žalio je one, koji žive danas, jer ih čeka strašna patnja. Radovao se, što je tako star i što mu je grob tako blizu. Poštenjak nema šta da traži ovdje...

Njegov konj krene u logor, a da ga on nije onamo ni upravio. Čete su bile utaborene pod Rimom. Toliko puta prevalili su zajedno put, da je Buro instinktivno dolutao onamo. Jedan plaćenik, sjedeći na zemlji, griskao je ječmeni kruh. Centurioni su izdavali za drugi dan zapovijedi, a mazge vukle opsadne sprave. Kada je Buro ugledao ovu sliku, obuzelo ga je ganuće i raširenim nozdrvama udisao je miris tabora.

Pošao je prema mjestu, gdje su lepršale dvije zastave. To je bio tabor konjanika, koji se spremao na počinak. Čuo je rzanje i hihotanje. Konjušari su češali konje, pošto su nazobili ogromnu ratnu konjicu. Buro sjede na stolicu. Stazama išli su stari vojnici, marcijalni vitezovi, koje je on poznavao već odavno, i novaci, koji su se vraćali s vježbališta s debelim mačem ili bodežom, nepoznati strijelci i mladi praćari. Oni znače stalno pomlađivanje vojske, stalni život i besmrtnost latinske rase. Njihove su kacige vesele, njihovo zdravo lice zagareno. Oklopna košulja steže im prsa.

Buro oprosnim pogledom zagrli vječnu vojsku vječnog Grada. Bio se zanio veličinom svjetskog rimskog carstva, koje se prostire od Britanije do Mezije, od Galije do Dacije, od Hispanije do Aheje. Neka slutnja govorila je njegovom srcu, da je sve ovo prolazno i njegove oči, koje nisu poznavale sentimentalnosti, zamaglile se. Ovdje-ondje palile su se vatre.

Trublje počeše trubiti na više mjesta. Vojnici su polazili na večeru u taborske kuhinje, a onda na počinak. Buro nije legao, nego razmišljao o starim stvarima. Prije mnogo godina češće je bio ovdje sa carem, da pobudi kod njega ljubav za vojno umječe. Ali je sve bilo uzalud. Neron nije shvaćao, te je poslije vježbe umaknuo i ostavio ga... Sada se ispunila sudbina obojice.

Vjetar je tresao drvećem i spremao se vihor. Grmljavina s neobičnim i muklim šumom išla je od sjevera prema zapadu. To su smatrali za loš znak. Buro je bio pobožan čovjek, potomak vojničke porodice. Njegov pradjed krvario je također na bojištima. On je u Bura sačuvao čistu vjeru svojih predaka usred nevjernoga pokoljenja. Zato ga je objava neba potresla duboko. Uzdahnuo je i

rastužio se. Zatim je pošao u svoj čador, da napiše ostavku, u kojoj je prostim ali iskrenim riječima molio, da ga car otpusti.

Vihor se nije slegao. Lomio se, a da nije sasvim izbio. Zrak se rashladio. Nebo je stalno tutnjalo. Na dalekom obzorju promicalo je bezglasno i jedva vidljivo sijevanje.

Neron se razgovarao s Popejom u spavaonici. Ona ga više nije ostavljala. Obilazila je po palači sa sigurnošću jedne aveti.

Bura, koju su nedavno preživjeli i nesigurnost, koja ih je pratila, bila ih je sasvim istrošila.

Obadvoje su teško disali u zagušljivoj noći, koja je razasipala prašinu i potezala se po vrtu. Palača je bila neprijatna.

— Možda bi bilo bolje, da legnemo? — predloži Popeja.

Legli su jedno kraj drugoga na krevet. Nisu se ni pokrivali. Ležali su goli i dugo nisu ništa govorili. Najzad zapita Neron:

— Spavaš li?

— Ne.

— Zašto?

— Ah, — uzdahne Popeja.

Prevrtali su se i okretali, ali nisu mogli naći mira. Jastuci su žegli njihova tijela. Nisu mogli ni spavati ni milovati se.

S otvorenim očima nijeme lešine gledale su.

Nešto je prasnulo i kao da je oko njih stalo kružiti...

— Da li nju dobro čuvaju? — upita Popeja.

— Kod svakih vrata postavljena su po tri stražara.

Popeja sjedne:

— Ne može li me niko čuti?
— Ne, — odgovori Neron.
— Voljela bih govoriti. Kad čujem svoj glas, onda mi je bolje.
Neron sjedne na rub kreveta, dok je Popeja ostala na krevetu. U tamnoj sobi vidjela se neka bjelina. Tijelo je otsijevalo blijedo kao mjesec kroz oblake.
— Tome kao nikad neće biti kraja, — reče ona, — već mi ne da ni spavati.
Neron je šutio.
— Sve badava! — reče Popeja. — Tako moramo umrijeti.
— Samo da mogu dobiti kakav savjet makar od koga, — reče Neron. — Da mi kaže: »učini ovo«, ja bih učinio. Ovo se dalje ne da podnositi... A ti kao da bi mogla?
Neron se dade u kombinacije:
— Bilo bi najbolje, da se odreknem prijestolja... Povukao bih se na Rod i odao se jedino pjesništvu.
— Ali, — presiječe ga Popeja. — Što bi bilo sa mnom?
— Ti bi pošla sa mnom.
— Da, ali čega da se ja odreknem? Zar tebe? Ona to svakako zahtijeva. Ili da se odreknem svoga života? Ona i to uporno želi.
Bdjeli su zajedno.
— Pogledaj, — reče Popeja i pokaže prema Antonijevoj palači, iz koje je prosijevalo slabo svijetlo. — I ona je budna. Ni ona ne može spavati.
— A na što ona može misliti?
— Na što? Na tebe i na mene. A možeš biti siguran, da će ona tebe nadmudriti. Imala je tri muža. Prvi je bio tvoj otac Domicije Hanebarbo.
— Moj otac! — šaptao je Neron.

— O drugom mužu, koji je bio bogat patricij, svi pričaju, da ga je otrovala zbog njegovog imanja. I Klaudiju je natočila otrova...
— To sam vidio, — prekine ju Neron.
— No dakle? — vikne Popeja tako glasno, da ju je Neron morao ušutkati. — Što onda još čekaš?
Neron se baci na krevet i vikne:
— Ona me je rodila. Da nje nije bilo, ne bih ja sada bio ovdje.
Popeja pade kraj cara. Kosa joj se bila rasplela i ona ju stade čupati. Plakala je suho bez suza i bez glasa.
Car je gledao ženu, koja je stajala kao kip. Zvao ju je po imenu, ali ona nije odgovarala.
— Što ti je? — moljakao je on. — Zašto ne govoriš? Zar ne čuješ?
Neron, čije su se oči bile privikle na tamu, vidio je u onoj slaboj svjetlosti, koju je širila Popejina golota...
Ležala je gotovo bez života. Grč joj je bio usitnio tijelo u namreškane talase, a čas kasnije očvrsnuo i pretvorio u kamen. Oči su joj bile otvorene. Škiljila je.
— Kamo buljiš? — upita je Neron. — Na što namiguješ tako krivo?... Poludila je! — vikne.
Pokušao ju je umiriti. Poljupcima joj je grijao hladne usne, ali su one ukočeno primale njegov dah.
Prošlo je tako dugo vremena.
— Nesretnice! — reče Neron. — Kako smo nesretni!
Popeja duboko uzdahne. Dolazila je k sebi. Njezina lijeva strana lica kao da je bila uzeta i upala.
— Nekada, — šaputao je Neron uronivši u njeno lice, u kojemu je razabrao nesreću, kao da traži u prošlosti uspomenu, — i ja sam tako ležao. Da, sjećam se, na krevetu. Nisam mogao spavati kao ni ti sada; cijele noći samo sam čekao jutro.

Popeja ga je slušala.

— Pa?

— I svanulo je. Zacijelo sam izgledao upravo kao ti sada. A kasnije...

— Što je bilo? — upita Popeja.

— Došao je drugi dan... Oko podne ručak... Britanik.

Opet zamukoše.

Zatim će Popeja odlučno:

— A da li je kasnije lakše?

Neron nije odmah odgovorio.

— Ne znam.

— Dolazi svakako smirenost, — pomogne mu Popeja.

— Tako nešto, — prihvati Neron. — Tišina i šutnja. Nešto što čovjeka umrtvljuje.

Okrenuli su se jedno prema drugome, da su oči zurile jedne u druge, a usta im se gotovo dotakla, kao da su njima dodirnuli izgovorene glasove.

Lica su im sada bila slična. Na obima razabirala se muka i znatiželjnost. Iz Neronovih ote se kratka riječ:

— Ali...

Popeja začepi njegova usta poljupcem, prenoseći na njega svoju grozničavu vrućinu.

Osjećali su, a da nisu ništa izrekli, da misle na jedno...

— Dakle tako? — molila je Popeja tihim glasom, da joj je bio jedva nešto jači od daha.

— Tako! — odobri joj car.

Vani se još uvijek lomio vihor. Zahvatio je masline pred palačom i preokretao im lišće, koje je na naličju bilo bijelo, poput velikih žena u bijeloj tunici.

Letjeli su oblaci od prašine, ali kiša nije mogla padati.

XXV

NAJBOLJA MATI

Mnogo su toga pokušavali.

Neron nije odobravao otrov, jer taj ostavlja pjege, pa će ljudi naići na razlog... Popeja je savjetovala, da se Neron prividno pomiri s majkom. Car je tako i učinio. Sve svoje sposobnosti upeo je, da ju udobrovolji i da pobudi kod nje staro povjerenje. Povratio joj je gardu. Kad su se susretali, pozdravljao ju je rukoljubom. Savršeno je glumio.

Anicet, zapovjednik misenske flote, pripremio je jednu liburnijsku galiju, kojoj je donje komore napunio olovom, da se na otvorenom moru prevali i potopi caricu majku... Agripina je sumnjala i nije sjela u lađu. Tek pri povratku uspjelo je caru, da je namami, no i onda je isplivala iz mora. Sve troje su očajavali. Popeja je naredila, da se sruši strop njene spavaonice, i da ju tamo ubije. Ali se i ovaj pokus izjalovio. Stanje atentatora postalo je još nepodnošljivije.

Anicet se onda odluči na nešto drugo. Noću, prije ponoći, provalio u lukrinsku vilu, u kojoj je carica mati ležala bolesna. Provalili su vrata i stranci s bukom prodrli u sobu Napred su išli Oloarit i Herkul, dva visoka mornara, a za njima Anicet. Mornari su imali samo vesla, dok je u Anicetovim rukama bio goli mač.

Bilo je tamno, samo je kandilo gorjelo.

Mala robinja, koja je spavala pokraj kreveta, da pazi, trgla se iz drijemeža i vrišteći izletjela iz sobe.

— Idi samo! — reče prezirno Agripina, koja je ostala sama i znala, što će doći.

Nije ništa govorila. Moljakati nije ni pokušala. Podigla je samo desnu ruku, da se obrani. Ubice

su se bojale. O njoj je kolao glas, da je praznovjerna žena i da živi s prekogrobnim čarolijama. Zastali su kao ukopani.

— Što hoćete? — zapitala ih je.

Nato Oloarit skoči do nje i svom snagom udari je veslom po glavi, da se carica onesvijestila. Ipak je još imala toliko snage, da ustane. Sišla je s kreveta i pogledala u oči Anicetu, u čijim je rukama drhtao mač.

— Probodi ovo! — viknula je iz svega grla i podigla košulju, — ovo, što je rodilo Nerona!

Zapovjednik je povali jednim jedinim ubodom.

Neron nije vjerovao u uspjeh ovoga atentata, te je iste večeri nastupio i igrao Oresta, ubicu majke. Premda se samo kratko vrijeme spremao za tu ulogu, bio je izvrstan, te mu je publika iskreno pljeskala. Iza pretstave je s Popejom čekao u obližnjoj vili, da mu se dojavi uspjeh atentata.

Često su ovako sjedili kasno u noć, čekajući vazda isto. Ove večeri se pogotovo nisu ničemu nadali. Razočarali su se već više puta i poslije razočaranja bilo im je uvijek gorko.

Car je bio bacio na stol svoju obrazinu, ali nije skidao sa sebe ni grčki ogrtač ni koturne, niti se presvlačio.

— Uzalud čekamo, — reče klonulo.

— Ne znam, — odvrati Popeja. — Bio je jako raspaljen. Znaš, da je mrzi.

— Ali već bi morao biti ovdje.

— Još ne, — reče Popeja. — Vila je daleko.

— Uhvatili su ga, — reče Neron, — a možda i ubili.

Vjerojatnost, da je Anicet uspio, rasla je sve više. Nedavno, kad nije ništa svršio, brzo se vratio i javio svoj neuspjeh. S časa na čas bili su Neron i Popeja sve uzrujaniji.

Neron je bio zapovjedio, da nikakovu ženu ne puštaju u vilu, jer se bojao, da bi sama Agripina mogla doći k njemu. Zatim se sjetio, da bi se ona mogla ušuljati i preobučena kao muškarac. Možda u maski Aniceta.

— Onda ću je sâm probosti, — govorio je mašući mačem i stavljajući se u obrambeni stav. Mahao je mačem kao da se s nekim bori, a onda potražio sebi zaklonište, ako bi ga mati napala u društvu s naoružanim vojnicima.

Popeja stade prisluškivati, ali nije čula nikakvog šuma ni štropota.

— Ko to hoda u noći?

— Niko, — odvrati Popeja.

— Kao da čujem korake, — reče car.

— To su njeni koraci.

— Ne, ne, to je stražar.

Stražari su tiho dolazili i odlazili.

Bila je mirna noć. More je u daljini tiho dahtalo. Na nebeskom svodu sjale su se ogromne zvijezde.

Anicet stiže sâm na konju. Pred vilom su ga zaustavili, legitimirali i ispitali, a onda ga pustili unutra.

Neron je u svom strahu, da ga ne bi niko prepoznao, ko dođe, pograbio obrazinu sa stola i prijubio je na lice.

— Je li svršeno? — zapita Popeja.

Anicet odgovori umirljivom kretnjom, a onda zatraži vina. Na dušak je ispio čitav vrč. Bio je vrlo razigran.

— Da li je umrla? — pitala je dalje Popeja.

Anicet samo klimnu glavom.

— To nije moguće, — vikne Neron ispod obrazine. — Ona nije umrla. Vi je ne poznajete. Ona i sada glumi. Ona se dugim svojim trepavicama

umije pretvarati, da spava. Zaklopi oči, poblijedi i ne diše. O, koliko sam je puta tako vidio! — Pri tome se Neron nasmija strašnim smijehom. — Ta, ni pod vodom se nije ugušila. Nekoliko je sati puzala na morskom dnu. Nije joj trebalo zraka. Tako je i izišla. Ni more ne može s njom izići na kraj. Pokaži mi mač!

Na maču nije bilo nikakova traga.

— Ona živi! — reče Neron. — Živi i doći će ovamo. Pobjegla je, a možda je već i tu.

— Vilu i čitavu okolinu čuvaju vojnici, — reče Anicet. — Ima ih više nego trave u polju.

— A ko je kod nje?

— Oloarit i Herkul.

— Samo dvojica? Ona će ih nadvladati.

— Za čas joj je bio kraj. Ja sam je probo.

— Ne vjerujem, — reče car, — hoću da je vidim.

Anicet i Popeja u isti mah zapitaše:

— Ti?

— Ja, — odvrati Neron. — I to odmah. Hoću da je vidim, — nastavi smijući se od groze.

Popeja legne, da se poslije dugog bdijenja mirno ispava.

Neron i Anicet pođoše. Kola su jurila s njima u noći.

Oko lukrinske vile stajale su čete. Neron uđe. Agripinu su međutim bili podigli na krevet. Do njene glave gorjele su i pucketale buktinje u tišini.

Neronu se stegnu srce.

— Majko! — prošapće. — Jadnice! — i padne na krevet.

Umorena žena bila je velika. Golema kao brdo. Vladala je za života silovito nad svima, pa je vladala i sada.

— Kako je lijepa! — reče Neron. — Nisam ni znao, da je tako lijepa. Ruka joj je fina i baršu-

nasta, — i podigne ruku, koja je već bila hladna. — Nadlaktica joj je svježa, gotovo mladenačka, ali joj je muško rame ugnuto. Udarac vesla napravio je udubinu na ramenu. Šteta za nju! A oči, — pogleda u njih, — zlobne su i pakosne... Anicet, zašto ti ništa ne govoriš?

— A što da govorim?

— Istina, ti ne možeš shvatiti, što se ovdje dogodilo. Sve Atrejeve porodice nisu bile ništa prema ovoj. Ja sam sve vidio i vidim.

On ustane od kreveta, ispravi se i počne gledati hladnim očima ženu, koja je ležala pred njim.

— Pjevajmo! — reče i počne pjevati. — O majko i oče, Klitemnestro Agripino i Agamemnone Domicije, vaš sin i ostavljeno siroče Orest, mahniti glumac i divlji pjesnik, što vam može žrtvovati? Samo pjesme i suze. I bol, koja je beskrajna. Majka daje život sinu, a sin smrt majci. Sad su isplatili jedno drugome. Pastirska pjesma veli: »Majka sa životom daje sinu i smrt«. Vičimo, djeco, da čuju i gluhe uši mrtvaca i da mu vide slijepe oči, na kojima sjedi tama. Ti, koji si pošao protiv mene, idi u krilo Hada, i ti ubico, koji si me nakitio cvijećem i ubio. Ta ja ne živim više. Ja sam samo avet, koja se hrani krvlju, a šunja se po mjesečini. Ne bojim te se. Ti si užasan, ali ja sam još groznija. Draga zmijo, moj blagoslov tebi! Sada idem. Stijene, koje jaučete, rijeke, koje plačete, vatre što se bunite, ja idem prema vama.

Htio je poći, ali je ustuknuo.

— Zar su i ove ovdje? — zapita sa čuđenjem. — Sve je kao tamo. Od riječi do riječi. Kod vrata su furije bez zubi s ustima starice. Evo i moralnih sa sijedim, krvavim uvojcima. One čuče na pragu. Samo ove ne jauču, već se smiju. Ja to zabranjujem. Ne smijte se više! Pustite me odavde, vučice! To

je tragedija, — reče promuklo, — tragedija, tragedija!

Vani čete zatrubiše na počast caru, koji je odlazio.

— Ne trubite! — reče on ljutito.

Kad je stigao u vilu, bilo je još tamno. Sam je unišao.

Stao je nasred sobe. Trublje su još uvijek trubile.

— Što trubite? — upita sam sebe, stenjući.

Zatim vikne skromno moleći:

— Ne trubite!

Htio je doći do Popeje, koja je spavala u jednoj od zadnjih soba, ali kako nije poznavao rasporeda u nepoznatoj vili, spotaknuo se i pao na zemlju.

I ostao je tamo. Nije htio ustati. Skinuo je masku, i lice mu ostade otkriveno. Dugo se pipao po licu. U svanuće ga je Popeja našla: na zemlji, šćućuren s ispruženim vratom, gledao je preda se. Pokraj njega ležala mu je maska. Rukama je milovao zemlju jednoličnim kretnjama.

— Što radiš ovdje? — upita ga Popeja uplašeno.

Car je htio govoriti, ali mu jezik, koji se naprezao, nije mogao dati glasa. Tražio je nešto, da bi se sjetio svega, što je davno zaboravio. No ruke su mu se dalje micale i čeprkale po zemlji, kao da je htio pisati slova.

XXVI

POLITIČKA LEKCIJA

Neron, koji se do toga vremena nije osvrtao na svoje sne, sada je sanjao o takvim stvarima, koje su zapravo bile beznačajne, ali su ga ipak budnoga zaokupljale po nekoliko dana.

Majka mu se nije prikazivala. U njegov san upletali su se sitni događaji, kojima je pravu suštinu mogao samo on razumjeti.

Jedan kip iz okoline Pompejeva teatra sletio je s podnožja i počeo lagano hodati. Željezno čelo bilo mu se oznojilo. Drugi put lunjao je po tamnom hodniku, iz kojega je jedva mogao izaći.

Ova priviđenja objašnjavao je on blizinom mora, koja ga je još uvijek potsjećala na majku. Zato je ostavio ljetnikovac i zajedno se s Popejom vratio u Rim.

Tu nije tražio ni zabavâ, ni prijatelja, već je samo sjedio nepomično na jednom mjestu s mirnoćom umobolnika. Sa Senekom govorio je iskreno. Pogledao ga je raširenim očima:

— Moju majku, — rekao je lagano, — dao sam ubiti.

Isprekidano, ali razumljivo izrekao je to, uživajući u užasu onoga, što je priznao.

Neron je već u mlađim godinama volio govoriti podle riječi, koje su ga ponižavale, ali mu nikada samoponiženje nije prijalo tako kao sada.

Seneka se zaprepastio od onoga, što je gledao pred sobom. Oboružan svakom filizofijom, nije mogao ravnodušno gledati svoga gojenca, koji je bio njegovo duševno dijete. Najzad, on ga je i uputio u pjesništvo.

— I, — mucao je car, — ja još sanjam. Uvijek sanjam. Samo da nemam snova i da ne moram gle-

dati zatvorenih očiju. Ja mogu da zaklopim žive oči, ali one, koje sam vidio... one ne mogu, — i sav se strese.

Seneka instinktivno zaklopi oči, da ne gleda cara. Nije dopustio, da utječe na njega prizor. Nije htio da ga razumije.

Gledao ga je duhom u prošlosti. I pjesnik, koji je bio u njemu, ponavljao je riječi, koje je malo prije čuo od cara.

— Gledajmo samo fakta! — reče, poprimivši izgled ravnodušnosti.

Neron ga nije slušao:

— Ja sam ubica majke, — stenjao je.

U Rimu su ubicu majke držali za najvećeg zločinca. Pompej je izdao strog zakon, koji je još i sada vrijedio. Ubicu majke zašili bi u kožnu vreću zajedno sa psom, s jednom kokoši, viperom i majmunom, pa ga bacili u more. Neron je jednom sam vidio takvoga osuđenika, kojega su vodili prama moru u mrkoj togi. Na njegovom vratu visjelo je zvono, a pod stopalom je imao drvene poplate, da ne bi oskvrnuo majku zemlju. Njegovo golo tijelo šibali su liktori brezovim prućem.

Od ove slike nije se Neron mogao osloboditi.

— Ostavimo to, — mahne rukom Seneka, koji je htio učiniti kraj njegovoj muci. — Promotrimo mirno ono, što se dogodilo.

— Zapovjedio sam, da se ubije moja majka.

— Neprijateljicu države, — objašnjavao je Seneka nepokolebljivo. — Nisi je ti dao ubiti. Ona se sama ubila. Postala je samoubica po tuđoj ruci. Zlo ništi samo sebe. Nemaš što da žališ u tome.

— Ne razumijem.

— Niko ne može poreći, — dodavao je meštar, — da je ona bunila senat protiv tebe i da je bila u vezi s nezadovoljnicima, od kojih je sastavila stalan dvor oko sebe; htjela je uzurpirati carsku moć, koja pripada samo tebi. To su fakta, koja su sva dokazana.

— Pa opet, — mucao je Neron, — to je umorstvo.

— Umorstvo? — reče Seneka i nadigne obrve. — Reci radije, da je to bio državni interes, pa ćeš se umiriti. Ne smiješ se plašiti od jedne riječi. Riječi su uvijek za sebe strašne kao prazne lubanje. Njima fali život, toplo pulziranje ljudske krvi, koja im daje smisao. Misli samo, što bi bilo, da se to nije dogodilo? Ona bi dalje spletkarila, vojska bi se podijelila na dvoje, izbio bi rat, te bi se građani i vojnici međusobno tamanili. A da li bi to bilo bolje? Priznaj iskreno, da li bi se ti osjećao nedužnim, da se mjesto jednoga života gubi mnogo hiljada života i da Palatin i Kapitolij prekriju humci lešina?

Neron se zamisli.

— Priča se, — reče plašljivo, — da je poslije ubistva jedna žena rodila zmiju i da je s neba pala krvava kiša.

— To je dadiljska priča, — odmahne Seneka, koji se bavio prirodnim naukama. — Žena ne može roditi zmiju, a iz neba nikada nije padala krv. Vjeruj stvarnosti, koja stoji pred tobom. Ona je strašnija od opsjene, ali više umiruje.

Seneka se prigne k njemu i šapne mu u uho:

— Zar ne držiš čudnovatim, otkada postoji svijet, da još niko nije odlučno rekao, da ubiti nije slobodno. Pojedini filozofi dobro su činili obuzdavajući ljudska uzbuđenja. No, ni oni ne traže, da pružiš razbojniku svoje srce i da umreš... Možeš se braniti i ubiti razbojnika; to drže zakonitom samoobranom. Uostalom, oni uvijek ostavljaju izlaz, po kojemu ubistvo dobiva svoja stara, sveta

prava. Pozivaju se na opće interese: jedni na carevu dobrobit, a drugi na osvetu za učinjeni grijeh. Svi mi, grešni ljudi, filozofi, koji pripadamo raznim školama, uviđamo, da bi bilo dobro živjeti bez krvi, ali se to ne može, jer u čovjeku bukte protivurječja, koja se rješavaju samo mačem.

— A blagi ljudi?

— To su prave ubice, jer se pretvaraju, a kukavice su. Oni ne smiju priznati, da su ljudi i povući iz toga žalosnu, tužnu i dragu konsekvenciju. Ne bi pogazili nijednoga kukca, a plaču, kad lipše mlado ptiče, dok rado primaju dobročinstvo, koje potječe iz pouzdanog ubistva. Oni su udobni. Tamni posao povjeravaju drugome i okreću leđa, kao da se to ne događa zbog njih. Ni oni ne bi potjerali krvnika, koji bi učinio neopasnim ubicu. Tamnice su bile uvijek pune i nevini su uvijek jaukali. Što se mene tiče, ja držim svakog čovjeka nevinim, čak i najvećeg zlikovca, jer ga razumijem po njegovim životnim prilikama i stanju, a držim potrebnim ono što radi, a što inače ne bi uradio. S visokog filozofskog stajališta držim, da nema krivca i da nije slobodno suditi. Sâm to ne bih mogao, a možda se ne bih toga ni primio pod cijenu svoga života. Jedno još više filozofsko stajalište veli: da ima krivaca i da se treba brinuti, da ih bude. Treba suditi, a nažalost treba i da trpe oni, koje ljudi na temelju izvjesnog sporazuma, koji se s vremenom mijenja, proglase krivcima. To su oni, na kojima se kola lome, a daju drugima mogućnost, da nesmetano žive.

— Strašno! — reče Neron, koji se i sâm uplašio od ovog tumačenja.

— Nije strašno, — prekine ga Seneka odlučno, — to je samo ljudski. Možemo nazvati ljudsko strašnim. U historiji nema nemilosrdnosti. Vidim,

da su meki oni, koji su se plašili čina, te nisu umjeli obuzdati buntovnike. Oni su donosili više štete, nego oni, koji su u pravo vrijeme, svijesni o cilju, pustili krv iz ljudskih tjelesa, kao liječnici. Krivi su uvijek sanjari. Glasnici blagosti i dobrote, koja sve obuhvata, jer oni grade na oblacima i vjeruju u nešto, što je zamišljeno lijepo, ali preneseno u zbilju, ima snagu, koja razara. Kamen neće biti lakši, ako ga nazovem pahuljicom, a ni čovjek neće postati bolji, ako ga nazovem bogom.

— Živa istina, — potvrdi Neron.

— Zasada se još ubijamo. Jači proždire slabijega kao kod riba. Vješti gladijator probode nevještoga, a dobar pjesnik ušutka slaboga. Nema tu milosti. Uvijek će biti ovako, pa možda i poslije mnogo hiljada godina. Da li napredujemo, kako tvrde pojedini filozofi, to ne vjerujem. Pračovjek je puzao četveronoške, a ja letim na kolima s velikom brzinom, jer već poznajem osovinu i točkove. No, to nije napredak. Obojica radimo jedno isto: idemo. Napredak bi bio, da možemo svladati sami sebe po uviđavnosti; i da dva brata, koji dijele nasljedstvo, ne bi zamrznuli smrtno jedan na drugoga, što je jedan od njih dobio sto hiljada sestercija više od drugoga. Držim, da čovjek nikad neće biti sposoban za to.

— Što je pravda? — upita Neron znatiželjno.

— Pravda? Ah! Nema pravde. To jest, ima pravde, kao i čovjeka. Svako ima pravo. No ta prava ne mogu doći do izražaja i često su protivurječna, ali iz ovih mnogih istina može se stvoriti sjajna, hladna, razborita i mramorna laž, koju ljudi nazivaju »pravednošću«, a čije je ostvarenje tvoj zadatak. Moraš razumjeti, da mi filozofi ne znamo, što je dobro, a što zlo. Piskaramo o tome i učimo svoje čitatelje, da bi ih pripitomili, ali mi sami sumnjamo. Mi tražimo nekoga, koji bi bez

razmišljanja sve učinio, političara, koji bi hrabro na sebe primio ubilački čin, bez kojega bi jedan čovjek ubio drugoga. Učini potrebno zlo, pa ćeš biti najveći dobročinitelj sviju. Svaka sloboda je tvoja. Nema zakona. Budi ti zakon! Nema ni morala. Ti si moral. Tvoje disanje određuje, da žive milijuni. Ne uzmakni pred sitničavim sumnjama. To nije dostojno tebe, koji si pozvan da vladaš. Nemoj pomiješati umjetnost s politikom, koja nehaj drži za nepoštenje, a ne za vrlinu. Ako vičem, da sam gladan, a želudac mi je pun, onda mogu biti dobar pjesnik ali slab politik. Onaj, koji ovako nesebično politizira, taj se glupo pretvara i nema prava da govori. Ti imaš da se pokoravaš samo svojim interesima i volji. Tako ćeš poći pravim putem. Drži opravdanim sve ono, što hoćeš.

Seneku je bio zanio vlastiti žar. Pogladio se po čelu, a preko njega bljesne časoviti plamen.

— Care, ne razbijaj glave! Ja te upravo ne prepoznajem. Ono, što sam ti sada rekao, zna svaki političar instinktivno od početka svijeta. Gledaj slike carevâ, kipove državnika na Forumu, njihova lica s dubokim borama, njihova besana čela, koja su se učinila besmrtnima u mramoru i metalu, i svi oni pričaju, da su se odgojili u ovoj vjeri i da su poznavali neizmjernu podlost, gramzljivost, podmitljivost, bojažljivost i neodlučnost ljudi, iz čega su stvorili nešto besmrtno i božanstveno. Pjesnici poznaju nebo, a državnici poznaju zemlju sa svim blatom i prljavštinom.

Govornik je bio u svom elementu. Vježbao se u svome starom zanatu. On, koji je dao prve pjesničke savjete Neronu, obraćao ga je sada natrag prema realnom djelovanju, da zavoli ono, od čega ga je nekoć otuđio. Vodio ga je oprezno od koraka do koraka. Osjećao je, da ide dobrim putem i da

njegove riječi djeluju. Neron ga je slušao. Seneki je bio potreban još samo jedan juriš.

— Ja se čudim tvojoj zabrinutosti, — nastavio je, — koja bi služila na čast jednom robu, a ne tebi. Ko je ubica? Svako, ko živi. Jučer sam išao pješke na Janikulum. Slučajno se nisam bavio svojim mislima kao obično, jer sam svršio svoj dnevni red, pa mi je glava bila ugodno prazna. Veselo sam se razgledavao. Najednom sam ugledao kola, koja su jurila. Putem je išla nemoćna starica, koja nije vidjela, ni čula. Viknuo sam i starica je skočila na stranu, pa sam je tako spasio. Da nisam slučajno prije toga ispisao moralnu raspravu o blagosti i prijaznosti, onda bih se bavio tim mislima i ne bih pazio, a starici ne bi bilo spasa, jer bi je kola pregazila. Da li bih ja zato bio njezin ubica? Nema čovjeka, koji bi na to umio odgovoriti. Svi mi živimo u takvoj mreži. Naš život i smrt zavise od naših životnih kretnja, pa tako i sudbina države. Ako mi ne naleti na nos muha, sutra će izbiti rat. Da ne popijem sada gutljaj vode, moja bi se kuća zapalila. Na život ne smijemo mnogo paziti, jer ćemo ga tako izgubiti. A to vrijedi za vladara tisuću puta više. Odbaci u prašinu svoju savjest! Pravi vladar nije nikad poznavao savjesti. Ne boj se onoga, čega se bojiš, jer te to samo smeta. Julije Cezar je poubijao više nevinih ljudi, nego svi razbojnici, koji sada leže po tamnicama, pa ipak je u svom čadoru mirno diktirao svoje djelo o »Galskom ratu«, a poslije krvavih bitaka slatko je spavao... Prezirao je ljude, koji nisu drugo šta ni zavrijedili. Prihvatio je borbu sa životom, koju je izdržao. Onaj veličanstveni kip, što ga tamo vidiš, s onom ćelavom glavom i lovorikom, umio je puzati, ulagivati se i biti lukav, praviti komplimente i ne govoriti ništa. Dok je bio edil, gradio je, a kasnije se sukobio sa senatom. Zatim je sudje-

lovao u Katilininoj uroti, ali u zadnjem trenutku ostavlja nemuževno na cjedilu svoje drugove. Njegov advokat Ciceron jedva ga je spasio. Da su ga onda uhvatili, bio bi bezimena žrtva u popisu pogubljenih. Kako je bio dvoličan u svakom svom činu! U izagnanstvu naučio je, šta je moć i kako se dolazi do nje. Govorio je, da je aristokrat, praunuk Venere, ali se ipak vezao s narodom, da bi mogao vladati. Nije vjerovao ni u jednog boga, ali se dao izabrati za glavnog svećenika svih bogova. Osvojio je Britaniju, a zlatom, što ga je dobio kao ratni namet, kupio je dušu Rimljana. Maleno djelo, uvijek je zločinstvo, a veliko nikada! On je nagomilao svoja djela, za koja nikada ne znam, da li su dobra ili zla, ali znam, da su prevelika. On je skupio u svoje šake ljudska protivurječja, a od ovih gromada podigao je na visoko svoju ličnost, koju danas ne osuđujemo, već joj se divimo. Nije se dao zgaziti, premda su svi to htjeli. Imao je snage za boj i borbu, jer je znao, kamo ide. Znao je, da je on zakon i moral zemlje, radeći slobodno izvan zakona i morala. Sada govorim o stvarima, o kojima bi se susprezao pisati, ali u njima je sve iskustvo dugoga života. Ja ga predajem tebi. Živi s njim! Nauči suditi i drži se mjere pod nadzorom mudrosti. Budi Cezar!

Seneka pograbi ruku Nerona, koji je sjedio. Sada je car ustao... Govornik je osjetio, da ga je osovio na noge.

— Nema drugog načina, — ponavljao je, — ili živjeti ili umrijeti. Ako nećeš, da umreš, onda živi! Dobar je i simpatičan samo onaj, koji umre. Manje ljubeznosti ljudi ne primaju od nas.

Neron je bio razdragan, a mozak mu čist. Utjeha ga je uzbudila.

Seneka zadovoljno zagrli svoga gojenca, premda je vidio, da Neron nije rođen ni za umjetnika, ni

za državnika. Neron je u umjetnosti nemilosrdan kao kakav politik, a u politici sentimentalan kao kakav umjetnik. Slab pisac i loš politik. Trenutno i to je bio uspjeh.

Car pođe svježim koracima, no kad se rastao od svoga učitelja i stigao u drugu dvoranu, opet je čuo glas trublje.

XXVII

KOČIJAŠ NA UTRKAMA

Sada se mogu s tobom vjenčati, — reče Popeji bez sentimentalnosti.

Popeja je bila u prijestolnoj dvorani i gedala ga blazirano.

— Bićeš carica! — ponovi Neron, neraspoložen.

Mislio je, kako ju je strastveno htio imati, kad ju je prvi put vidio i kako je sve to onda jednostavno izgledalo.

Popeja opet mislila je na svoju dugu borbu, kojoj je sada bio kraj. Nijedno se od njih nije naročito radovalo izvršenju ovih želja. Drugačije su oni to zamišljali.

Popeja je stupila na prijestolje. Postala je laka carica, slična glumici. Izgubila se na velikom prijestolju i smijala se svojim cvjetnim smiješkom. Ondje, gdje su prije sjedile sumorne ženske glave, koje su potsjećale na svoje roditelje s velikim čelom, surove muškarce. Ona je bila potpuna žena. Njezina lakoća nije se protivila uzvišenosti, a njezina otmenost bila je mnogo prirodnija nego njihova. Njezin jedan kret glave mnogo je izražavao. Uvijek je nagoviještala, da je žena i time učinila čulnim car, koji je s visine širila.

Za svoju ljepotu nije se sada više toliko brinula kao prije. Nije joj bilo potrebno, da bude uvijek

svježa. Dosada i sustajanje na vrhuncu moći djeluju prijatno. Osim toga uspjeh, taj najbolji lijek za poljepšavanje, divno je sačuvao njezine oblike. Mnogo je spavala i mirno živjela. Bila je ljubezna i spuštala se do svakoga. Zavoljeli su je, jer su u njoj vidjeli samo ženu, koja uvijek i svagdje ostaje ista i stvara jedinstvo u kaosu. Bila je i umorna od borbe. Ono, što je postigla, nije držala previše velikim. Rezultat nije bio razmjeran sa željama i borbama, koje su dovele do toga. Za kratko vrijeme nije osjećala, da je carica, kao da je oduvijek sjedila na prijestolju.

Neron ju je držao dražesnom ženskom, koja je ublažila i osvijetlila turobnost rimskoga carstva. Često je bio s njom. Nisu umjeli mnogo govoriti. O prošlosti nisu uopće razgovarali, a budućnost ih nije zanimala. Najčešće je govorio car, koji ju je baš u to doba najviše trebao. Popeja se dosadno naslanjala na stolicu.

— Moja pjesma, — rekao je car.

— Ah, tvoja pjesma!

— Moj uspjeh.

— Ah, tvoj uspjeh!

— Moje osnove.

— Ah, tvoje osnove!

Volio bi joj se potužiti, ali je to pokušao samo jedanput. Ispričao joj je jedan svoj san i tiho tražeći utjehe, pitao ju, što taj san znači. Popeja mu je odgovorila, da se ne bavi takvim stvarima.

Njegovi stari drugovi pri pijankama, veseli drugovi iz mladosti, nestali su iz reda onih, koji se zabavljaju: rasuli su se po svijetu, ko nadesno, ko nalijevo. Oton je upravljao Luzitanijom; Zodiko i Fanije poučavali su. Seneku su neprijatelji uvukli u parnicu i optužili ga radi lihvarenja. Car je mirno gledao, kako tone njegov odgojitelj u prljavim

talasima. Seneka ga nije pohađao. Toliko je ostario i oslabio, da je ležao čitave sate u svom vrtu i od svega se povukao.

Svijet je bio jako dosadan, izvana i iznutra. Neron je pokušavao da promijeni ovo ili ono i da ostvari svoje snove iz mladosti. Njegovi vrtlari nastojali su, da od ruže i šeboja stvore novi cvijet, koji će mirisati kao ruža. Zatim je spario goluba i orla. Pošto mu je bio dosadan crveni i bijeli mramor, miješao je plavi sa žutim i tim popločao svoje trijemove i dvorane. No i ovako je sve to izgledalo jadno.

Ni teatar nije bio kao nekada. Igralo se bez volje, a svjetina je jedva pohađala pretstave. Ona je željela izaći napolje; u slobodu, gdje možeš vidjeti pravi život, i u cirkus, da vidi gladijatore, koji krvare, i uzbudljivu utakmicu s kolima, koja je razbuktavala strasti i rastrgavala gledaoce na stranke, koje se nikada nisu pomirile. Glumci su izišli iz mode. Mjesto njih došli su kočijaši utakmica, grubi derani, idoli, koje je narod mazio. Oni su tjerali kola, praćeni pljeskom. Bili su popularni i oni i njihovi konji: popularniji nego ijedan pjesnik.

Neron je počeo voziti. Njegovo je tijelo omlitavilo, nesposobno za baratanje oružjem i za vojničke vježbe. Naučio je kočijašenje i polučio neki uspjeh.

Najprije je pokušao s dvopregom, ali na pitijskim igrama nastupio je već sa četveropregom, a na istmijskoj utakmici sa šesteropregom. Opkolili su ga kočijaši na utakmici, koji su vikali i sipali novac, što su ga redatelji pred njih sipali iz vreća. Car se u kočijašenju ojačao. Lice mu je bilo potamnilo od sunca, a na koži mu izbile velike pjege. Bio je sličan svojim drugovima. Debeli, mali i zdepasti kočijaš govorio je o konjima, nagradama i osjećao se dobro samo onda, kad je stajao na svo-

jim kolima i kad ga je omamio zrak, koji mu je udarao u lice, i vrućica jurnjave.

Trebao mu je ovaj zanos, ovo barbarsko sredstvo za razdraživanje, koje je primao pod otvorenim nebom. Inače ga je tišina nervirala i nije mogao obastati sâm u sobi. Bio je veseo, kad je svojim lakim kolima kao strijela projurio stadijem, a njegovi trkački konji letjeli dodirujući jedva zemlju. Gledalo ga je četiri stotine tisuća ljudi, na trgu između Palatina i Aventina. Bilo ih je, koji su sjedili na stolicama, a drugi ispred cirkusa i sa stabala i krovova. Tada se odmarao. Vidio je plavu boju: nebo, zelenu tratinu i crnu zemlju. Kasnije je vidio još nešto: ogromnu mrlju: boje tijela, lica ljudi, koja su se stopila u jedinstveno lice sfinge, mase. Na tom licu bile su luknje, usta, iz kojih su se čuli poklici, koji su prijetili ili ga bodrili na pobjedu.

Stajao je u kolima, koja su mu svojom ogradom sezala do struka, obavijen uzdama. U remenu bio mu je kratak i oštar nož, da u slučaju opasnosti može presjeći uže, koje mu je vezalo tijelo uz kola. Čekao je, da razriješe užeta, otvore kapiju i da bace na stadijon bijelu maramu, koja je značila polazak. Usta su mu tamno dahtala. Pokraj njega bio je dvopreg, a nešto dalje četveropreg. S njima se imao natjecati. Neprijateljski je omjerio kočijaše. Njegovi konji jedva su se suzdržavali. Slušali su naćulenim ušima, dok su im se oči unezvereno okretale. Ova napetost izbila je u čas, kad su kočije na dani znak poletjele. Neron je jurio između njih. Letio je nesvijesno kao prašina, koju je uskomešao. Dizali su se oblaci pijeska, a galama mu udarala o bubnjiće. Svjetina je poustajala na klupe i vikala. Bila je van sebe od ushićenja. Ona ga je već vidjela. Prvi je jurio u kratkoj zelenoj tunici car, čovjek zelene stranke sa zasukanim rukavima. Vidjele su se jasno njegove debele ruke, koje su se bile napregle uzdama, i njegovo namrgođeno čelo, s kojega je izbijala odlučnost. Nedaleko od njega jurili su kočijaši drugih stranaka u bijeloj, crvenkastoj i svijetlo-plavoj tunici. Vlasnici kočija bili su uzbuđeni. No narod, koji ostavlja na cjedilu onoga, koji gubi, prešao je na njegovu stranu i sva su grla izvikivala njegovo ime.

Kola su letjela i Neron je uživao u sigurnom uspjehu. Jurio je pokraj niskog zida, koji je činio granicu stadijona, zatim uz jedan jarak. Nešto kasnije, kad se okrenuo oko jednog stupa, gdje su već mnogi trkači slomili vrat, slatka golicavost pojurila mu je do mozga. Tjerao je dalje i okrenuo prema otorenom trkalištu. U toj jurnjavi osjetio je život, a pred njim iskrsla slika oca, ovjenčanog kočijaša na utrkama, koji se u mladosti više puta natjecao.

Sedam puta trebali su obići trkalište. Krugove pokazivalo je sedam delfina, od kojih bi uvijek bio jedan manje, kad bi došli pred glavna vrata. Kočijaši su bili u jednoj liniji. Neron se napred previo, zgurio i ispružio se kao i njegovi konji, koji su grizli žvale, dok su im oči od umora i prašine žmirkale, a bokovi im se sjali od znoja. Trkači su zaboravili, da se utrkuju sa carem, te su psovali, jer ih je mučila nestrpljivost. Sva četiri biča radila su grozničavo. Masa se gurala, a mnogi su se i potukli.

Približavao se cilju. Kola su jurila između granja, kipova i grmova, a smrtni i najopasniji zavoj dolazio. Sunuti napred bilo je opasno kao i izostati, jer bi lako bilo moguće, da će narod ubiti onoga, ko ga prevari u očekivanju. Kola su zvrjala, a osovine se žarile. Gledaoci su svojom željom gurali napred kola. Neron je slijepo izbuljio oči. Njegovi su konji bili zazreli, ali ih je on jednim trzajem

doveo u pravu liniju. Zadnjim trkom došao je prvi, što se i samom njemu činilo nevjerojatno.

— Eheu! Eheu! — vikao je izvan sebe, došavši k sebi tek kad su ga razriješili iz užeta.

Deset afričkih punokrvnih konja, koje je tjerao, drhtalo je od jurenja, i car je jedva stajao na nogama.

— Što je to? — upita on svoga tajnika i kod samog cilja pokaže na liniju. — Meta je valjda ova linija, označena bijelom kredom? — mucao je.

— Da, — odgovori Epafrodit.

— Da, — ponovi car pritiščući svoju glavu.

— Jurio sam za nečim, — reče i pogleda oko sebe, — kao čovjek, koji ne zna, gdje je i kamo je stigao. — Letio sam, — reče, — kao Ikar. Bilo je božanstveno!

Njegova tunika na debelom trbuhu oznojila se šireći ružan zadah.

Kad se oblačio, vidjelo mu se izobličeno tijelo, koje se raspadalo. Svuda je bio posut mrkim i masnim pjegama. Zajedno s Epafroditom unišao je u nosiljku.

Nije govorio ništa. Lice mu je bilo zategnuto, a oči krvave.

Kad je stigao kući, sišao je sam u vrt i stao pred Jupitrov kip. Razgovarao se s njim.

— Pobijedio sam, — reče mu tiho. — Vijenac je moj! Da si me samo vidio! Ali ti si ponosit i nećeš, da me vidiš, ili si ljut, što sam veći od tebe.

Pri tome se isprsi i pogleda na glavnoga boga sa sviješću svemoći. Zaželio se vihora i munje, da mu pokaže, da je isto tako moćan kao Jupiter. I tiho je izrekao jednu riječ i čuo je u svojim ušima grmljavinu. Zatim je zatvorio oči, a kad ih je ponovo otvorio, činilo mu se, da naokolo nebo sijeva.

— Vidiš li? — reče kipu.

XXVIII

DRUGI

Dorifor je uvijek imao posla. Od cara, doduše, nije dobivao novih pjesama, pa je zato mjesto heksametara kopirao obračune i materijalne iskaze o svečanostima, koje je državna blagajna vraćala često natrag, jer ih nije mogla isplatiti. Igre i utakmice pojele su sve, a ono, što su provincije slale, pojeo je gladni grad za par nedjelja. Trebalo je novaca, mnogo novaca, ali se nije znalo, otkuda će se pribaviti. Svaki hram u maloj Aziji i Grčkoj bio je već potpuno prazan, pošto su ih vojnici opljenili. Poreze su tako podigli, da su pod njima svi stenjali, i bogataši i siromasi. Narod, koji je pljeskao caru, oko proljeća često nije dobio hrane, jer lađe sa žitom nisu točno stizale. Na ulicama prosili su prosjaci, otkrivajući pred hramovima i mostovima svoje rane. Besposlenjaka je bilo toliko, da su se već skupljali u čitave čete. Jednoga dana razavili su na Kapitoliju crvenu zastavu, što je značilo rat. Od svih provincija prva se pobunila Britanija. Pretorijance vodila je ogromna plava žena Budika s kopljem u ruci. Buro nije više živio; umro je iznenada. Svetonija Paula potukli su ustaše, koji su potpuno uništili devetu legiju. Poslije nekog vremena ipak se moglo uvesti nešto reda.

U pisarni sjedio je pisar, koji je sve to znao, ali nije ni za što mario. Svoje umorne oči podigao je sa spisa prema palači, u kojoj je stanovala Popeja.

Ono, što se nekada zarodilo u njegovoj duši, napredovalo je dalje. Svaki dan donosio je po koju senzaciju. Bila su to smiona uobraženja, koja se nikada nisu dogodila, sretne i tužne avanture, male ljutnje i sitna pomirenja, koja je sâm izmišljavao,

da bi njima ispunio svoj život. Njih je dalje pleo, ne uzajmljujući u svojoj gordosti od zbilje ništa. S Popejom je govorio samo jedanput u vrtu. Više nije ni htio. Bojao se za svoju žudnju, da je ne bi stigao novi potres. Svake večeri prošetao bi se poznatom stazom pokraj jezera. To je držao za zabranjenu bludnost i prkosnu bestidnost. Čudio se, da drugi ne pokazuju prstom na njega i ne primjećuju one grijehe, koje je on počinio.

Zbog toga je i bio bojažljiv i nerazgovoran pred ljudima. Mislio je, da se sve vidi, što se u njemu događa i da svi znadu sve. Naprotiv, niko nije ništa znao. Popeja ga se jamačno nije više ni sjećala. Prošla bi kraj njega u nosiljci, a da ga ne bi ni primijetila. Drugi put pogledala ga je, kao da pita: ko je taj neznanac? Tada bi se Dorifor zacrvenio, svijestan o svom tajnom zločinstvu. Požurio bi prenavljajući se, da je ne vidi.

Popeji je bilo dosadno. Ona, vještakinja u grljenju, koja je sve okusila, nije bila više željna ljubavi. No ovaj mladić možda bi je zanimao. Da je vidjela, što on krije u sebi, možda bi se još koji put okupala u pikantnom i oporom proljeću, pružila bi ruku i zatvorenih očiju dopustila bi, da joj on ljubi vrat i ramena. Ali mladost je u njoj bila zanijemila...

Dorifor je dugo glumio ovu ulogu. Pretvarao se, da je gord i da nikoga ne vidi oko sebe.

No pošto bi prošle nedjelje i mjeseci, a da se nije susretao s Popejom, nije više umio vladati sobom. Nije mu pomoglo pretvaranje i on, koji se toliko bojao svoje stidljive ljubavi, zadrhtao bi od pomisli na svaki susret.

Nepozvan je ulazio u carsku palaču. Stražari su ga puštali, jer su ga poznavali.

Ali nije nalazio nikoga.

Tužno se vukao napred. Bio je zaboravio zakopčati obuću. Nije znao, što namjerava učiniti.

Zastao je u jednoj dvorani, gdje je nekada razgovarao s Neronom i Popejom. Raspoloženje prošlih vremena udahnuo je iz namještaja. Zatim, kao da traži nešto, spotičući se, prolazio je iz jedne dvorane u drugu. Najzad stiže u spavaonicu, gdje je Popeja obično spavala. Tu je neko vrijeme oklijevao, a zatim se sruš.o pred krevet. Počeo je gorko jecati, kao da vidi grob, u kojemu su zakopali njegovo najmilije... Ono, što se odavno skupljalo u njemu, sada je izbilo i ovdje se raspalo. Dorifor je čekao bez nade i cilja. Sjene su se već spuštale i pomalo se smrkavalo.

Naveče ga je Neron zatekao pred krevetom. Carev bijes zabljesnuo je kao munja. Čas kasnije već su dva roba bila spopala Dorifora.

— Odmah na mjestu! — naloži Neron robovima.

A ovi odmah postaviše nešto pred mladića. Dorifor je znao, što je to bilo i uzeo je u usta griskajući pohlepno zubima — smrt.

Iza toga se tiho ispružio pokraj kreveta.

Nato Neron uvede Popeju u sobu.

— Ko je ovo? — upita je smijući se.

— Ne znam, — odgovori Popeja. — Neki mladić.

— Dakle ga ne poznaješ?

— Ne.

— Razmisli malo!

— Ah, — reče Popeja, u kojoj je nešto počelo svitati. — Ta to je pisar! Onaj, koji je prepisivao tvoje pjesme. Kao da sam jedanput govorila s njime? U vrtu dolje.

Popeja se zagleda u leš. Kosa mu se bila rasplela oko mladog čela. Najednom puknu pred njom per-

spektiva i ona razumjede sve, što joj mladi Dorifor nije nikada izjavio.

— A zašto? — zapitala je Nerona.

— Zato, što je ovamo unišao.

— Jadnik! — dahne Popeja s iskrenim sažaljenjem.

Bila je potištena...

— Što si učinio!

— Kaznio sam ga.

— To nisi trebao, — reče Popeja i okrene se s gađenjem.

Prvi put je sada osjetila gađenje prema Neronu. Prije ga je samo prezirala.

— Jesi li ga voljela? — upita Neron.

— Nisam! — odgovori Popeja odlučno.

— Ali...

— Vječna šteta! — izlane Popeja.

Iz njezinih riječi izbijala je neutješljivost, koja je prešla i na Nerona. Car ju je htio zagrliti, ali mu se ona izmakla. Pognula je glavu.

Kasnije je mnogo mislila na pokojnika.

Neron razabra, da je uradio nepromišljeno i da je uzeo na svoja leđa novo breme. Volio bi, da se to nije dogodilo.

— Bio je drzak, — reče, da bi umirio sam sebe.

I dalje je polazio na utakmice, ali su uspjesi izostajali. Stizale su ga mnoge nedaće. Jednom se na otvorenom igralištu srušio s kola. Razbio je čelo, te su ga izviždali. Više nije priznavao nikakovih takmacâ. Zaustavljao bi se jednom kretnjom i sebe proglasio pobjednikom.

Jedanput je došao kući rđave volje. Došao je zadnji, te mu ni suci utakmice nisu mogli pomoći Tada je u svom očaju zapovjedio, da se porazbijaju svi kipovi, koji su ukrašavali trkalište.

Popeja mu je predbacivala, što nije nikada kod kuće. Neron na to nije ništa odgovorio već samo bičem udarao po stolu.

— Ostavi se toga! — reče Popeja.

— Čega?

— Svega. Vidiš, da to nije za tebe. Uvijek te pobjeđuju.

Neron nije vjerovao svojim ušima.

— Koga to misliš?

— Tebe! — odgovori ona i nakrivi usta. — To je već zaista smiješno. Svi se ljudi smiju.

Neron je mislio, da se Popeja šali i da će opozvati ono, što je rekla.

— Tebi se smiju, — govorila je dalje, — da, tebi, — i pokaže na cara, koji je sjedio pred njom u kočijaškom odijelu s bičem i željezom potkovanih čizama, koje su mu sezale do bokova.

Dugo mu se smijala.

Drugi put ju je car opet napao:

— Plakala si.

— Nisam.

— Tužna si, — reče on, ispitujući joj lice. — Zar Dorifor?

— Ha-ha! — odgovori Popeja, — on više ne živi. Možeš biti miran.

Popeja je mogla s njim raditi, što je htjela. Iza njenih leđa stajao je njezin drugi saveznik, Dorifor, mrtvi ljubavnik, kao nekoć Britanik, mrtvi pjesnik.

Neron se patio i previjao između dva mrtvaca. Toliko se bojao, da je prestao zalaziti među ljude. Svuda je naslućivao tuđe doušnike, koji paze na njega i promatraju ga po nekoj tajanstvenoj naredbi. On bi se već predao, samo da ga ostave na miru. Slijedili su ga sumnjivi muškarci. On bi zastajao i sa strasnom jezom čekao, da ga straga pograbe i željeznom rukom ponesu prema njegovoj sudbini...

Prolaznici su mirno i lagano išli svojim putem. Sa Popejom nije mogao govoriti. Preostalo mu je jedino to, da nju udobrovolji. Zato je naredio, da ubiju Oktaviju.

Oktaviju su prvi put bili udali u šestoj godini za Klaudija Silana. Kad joj je bilo jedanaest godina, oženio se njom Neron. Izgubila je oca i brata, a zatim živjela u progonstvu dršćući i jadikujući među strancima. Njezina patnja završila se u osamnaestoj godini života na neprijateljskom otoku.

Njenu glavu donijeli su u Grad, jer ju je Popeja htjela vidjeti.

Glava je pokojničina bila blijeda i tužna. Crna kosa nježno joj se privijala uz čelo, kao u životu. Oči su joj bile otvorene.

Popeja ju je dugo gledala u oči s mržnjom.

Pokojnica je to podnosila neko vrijeme, a onda, kao da se umorila, zaklopila je oči.

Po drugi put je umrla.

XXIX

REVOLUCIJA

Sa Tibera je polazio brod. Nosio je robu, odijela, obuću, suđe i druge kućne stvari u Londonij bijednom britanskom narodu, koji je za vrijeme vojnih pohoda osiromašio i otrcao se.

Tek što se brod odbio od obale, stigla je jedna jedrenjača, koja je dovezla u mješinama i buradi grčko vino. Čula se sirena, a obalni život oživio. U slagalištima počeli su se micati. Lučki nosači nosili su terete na svojim ramenima i na glavi. Trgovci, koji su čekali na robu, vikali su s radnicima.

Jedna druga galija, koja je dovozila iz Aleksandrije lanene tkanine i arapske mirodije, istovarivala se pri svijetlu buktinja. Dolazili su svakovrsni orijentalci, koji su gledali grad, koji se pružao pred njima i nastojali se sporazumjeti preko tumača. Bio je to šareni soj ljudi iz provincija, koje su prezirali čak i prosjaci.

Pala je noć.

Svijetlilo je samo veliko »S«, slovo Tibera, i još nekoliko uljenih luči. Kasnije je dojedrila u luku još jedna lađa, na kojoj su došli u Rim mornari misenske eskadre. Pristali su s ogromnom vikom, grdeći se i svađajući. Neuredno su iskakali iz lađe. Na obali skupili bi se u grupe od četiri-pet glava i odlazili u grad.

Njihovo držanje nije odavalo ništa dobro. Lica su im bila iznakažena od ožiljaka i ogrebotina. Oko crnih, suncem opaljenih vratova, nosili su staklene đerdane, talismane protiv bure, a u ušima naušnice. Ruke su im bile išarane svakakovim znakovima, brodskim sidrima. U mornare je naime išao samo ološ i sirotinja, kojoj je imanje bilo manje od hiljadu i osam stotina sestercija. Drugi su radije služili kod pješadije i konjice, jer je tamo služba bila lakša.

Dva zdepasta mornara, koji su se dotle skrivali u stovarištu, čekali su lađu kod mosta za pristajanje. Jedan je bio viši.

— Hoj! — dovikne viši jednom mornaru, koji je sišao na obalu, — što je novo?

— Ništa, — odgovori onaj i pođe dalje s blijedim, boležljivim mladićem, kome je stiskao ruke.

Sada niži zaustavi jednog mornara.

— Kamo, druže?

— Idem van.

— Pa ne žuri se tako, — reče onaj i uhvati g.. za ruke, — jeste li vi od misenske eskadre?

— Reci mi, molim te, — pitao je viši, — što ste imali danas za ručak?

Morar šmrkne nosom i odgovori:

— Pa ono, što i obično.

— Slanu ribu, punu koštica i kruh od zobi.

Niski i visoki smijali su se:

— Vina ste svakako imali?

— Dakako, morsku vodu.

— A mesa?

— Nekoliko nedjelja nismo vidjeli nikakvog osim ljudskog.

Nato se nasmijaše sva trojica.

— Imaš li novaca?

Onaj odmahne glavom.

— Što? Zar ni plaće više ne dobivate? No onda ste svi pali na glavu, kad služite cara.

Govornike opkoli jedna grupa mornara.

Sad progovori onaj niži:

— No, drugovi, da li biste htjeli jesti i piti?... Evo vam svakome po jedan zlatnik, — i on razdijeli mnogo zlatnika, — a sada idite i zabavljajte se! Ima neko, koji misli na vas. Zove se Pizo. Ne zaboravite njegovo ime: Kalpurnije Pizo.

Onaj viši govorio je drugoj grupi:

— Mornari gladuju, dok se Neron razbacuje i pijančuje. To je svinjarija!

Mornari se razidoše po malim krčmama, dok je dvojice zdepastih brzo nestalo u dubini magazina. Hihotali su uz jednu svjetiljku. U mornarskom odijelu, u kapicama i s remenom stajali su jedan prema drugome Zodiko i Fanije. Otkada je prestala odbacivati dobre prihode carska milost, živjeli su oni ovako. Stajali su u vezi s nezadovoljnom aristokracijom, koja je išla za prosvjećenjem naroda i htjela s narodom zajedno pokazati svoje ne-

zadovoljstvo. Njihov posao, međutim, nije išao lako. Premda je narod oskudjevao, nije bio nezadovoljan, jer je još vladao na ulici i u cirkusu. Ono, o čemu su senatori i patriciji govorili, nije široke mase zanimalo. Uspomena na republiku bila je već tako daleko od naroda, da on nije ni znao, šta je to? Stari vojnik, koji je u svom telećaku još uvijek imao nešto, na govore revolucionaraca odgovarao je odmahujući glavom, u kojoj nije bilo nikakove misli o pobuni. On se naučio na vojnički život, jer je već od osamnaeste godine u legiji, a htio je služiti cara, kao i njegov otac, koji je dvadeset i pet godina služio u vojsci, a onda ju ostavio kao veteran.

Zodiko se radovao današnjem uspjehu. Brzim korakom pošao je kroz vijugave ulice zajedno s Fanijem prema kući Flavija Scevina, gdje su se urotnici noću dogovarali.

Nije im trebala noć. Mogli su se i danju sastajati. No urotnici su se ipak držali tajanstvene koprene noći. To su držali romantičnim i uzbudljivim. Pred njihovim očima lebdjela je zavjera protiv Julija Cezara, koju su svaki momenat kopirali, ali su jedva pomišljali na to, što zapravo namjeravaju učiniti. Teatralno su se kretali, a isto tako i radili.

Zodiko, gradeći se važan, rekao je pred vratima robu, koji ga je odavno poznavao:

— Dobri prijatelji!

Zatim je zajedno s Fanijem ušao u jednu dvoranu, u kojoj je bio glavni stan urotnika.

Po svom običaju stao je nasred dvorane, podigao desnu ruku i ostao kao kip.

— Revolucija! — reče najzad.

— Kasije, — povikaše prema njemu podrugljivo.

On je bio Kasije, a Fanije Bruto.

Na svojim njedrima nosio je mač i kad bi god došao, trgnuo bi ga i bljesnuo njime.

— Urota! — šaputao je promuklo.

— Mornari gladuju, — hroptao je Zodiko, pođimo na djelo!

— Na posao! — ponovi Fanije.

Nisu ih mnogo slušali. Urotnici su se dogovarali dosta potišteni. Glava urote bio je otmeni gospodin Pizo, prebogat patricij, koga je ovaj pothvat stajao već silu novaca. Sjedio je među njima namrgođena čela i, dvoumeći, gledao na šarol ko društvo, s kojim je iz taštine sklopio savez. On doduše nije bio odlučni pristaša republike, ali je mrzio Nerona i na svaki način želio promjenu. Međutim su mu se izmakle uzde iz ruke. Tako nije mogao ni napred ni natrag. Ni osloboditi se, ni ostati ovdje. Nije znao, kamo će ga ponijeti struja.

Oni, koji su se okupili iza njega, mislili su slično. Bili su iz reda vitezova i patricija, koji su operirali uglavnom time, što je pala moć senata. Prijalo im je, da su ovdje mogli reći ono, što su u senatu morali premučati. No pošto bi sve to izgovorili, rasplinula bi se sva njihova energija.

Vlasnik kuće, Flavije Scevino bio je vanredno oprezan čovjek. Sa svima je bio istoga mišljenja u tome, da treba pokolebati Neronovu vladu. No držao je, da treba promisliti svaku riječ, te je stalno drhtao. Svečano je napisao svoju oporuku i otvoreno iščekivao atentat na Nerona, koji se sve više odlagao.

Afrikano, Kvinkcijanije i Tuburino, nekadašnji Neronovi prijatelji, dobro su dolazili svojim podacima protiv njega.

Ovi umjerenjaci bili su ponajviše bogati i moćni ljudi. Pobunili su se samo zato, da mogu postati još bogatiji i imućniji.

Krajnja stranka urotnika, koja je htjela otvoreno republiku i odmah stupiti na djelo, sukobila se te noći s Pizonovom strankom. Napali su ih zato,

što je Pizo neočekivano i bezrazložno osujetio atentat. Po dogovoru domamio je on cara u Baje, kamo je car došao bez pratnje, a u zadnjem času nije dozvolio, da ga ubiju, jer se sjetio, da mu je Neron gost i da rimskom patriciju ne dolikuje, da zlorabi gostoprimstvo.

— Još nije došlo vrijeme, — branio se Pizo, kolebajući se. — Na koga da se oslonimo?

— Na našu snagu, — vikao je neko s kraja stola, gdje je bučala revolucionarna stranka.

Tu su sjedili ponajviše oficiri: njihov vođa Lucije Silan, stotnik pretorijanca Sulpicije Asper, pučki tribun Subrije Flavije i Fenije Rufo.

Onaj, koji je prekinuo govor, ustao je. Sada se vidjelo, ko je. Bio je Lukanije, koji je stajao između dva vojnika.

Na glas o uroti, došao je iz progonstva. Bio je rastrojen i uzbuđen. Njegovo lijepo lice ispresijecale su bore. Vjere, koja je nekoć izbijala iz njega, nije više bilo, već sama mržnja, koja mu je ulijevala snagu za osvetu. Ona je bila svrha njegovom propalom životu. Plamtio je od srdžbe.

Izgledao je umoran. Svoje veliko djelo, koje je započeo prije mnogo godina daleko od Grada, završio je. »Farsalije« koje su se započele dizanjem careva, u zadnjim knjigama podizale su Pompeja, dok se Cezar dizao kao ubica nad humkom lešina. Pjesnik je postao odlučni pristaša republike uzdišući za starom slobodom.

— Plaćenici se ne bune, — nastavio je Pizo. — Oni žive u logorima između opkopa kao i dosada, sa ženama i djecom. Dobivaju i hranu.

— A narod? — reče jedna žena jakim glasom.

To se javila Epihareja, libertinka s kratkom kosom i crvenim, mesnatim obrazima. Imala je velike noge i ruke kao kakav konjički kapetan. Već

odavno radila je u misenskoj tvornici galijâ, gdje je nagovarala mornare na pobunu i divljim bojama slikala podle Neronove zločine.

— Narod, — odgovori Pizo tužno, — neće ni da čuje o nama. On ide na utrke i plješće. Nažalost, ne plješće nama. Besposlenih nema još toliko, koliko bi trebalo. Ja sam obaviješten točno o svemu. Bojadisari, tkalci, pekari, brodari, lađari, tesari, drvodjelci, mesari, trgovci uljem i prodavači slatkiša neće ni da se maknu. Oni rade i nekako životare.

— Ubica majke valjda neće živjeti dalje? — upita Lukanije.

— Narod, — odgovori Pizo, — ne vjeruje, da ju je on ubio.

— On je zapalio Rim! — reče Lukanije.

— Svako zna, — tvrdio je Pizo, — da smo tu priču mi izmislili.

— Na što čekamo? — upita s mržnjom Lukanije.

— Na bolja vremena, — reče Pizo skrušeno.

Krajnja stranka ustane i premjeri okom umjerene revolucionarce.

— Kako vidim, mi čekamo, da nas sve poubija, — vikne Lukanije, pa ne mogući se suzdržati, doda: — Živjela carska republika!

Drhtao je od uzbuđenja.

— Šta hoćete? — vikali su umjereni.

— Živio car! — drekne porugljivo Lukanije uz grohot krajnje stranke.

Svi su osjećali, da se ove dvije stranke više mrze međusobno, nego što mrze cara. Pizo i Silanije više su voljeli Nerona, nego jedan drugoga.

— Ovako se ne može raspravljati, — reče Pizo i započe svoj govor.

Iza govora slijedio je drugi, na koji je odgovarao opet treći.

Kad su se našli revolucionarci sami, opet je zavladao stari latinski jezik sa svojim krasnorječivim oblicima, sažetim rečenicama i žarkim zanosom.

Krajnja stranka zahtijevala je, da se brzo radi. Ona je htjela, da na Cererinoj svečanosti, kad Neron bude u cirkusu, konzul Lateran preda caru molbu kao nekad Metel Juliju Cezaru; drugi neka padnu ničice pred njim kao Brut, Kasije i Kasko, a zatim neka ga probodu! Stare uspomene pratile su ih svuda.

— Prerano je, — reče Pizo.

— Kasno je, — cičala je Epihareja, — treba sutra ili još danas.

— Ako se ne nađe nikakav Rimljanin, koji će to izvesti, onda ću ja sam ubiti bijednog stihotvorca, — govorio je Lukanije izvan sebe.

— Treba pokazati našu boju, — vikala je Epihareja.

Natalije, umjereni urotnik, koji je bio Senekin libertin i preko njega se obogatio, uzeo je riječ i porugljivo upitao:

— A gdje je Seneka? Zar on neće pokazati svoju boju?

— On je bolestan, — odgovorili su mu.

— Sjedi kod kuće, — doda Natalije, — i filozofira.

— Priključiće se onoj stranci, koja bude pobijedila.

Lukanije se raspali.

— Šutite! — vikao je. — On je pjesnik i ne tiče ga se niko i ništa. Ni vi, ni mi.

Uplašio se od svog vlastitog glasa i bilo ga je stid, što ga je njegova strast dovela ovamo u podlo društvo iz carskoga dvora, a i što ima da traži jedan pjesnik u ikojoj stranci? Sjeo je. Bio je utučen i nije se osjećao više pjesnikom. Njegov

život bio je tako nevrijedan, da bi ga poklonio ma kojoj stranci.

Seneku su, međutim, tražile obadvije stranke za sebe. Njegovo veliko ime išlo je od usta do usta. Šaputali su samo o njemu, premda nije bio prisutan, niti je dolazio u doticaj s njima.

Zodiko i Fanije mûkom su mučali. Bili su se ispružili na divanu i s velikom pažnjom pratili, šta se događa, premda nisu jasno razabirali, kako sami stoje. Zato su se strogo suzdržavali od svakog odobravanja i pobijanja. Kad je raspoloženje jedne stranke opalo, prešli su na onaj teritorij, gdje su se sigurno mogli kretati. Sjeli su pokraj Piza; novi Kasije i Bruto objašnjavali su tome Pizu, koliko su uradili, a koliko imaju još da urade, da bi uzdržali raspoloženje naroda i osigurali revoluciju. Pizo se češkao po svojoj mudroj i ćelavoj glavi i posegnuo za novcem. Znao je, što se novcem može učiniti.

Sjednica se počela razilaziti. Nisu riješili ništa važno. Osim Zodika i Fanija niko nije bio na čistu, zašto je onamo došao. Lukanije ih je začuđeno gledao.

— Ko su ovi? — upita on Subrija, tribuna pretorijanaca.

— Pjesnici.

Lukanije slegne jednim ramenom.

— A što su?

— Republikanci, revolucionarci.

Lukanije slegnu i drugim ramenom.

— Kad njih vidim, — reče i zagrli tribuna, — onda osjećam, da nisam pjesnik. Ali ako oni zaista mrze Nerona, onda ih volim.

Urota se svršila gorkim porazom. U strahu mnogi su se razbježali, a mnogi zaspali. Epihareja, debela i oduševljena revolucionarka, pljuvala je od gađenja.

Lukanije se samo smijao.

U zadnjem času, kad su se spremali da odu, iz dvorišta uđe jedan pas u dvoranu. Bio je to miljenik vlasnika kuće, ogromna crvenodlaka životinja, koja je gostima sezala do pasa. Lukanije je dugo promatrao crveno njegovo krzno, a napokon viknuo:

— Nerone!

Drugi s veseljem stadoše ponavljati novo ime psa, koje su jednoglasno prihvatili.

To je bila jedina stvar, u kojoj su se složili...

Epihareju, koja je pošla kući na periferiju u svoju najmljenu siromašnu sobicu, uhvatili su još iste noći.

Ona se nije opirala, ali nije odala ni riječi. Ni u tamnici nije htjela govoriti.

Vojnici su je šibali po licu. Iz usta i nosa curila joj je krv. Tijelo su joj razdirali u komade, ali nisu iz nje izmamili nijedne riječi priznanja. Vatrena i rječita usta, koja su toliko govorila mornarima, kao da su se umorila od govora i zauvijek zamuknula; čim je došla u tamnicu, zanijemila je. Kasnije se objesila u svojoj ćeliji. Nijemost, koju je primila na se, okrunila je novom vječitom nijemošću, koju niko ne može prekinuti...

Pizo je počinio samoubistvo, našto je sve izašlo na vidjelo. Rob, koji je stajao na vratima i pustio u kuću Zodika i Fanija, potražio je Epafrodita. Njegova gospodara, Flavija Scevina, pritvorili su. Našli su kod njega oporuku. I Natalija su ulovili. Pohvatali su cijelo društvo osim Zodika i Fanija, koji su za vremena pobjegli.

— Seneka, — mucali su svi.

Čulo se samo njegovo ime. Svi su urotnici spominjali njega, jer su znali, da je slavni pisac carev prijatelj, pa su se nadali, da će im kazna biti blaža.

Plemići i vitezovi izdavali su jedan drugoga, a ono, što nisu mogli na sastancima reći jedan drugome u oči, sada su s nasladom izricali. Samo nekoliko ljudi krajnje stranke vladalo se dostojanstveno. Vojnici, kojima je zanimanje, da ubijaju i umiru, nisu osramotili revoluciju. Sulpicije Asper pljunuo je caru u oči i time iskalio sav svoj prezir i umro. Mnogi su bili poubijani na istom mjestu, gdje su ih uhvatili. Lateranu nisu dozvolili ni da zagrli svoju djecu prije smrti. Tribun ga je ugušio u njegovom domu vlastitom rukom.

Neron je bjesnio. Urota, na koju je riječ prije drhtao, sada ga je prijatno uzbuđivala, pa se vidjelo na njemu, da se raduje, što može s čistom savješću zapovijedati. Za njega je svanuo dan, kad je znao, što ima da radi.

Tamnice su se vrhom napunile i još su uvijek dovodili nove uhapšenike. Osim zvaničnih doušnika radili su robovi i libertini. Oni su optuživali svoje gospodare za ćuške, koje su primili deset godina prije. Grad se umrtvio od straha. U po bijela dana vladala je u kućama ponoćna tišina. Ljudi se nisu smjeli razgovarati ni u zatvorenoj sobi, kao da su zidovi dobili uši. Po jedna osoba šunjala se ulicama. Nije se znalo, da li se sâm boji ili plaši nekog drugoga, da li to ide tat ili buduća žrtva, a možda oboje zajedno... Onaj, koji je govorio, bio je sumnjiv, a ko je šutio, bio je još sumnjiviji. Grditi cara značilo je smrt, a hvaliti ga i ulagivati mu se bilo je također opasno, jer se držalo, da je htio nešto sakriti.

Zbog starih Brutovih i Kasijevih kipova, koji su ležali zaprašeni na tavanima, umrle su stotine i stotine. Mnoge su jadnike proboli, jer su tobože pognuli malo glavu pred tim kipovima...

— Treba istrijebiti sve plemstvo! — rekao je car, — pa neka ostane samo narod.

Neron je bio sretan i svjež, a ljudi tužni. Sjedili su u svojim sobama potišteni kao nekada car.

— Ima li još ko? — upita on Epafrodita.

— Svi su pobijeni, — odgovorio je tajnik.

— Neka sve ide svojim redom! — reče car. — Treba se naviknuti na to i onda smrt nije strašna. Da li je to uopće kakvo čudo? Lice poblijedi, a srce prestane. To nije nikakovo čudo.

Tajnik je promatrao Neronovo lice, na kojem je plamtio umjetnički zanos.

— To je uopće zanimljiva stvar, — doda car, — možda jedina zanimljiva stvar na zemlji. Nekada je i smiješno. Neki se ispruže dostojanstveno, učinivši se dostojanstvenima tako, da se upravo moram smijati. Ima ih i neobičnih. Ukoče se, a ja osjećam početak nečega, što nikada neće imati kraja... Svaki je mrtvac kip onoga, koji živi. Zar ti ne misliš, da je kipar onaj, koji ubija? Tek sada znam, što mi je slobodno, a što dosad nije znao nijedan car. Ništa nije zabranjeno, — doda i napravi veliki zamah rukom.

Bio je usitnio ovu nasladu i podijelio je s uživanjem na male dijelove. Na to se pripravljao. Senatora Trazeja, Poetu, koga je mrzio, jer nikada nije išao u teatar i jer se u senatu nije nikada izjasnio, uvukao je u parnicu i poslije duge i savjesne rasprave dao ga pogubiti pod izlikom, da mu je lice tako sumorno kao u kakvoga učitelja. Drugi put bilo je sve kao časovita dosjetka, koja mu je na čas sinula u glavi. Kad je nešto zamislio, odmah se moralo izvršiti. Svoju tetku Lepidu, koja ga je u djetinjstvu odgajala, jako je volio, ali kad je starica oboljela i zamolila purgativ, on joj je poslao otrov... Egipatski namjesnik okupao se u carevom basenu i odmah morao umrijeti. Druga njegova tetka morala je poginuti zbog toga, što je u Ba-

jama i Raveni imala vile, za kojima je car žudio.

Uvijek je pogledao mrtve. Ležali su pred njim u redovima, a on tražio, što se nalazi u njihovim otvorenim očima i mozgovima. I nije ništa našao.

Jednom prilikom zabavljao se s patricijima. Činilo mu se čudnovato, što Scila ima tako bijelu bradu. Uzbuđeno je otišao, a zatim zapovjedio, da mu u palaču donesu njegovu glavu bez trupa.

— O, kako je i sada sijed! — rekao je čudeći se.

Kad su mu donijeli glavu Rubelija Plauta, smješkao se:

— Ima velik nos, a to se sada čini još čudnovatije.

Nije se mogao oduprijeti ovoj igri, te je dalje nastavljao.

Katkada, uveče, izišao bi u pratnji nekolicine vojnika na ulicu, kao nekada u djetinjstvu i zaustavljao bi prolaznike.

Stao je pred prvoga čovjeka:

— Umri! — reče, — ma ko bio! — i zarine mu bodež u srce.

Nepoznati se čovjek izvalio u prašinu.

— Nevin sam, — rekao je, — umirući.

— Znam, — odgovori mu car, — ali tim postaje stvar još interesantnija, — i gledao je, kako umire nepoznati čovjek.

XXX

SENEKA

Seneka se oslobodio tamnice. Njegova je nevinost dokazana. Pretori su uvidjeli, da on nije uzeo učešća u uroti i da su ga upleli samo radi njegove neodlučnosti. Svjedoci su ipak svjedočili protiv njega. Bilo ih je takvih, koji su ga tužili, da je napadao carevo prijestolje.

Filozof je ove optužbe podnosio strpljivo. Od ljudi nije ništa bolje ni očekivao. Uvijek je priznavao moć zloće i podlosti, pa joj se ni sada nije protivio, kad je i on postao žrtva. Pošto klevete nije mogao oprovrći, šutio je.

Prvi njegov put vodio je k caru. U njegovoj duši zavladao je veliki mir, ali je osjećao, da mu je dužnost produljiti svoj život, koliko može. Iskustvo mu je dokazivalo, da se u životu čovjek ne može hvatati u koštac s pravdom i da često moramo lagati, kad smo u pravu. Tada dolazimo bliže cilju.

Da iskupi svoje preostale dane, ponudio je Neronu sve svoje imanje, kuće i umjetničke predmete. Pozivao se na to, da je umoran i star i da želi živjeti u siromaštvu.

Car nije primio njegovu ponudu. Nato mu je Seneka ponudio život i zamolio ga, da ga ubije. O smrti govorio je kao u poželjnom oslobođenju, nadajući se, da će tim odvratiti carevu grabežljivu i djetinjastu želju, koja je posegla za njim.

Neron je međutim i to odbio:

— Radije ću ja umrijeti, — odgovorio je.

Seneka se poslije dugoga tamnovanja vratio sav utučen kući. Paulina ga je dočekala u vrtu.

Kad ga je ugledala, briznula je u plač. Seneki je u tamnici narasla brada, a kosa, koju odavna nije češljao ni prao, bila mu se slijepila na tjemenu u

dugom pramenu, odijelo mu je također bilo zapušteno.

Pjesnikova žena izišla je pred njega i poljubila ga u čelo, koje je nalikovalo na osušeno voće. Zatim su sjeli u vrtu.

Sjedili su za stolom od slonove kosti, za kojim je nekada sjedila Popeja, kada ga je pohodila prije careva nastupa u teatru. I drugi stolovi stajali su kao nekada.

— Hoćeš li, da naredim, da ti naprave kupelj?

— Ostavi to, — odmahne Seneka rukom.

Prljav i izmoren ogledavao se oko sebe. Odavno je živio tako odričući se svake naslade, koju pruža život, pa čak i naslade, koju daje kupelj. Spavao je na tvrdoj postelji. Mesa nije jeo, da ga ne otruju, nego samo korenje. Danju i noću je razmišljao.

— Ovako je bolje, — reče gledajući ženu.

I Paulina je gledala njega. Iz njezinog pogleda izbijalo je nekadanje obožavanje za staroga čovjeka, koji je bio idol svih, a njezin najveći. Za nju je on bio muškarac, koga je poštivala i duboko zavoljela. Iz svake njezine kretnje osjećalo se razumijevanje.

— Bolje je, — reče pjesnik, — tiho i lagano se odricati života, svaki dan pomalo.

Seneka je sjedio ispod žutog drveta: — žuti starac pod žutim drvetom. Bilo mu je malo zima. Njegova španjolska krv utišala se; tiho je kolala po starim žilama. Samo ju je sunce razgrijavalo.

— Trebao bih pokušati da se smijem kao jesen: tiho i blago; kao jesen, koja ne traži više ništa.

Paulina mu uhvati ruke, da iz njenog mladog tijela prestruji u njega bar neka toplina. Tako su ga dvije stvari grijale: žena i sunčane zrake.

Govorio je, a žena ga odano slušala.

— Ne smije se čovjek previše držati života. Onda to zadaje bol. To sam učio u mladosti od

pripadnika židovske sekte. Onaj, od koga nešto oduzimlju, čini mudrije, ako unapred daje. Ja sam zbog toga mučio sam sebe u mladosti. Nisam jeo, ni spavao. Nikada nisam osjetio takvu radost kao tada. Najviše me boli, što sam to brzo napustio. Vjeruj mi, da je post i nespavanje uživanje. O, da znaš, kakvi sni nas pohađaju u bdijenju, a kolike nam slasti donosi gladovanje, koje nas zasićuje, a da se ne prejedemo. Ja tek sada uživam potpuno u ostrigama, kada ih uopće ne jedem. To je istinsko gurmanstvo. Draga Paulina, ti nemaš pravo, što mi nudiš meke jastuke i što sažaljevaš moje pognuto i istrošeno tijeso, jer ću ga ja ispraviti na tvrdim daskama . . . Domala ću spavati na najgorem krevetu, pored kojega je svaki ležaj odviše topal i udoban. Navikavam se za budućnost i umirujem svoju savjest, koja me može optužiti zbog mnogih stvari.

Žena to nije razumjela, ali mu se nije usprotivila.

Na Senekinom se licu namršti suha, gotovo crna koža i on nastavi:

— Da, zbog mnogih stvari! — ponovi i pri tome se zamisli: — Kako se samo počelo?... Ljubio sam, mnogo sam ljubio. Time se, eto, započelo. Tako se počinje svaka varka i svaka laž. Uvijek se tako počinje.

Paulina je htjela nešto reći, ali ju Seneka blago odbije.

— Da, ljubav me je spuštala dolje; samo ona upropašćuje i udaljuje čovjeka od cilja . . . ljubav, velika ljubav.

Zatim bez tuge stane pričati:

— Nekada sam bio mlad. Imao sam gustu i tvrdu kosu, vitak stas i vatren govor. Otac me je doveo u Rim. On je u svojoj častoljubivosti želio, da napustim nauke i da učim filozofiju. Ja sam po-

pustio. Postao sam bogat i slavan čovjek, kome su zavidali. O, kako mi se Grad činio lijepim. Zavolio sam slavu. Zatim su i mene zavoljeli. Kad sam se prošetao Martovim poljem, svak se prema meni okretao i samo su mene mazili. Sretni španjolski deran, španjolsko-latinsko derište propovijedalo je Pitagorinu filozofiju. Naravno, lijepim ženama. I Juliji Livili, Kaligulinoj sestri. Lijepe žene slušale su moja predavanja. Jedanput, poslije pretstave, došla je Julija k meni i molila objašnjenje u jednom moralnom pitanju, kojega nije pravo razumjela. Iza toga smo pošli na šetnju u zajedničkoj nosiljci. Ova šetnja stajala me je osam godina. Prognali su me na ostrvo Korziku. Da li je ono bilo vrijedno toga? Sada mi se čini, da jest, jer je uspomena vrlo lijepa.

Blaga i lijepa pjesnikova žena slušala ga je bez ljubomore. Voljela je u njemu tu bogatu i nepoznatu prošlost, veliki i čudnovati čar predašnjih žena i uspjehe, koji su poslije oluje pripale i njoj.

Seneka zaroni u sjećanja:

— Time sam nesvijesno unišao u život, koji me je milijunima svojih vlakanaca obavio, te mi nije više bilo spasa. Htio sam se povratiti u Grad, radi čega sam pisao pisma po cijele noći i ulagivao se libertinima, koje sam prije prezirao, samo da bi za mene kod cara uložili dobru riječ. Ali oni nisu ništa poduzimali.... O, kamo sreće, da su dopustili, da poginem: sâm i ponosan!

Pri tome zaklopi oči:

— Danas mnogo jasnije vidim ono, što je prošlo. Svi su ovdje, s kima sam se prije susretao: žene, pisci, glumci, a i moj nekadašnji Ja. Ima još i većih uspomena. Agripina! Ona je najveća. Zatim Neron, plavokosi dječak. Sve je to meni sada daleko i zamagljeno. U gubljenju života ima nečega ugodnoga, što umiruje.

Paulina je brisala oči primičući mu se bliže.

— U tamnici su me ismijavali, — prizna Seneka, — i omalovažavali moje listove, u kojima sam hvalio siromaštvo i pitali su me, zašto sam onda bogat. Gledali su na mene kao na potkupljeno staro čeljade. Nisam im odgovarao ni riječi, a i kako bih mogao objasniti svim budalama, kako sam dospio onamo. Tebi, draga, hoću sada sve da ispričam. Najvolio bih, da sam živio bez ljudi, gol i ponosit, kakav sam se rodio, ali to nije bilo moguće. Čim sam došao među njih, oni su me okružili i pitali za moje mišljenje u raznim političkim pitanjima. Bio sam pjesnik i filozof, ravnodušan kao priroda. Svoja mišljenja davao sam samo o vječnim stvarima, ali to njih nije zanimalo. O njihovoj dosadnoj i jadnoj životnoj borbi nisam imao mišljenja. Kakvo mišljenje može imati cvijet o poslovima u senatu ili maslinka o crvenoj i bijeloj stranci u cirkusu? Kad su me prisilili da mislim, jer ni za mene nije bilo milosti, došao sam do uvjerenja, da o njihovim stvarima, o kojima oni imaju jedno mišljenje, ja imam barem dva. Sada jedno, sada drugo, prema tome, s koje sam strane gledao. U pjesniku sve nalazi mjesta: dobro i zlo; zlato i kal. Nažalost, morao sam uzeti namještenje. To nije bilo teško. Svaka istina ima dvije boje. Ja sam obje vidio u jedan mah i suprotnim strankama jasno rekao, što one upravo hoće. Rekli su mi, da nisam bio iskren. Naprotiv, baš onda, kad su me pitali, dao sam iskreno mišljenje. S jedne strane dao sam dio onoga, što sam znao, jer je cijela istina bila u mom vlasništvu, koju oni ne bi bili sposobni podnijeti. Nije moj grijeh, što mi se promijenilo mišljenje i što sam bio pun protivurječja kao i sâm život, već to, što sam zaista pokazao iskrenost. Filozof ne smije jedno govoriti, a drugo činiti.

On se okrene prema svojoj ženi:

— Volio sam život, njegovu istinu, a i njegovu laž. Sve se dogodilo zbog toga. U doba, kad živjeti nije bila laka stvar, branio sam svoj jedini prolazni život, koji se ne vraća, a za to sam imao i pravo. Rodio sam se s plamenom za nešto osjećajnije, razumljivije i osobitije, nego svi drugi. Bolji sam i čistiji od ograničenih, koje nazivaju moralnima, od grubijanâ bez fantazije, koje nazivaju muškarcima i od glupana, koje zovu junacima. Ipak vidiš, dokle sam dospio. Osakatio sam se, jer sam stupio u zajednicu ljudi. Znam, da sam učinio pogrešku. Najveću sam učinio onda, kad sam sebe dao Neronu; sebe, koji sam bio pjesnik, njemu, koji je bio car. Mnogi su me držali za ulizicu i dvoličnika, a neki i za nepoštenjaka. To sam morao podnijeti. Onaj, ko voli život, sličan je meni. Sličan je životu, koji je lijep i složen. Ko voli smrt, taj je kao Neron. Neplodan i taman. Ko voli pravdu, taj je sličan Buru. Govori istinu i radi toga umire. Ljepša sudbina bila je moja. Živio sam, dok je bilo moguće, a sada moram umrijeti.

Paulina vrisne.

— Pst! — opomene ju Seneka kao da opominje kakvu djevojčicu na red, — ja moram umrijeti. Zašto? Evo. Sada dolazim od cara. Bio je umiljat i hrabrio me, a baš sam iz toga vidio, da mi preostaje malo vremena, pa će biti dobro, ako se počnem spremati. Ne radujem se tome, jer ne vjerujem, da umrijeti znači biti hrabar. Hrabrih mrtvaca nema. Umrijeti je velika glupost, pa čak i u zadnjem času. Sudbinu, koju mi je odredio vječni Usud, ne mogu otkloniti od sebe. Otklanjao sam je godinama, ali sada sam slab za to.

Žena ga zamoli, da pobjegnu.

— Ne, — reče Seneka, — šteta bi bila mučiti se dalje. Car Kaligula osudio me je na smrt, dok sam još bio mlad. Tada mi je spasila život jedna bludnica, koju smo obojica voljeli. I kasnije sam često bio u smrtnoj opasnosti, ali sam uvijek sretno izmakao. Postigao sam, što sam htio. Igrao sam se ljudima kao lutkama, jer vjeruj, u stvari su oni vrlo jednostavna bića. Jedna riječ odvratiće ih od njihova puta, pa će nam se priključiti.

Paulina učini kretnju, kao da pita nešto, a u očima joj zablista nada.

— Neron je sasvim drugojačiji, — nastavi Seneka i odmahne glavom, — danas sam ga vidio i znam, da nema nade. Njega nije moguće više zaustaviti. S njim sam se dugo igrao. Mijesio sam ga i kalupio, dok mi je bio među rukama. Ali se sada dogodila jedna vrlo čudnovata stvar. Ja ne stojim u protivnosti samo s njegovim duhom, nego i s mojim, koji se okreće protiv mene s onim neograničenim i moćnim demonom, kojega sam ulio u njega. U njemu živi hirovitost jednoga pjesnika, koja je bezgranična, a prema kojoj sam ja nemoćan. Ja, koji sam cijeloga života triumfirao sa svojim mislima, zbog njih ću sada umrijeti.

Seneka se snuždi.

— Učinili su me njegovim odgojiteljem. Da, samo to je strašno. Prišao sam mu dobronamjerno i propovijedao mu o dobroti i opraštanju, a da nisam primijetio, kako iz dana u dan otkrivam pred njim svoju prirodu. Pokazao sam mu svoju pravu suštinu i on je razabrao u meni pjesnika neograničenoga i bijesnoga, koji je sličan prirodi. Od ovoga prizora mogao bi svaki čovjek poludjeti. Njemu fali susprezanje, bez kojega nema ni morala, ni života, pa se zbog toga strovalio. Kako bi mogao jedan pjesnik odgojiti nekoga, kad ni sâm sebe ne umije odgojiti za sreću i život? Ali ga baš to i čini pjesnikom. Njega smo obadvoje odgajali: Agripinina i ja. Ubio je svoju majku, a sada će ubiti i mene, svoga duhovnoga oca.

Pri tome potrese glavom.

—Napada me moj sin, moje duhovno dijete, onim oružjem u ruci, koje sam mu ja dao. U njemu gori stara i duboka srdžba protiv mene. Ko zna, što je čuo o meni i što mu je nekada došlo do ušiju. Odonda mi nije oprostio. Uopće me nikada nije volio. Uzalud sam nastojao lagati i pretvarati se. On je razabrao u mojim očima, što mislim o njemu. Osjećao je moj prezir, kojega mi ne može oprostiti. I sada je svemu kraj! O tome sam toliko pisao, otkad znam za sebe. Svaka moja misao bila je smrt, a sada tako često dozivani gost stoji na pragu. Tako je to. U mladim danima samo sam fantazirao o njoj, ali sada, pošto sam ostario i pošto nju nosim u sebi, znam, što je to. Starac je rođak nestajanja. Ja se ne bunim protiv toga. Pomirio sam se s tim, da zemlja pripada glupanima. Mudrace ona ne podnosi.

— Ti si dobar, svet i čist, — reče Paulina i poljubi Seneku u ruku s neiskazanom nježnošću.

U vrtu se stezalo jesenje drveće. Po stazama jurio je hladan zrak. Bilo je krajem listopada. U vjetru je praskalo golo granje i suho lišće.

— Lukanije je umro, — reče Seneka bezbojnim glasom. — Pogubili su ga. Kažu, da je kukavički umro. »Volio bi još živjeti i pisati,« vriskao je, bjesnio i lupao nogama, pošto nije htio umrijeti. U tamnici je umro. Na svaki način htio se osloboditi, pa je upleo u urotu i svoju rođenu majku. Mislio je, da će na taj način dobiti milost od njega, druge majčine ubice. Prevario se. Jučer su mu presjekli žile. U zadnjem času zapao je u vrućicu, pa je deklamovao. Sjećaš li se one scene iz »Farnalijâ«, gdje opisuje smrt Licida, koga su proboli pokraj mora? Ja se sada ne mogu sjetiti . . . Paulina, donesi mi knjigu!

Pjesnikova žena donese »Farsalije« koje je Seneka ganut počeo listati. U svakom slovu osjetio je besmrtnost svoga rođaka: mrtvoga pjesnika prijatelja. U trećem pjevanju naišao je na dio, koji je tekao od 637.—645. stiha. On preda knjigu Paulini, koja nato poče čitati. Seneka je bio naslonio glavu na jedno stablo i tako slušao. Mladi glas njegove žene lijepo se i tiho talasao u jesenjem zraku.

— *Tada su prijatelji prihvatili junaka, koji je padao.*

Krv prošikta, ali ne kao iz malene rane, no šiba u velikim mlazovima.

To je struja, na kojoj vijugavo bliješti život. Sada se sledio u vodi. Pao je, nikada nije išao na tako veliki put. Jadniku ohladio se već trbuh.

No tamo, gdje žari dahtanje crijeva, koja se nadimlju, tamo je stajala sudbina i zastajala idući k plućima.

Zatim pojuri u njegovo srce i boreći se s njim, sruši ga na zemlju.

Oboje su plakali. Seneka progovori:

— Lijep spjev, dobri i pravilni stihovi! To je djelo pravoga umjetnika sa sažetim opisima bez ikakove zališne riječi. To je nestajanje, koje je može uhvatiti rukom. Umro je, izgovarajući ove riječi, a zadnji stih bile su njegove posljednje riječi. Držali su ga za komedijanta. Prezirali su ga, što se tako čvrsto drži života. Ali je on, vjere mi, bio pravi pjesnik, koji je volio dan, a prezirao noć. Ja ne mogu zamisliti ljepšu smrt. On je bio moja krv, dijete moje sestre.

Paulina ga upita:

— Ima li ih još mnogo?

Seneka odmahne rukom:

— Jako mnogo.

— A Zodiko i Fanije?

— Oni ne. Nije im se ništa dogodilo, — odgovori Seneka. — Sada su revolucionarci, jer im to donosi više koristi. Njihovi drugovi sakrili su ih na sigurnom mjestu. Nikada im neće naići na trag. Osrednjost je besmrtna, a ništetnost vječna.

Proživjeli su osjećaj tuge i žalosti, kao što se obično događa, i počeli su razgovarati o drugim stvarima.

— A znaš li, ko te je prijavio? — upita Paulina. — Natalije!

— Zar Natalije? — upita Seneka, čudeći se i sâm.

— On, — odgovori Paulina, — prema kome si bio tako dobar. Nikada mu nisi ništa učinio. Oslobodio si ga od ropstva i cijelo svoje imanje dobio je preko tebe.

Riječ joj zape u grlu. Tako je prošlo nekoliko trenutaka. Nisu mogli razumjeti ovu beskrajnu podlost, koja ih je oboje duboko zaboljela.

— Nezahvalnik! — reče Paulina prezirno, — rob! Ja to ne razumijem.

— Ali ja razumijem, draga, — odgovori Seneka. — Nezahvalnost nije nikada nerazumljiva. U životu sam je češće susretao nego zahvalnost. Ne mogu je nazvati neprirodnom ili nečovječnom. Naprotiv, nezahvalnost je ljudska stvar. Oni, kojima smo učinili zlo, rjeđe nam se osvećuju, nego oni, kojima smo učinili dobro. Iskustvom sam došao do toga, da oni, koji su obvezani prema nama, zamrze nas prije ili kasnije. A to se može objasniti vrlo jednostavno. Oni, koji primaju od nas novac ili kakovu duhovnu potporu, osjećaju se poniženi radi toga, što moraju od nas nešto primati, pa nam zato kasnije vraćaju žao za sramotu. Često ćeš čuti, da

se štićenik okreće protiv svoga dobročinitelja, premda je ovaj to mogao od njega najmanje očekivati. Mudrac, međutim, zna, da može očekivati samo ovakovu zahvalnost. Zato ga to mnogo i ne boli. Nas ne vole oni, kojima činimo dobro, ali mi njih volimo. Volimo u njima svijest naše požrtvovnosti, od koje je uspomena ugodna, ili bolje reći: uspomenu naše moći i naše spuštanje do njih. Oni pak mrze u nama poniženje, koje time budimo kod njih, a čega se je neugodno sjećati. Zašto dakle, da se ja ljutim na Natalija? Samo se on može ljutiti na mene. Ja ga još uvijek volim i ugodno mi je misliti, što sam sve učinio za njega. Ja zaboravljam njegovu podlost i divim se svojoj dobroti, koja ne blijedi pokraj njegovog ružnog čina.

Kad su to razumjeli, nasmiješili su se smireno. Promatrali su jesen, koja je tajnovito premetala vrt. Skinula je s drveća prigodne ukrase: lišće, koje je proljeće objesilo na njih. Pred njihove noge razasula je sada suho lišće. Slušali su otkidanje voća, koje je, prezrelo, padalo na zemlju s dubokim i tužnim jecajem...

Ispod vrta začuju se koraci.

— Evo ih! — reče Seneka.

Paulina ustane. Pojavila se dvojica liktora, izvršitelja smrtne kazne, u pratnji jednoga centuriona, koji je nosio napisanu zapovijed. Za njima je došao jedan liječnik. Zbunjeno su stali, jer su odmah ugledali staroga pjesnika, s kojim su morali svršiti. Sjedio je na stolici od slonove kosti.

Seneka se uplašio, kao još nikada u životu. Ono malo krvi, što je još bilo u njemu, izgubilo mu se sa lica. Sve, što je u svom životu mislio i osjećao, napisao i rekao, splelo mu se u glavi i od svega ostala mu slika, koja je u svojoj nemilosrdnoj oštrini davno već postojala, ali mu se pričinila ne-

vjerojatnom i nemogućom. Htio je ustati, da odglumi mirnoću, ali su mu noge otkazale poslušnost i on se srušio na stolicu.

Paulina je u svom prvom strahu podigla ruke, kao da je htjela suzbiti vojnike, ali je odmah povukla natrag svoju besmislenu kretnju, prišla k mužu i uhvatila ga za ruke, koje je bio probio hladan znoj.

Senekina usta nijemo su se micala.

— Samo moju oporuku, — šaputao je.

Dva njegova vjerna učenika, koji su stanovali kod njega i koje je učio stoičku filozofiju, staviše pred njega voštanu ploču i stil.

— Žalim, — reče centurion saučesnim glasom, — ali imam strogu zapovijed.

— Zar ni to ne mogu? — upita pjesnik.

Centurion je jedva primjetljivo klimnuo glavom, ali mu usta odlučno odbiše molbu.

Seneka, da bi odgodio ono, što se mora dogoditi, progovori:

— Samo bih napisao jednu riječ...

— Nije moguće, — odgovori centurion.

Jedan liktor uđe u vilu i naloži da se u velikom kotlu ugrije voda. Zatim tom vodom gotovo do vrha napuni kadu kupaonice. Drugi je liktor svijetlio buktinjom od katrana.

Seneka ustade, podupiran od centuriona.

— Hajdemo! — reče, kad su ga već poveli prama kupaonici. — Dođite i vi! — mahne on Paulini i dvojici svojih učenika, koji su nosili voštanu ploču i stil.

Prođoše vilom kroz sobe, koje su odisale starinom. Sve je govorilo samo o prošlosti: svaki dovratak, svaka kvaka, svaki ključ, koji je potamnio od uporabe i upio u sebe život svoga vlasnika, sada je to zadnji put izdisao iz sebe... Kad je Seneka pogledao na sve to, oprostio se od života.

Dva učenika čučali su već u kupaonici. Ploče su stavili na sebi na koljena i očekivali zadnje riječi svoga učitelja, da ih zabilježe i da se iz njih uče mudrosti.

Seneka nije odmah počeo govoriti. Brzo se skinuo. Stajao je u omaglici u sobi, koja je bila zamagljena od pare i dima buktinje, i gledao u vodu, koja je trepirala i sjala se poput bisera. Centurion ga posadi na visoku stolicu tako, da se starčeva desna noga spuštala u kadu, dok je lijeva bila gola napolju.

— Dakle, mora se umrijeti! — reče Seneka ne sjetivši se nijedne istine i pravila, koja je propovijedao kroz cijeli život u svojim moralnim listovima. Bio je zabavljen strahom, što će doći poslije svega ovoga, a o čemu nijedan čovjek nije ništa pouzdano znao...

Liktori ga uzeše između sebe i silom mu ispružiše nogu. Liječnik pristupi.

Bio je to bijedni rob, koji je liječničku znanost prakticirao nekoliko godina. Ni njemu nije bilo lako pri duši.

— Doktore, — upita ga Seneka s tihom ironijom, — zar ne bismo mogli još malo počekati?

Centurion je međutim pazio, da se voda ne ohladi. Jedan liktor držao je buktinju uz Senekino koljeno.

— Neka dakle bude! — reče Seneka, — i pruži koljeno, koje je visjelo izvan kade.

Gledao je, što će sada doći.

Liječnik je ispod čaške sa stručnjačkom vještinom tražio žilu, glavni tok života, po kojem krv juri, da bi je presjekao oštro nabrušenim nožem, koji je držao u ruci... Brzo ju je našao. Tada je s velikom snagom zasjekao. Žila, koja se sva već bila ovapnenila, kidala se s hrapavim praskom, kad

ju je nož otvorio. Seneka je od boli briznuo u plač. Plakali su Paulina i njegovi učenici.

Nato su svi čekali. Stara krv, koja se zgrušala od dugog života kao staro vino, nikako nije htjela poteći.

— Neka krvari! — reče liječnik srdito.

Tada je i na lijevoj nozi presjekao glavnu žilu, iz koje je briznulo nešto malo crne krvi. Poslije toga otvorio je desni i lijevi zglavak ruku, koje su visjele u vodi.

Tada poče Seneka govoriti prirodnim glasom.

— Pišite, — reče, — govoriću, kako je. Vidim kupelj, buktinje i vas sve, koji stojite ovdje. Vidim Paulinu, koja plače, neka je blagoslovljena! — pri tome se okrene prema njoj i mahne joj rukom. — Vidim učenike, liječnika i vojnika. Čudim se, da je sve to samo ovoliko i čekam, što će doći.

Slušao je šum svoje krvi, koja se miješala s vodom kupelji, koja je porumenila. Zatim opet uze govoriti:

— Osjećam slabost kao da me hvata drijem. Možda i neku lakoću. Ništa drugo.

Opet zastane.

— Sada mi postaje teže. I zlo. Pišite: zlo! Moje oči vide jasno. Čujem svoj glas i znam, što govorim.

U tom času poblijedi kao zid.

— Muči me u želucu, — i sagne se nad vodu.

— To je zbog gubitka krvi, — objašnjavao je liječnik.

— Pred očima mi je crno, — doda Seneka, — kao da je sve od crne čohe. Pišite: zlo je, jako zlo... Nemojte umrijeti. Svaki treba da živi dugo.

Duboko je disao.

— Nije tajanstveno, samo je užasno. Tajnu još ne znam, a ispričati je izgleda neću ni moći. Mora da sam već negdje na rubu...

Par časaka nije ništa govorio. Onesvijestio se u naručju Pauline, koja ga je, stojeći pokraj kade, držala.

Jedan od učenika prigne mu se do lica.

— Kako je sada? — pitao je.

Seneka nije odgovorio. Glava mu je ležala na punanim rukama i mladim grudima Pauline... na slatkom i živom posmrtnom jastuku.

Učenik ga još jedanput trže iz samrtnoga sna. Kako ga je ispitivao, dodirnuo mu se lica, kao da ga želi probuditi.

Seneka s naprezanjem, ali odlučno progovori:

— Nije tako, kako sam zamišljao. Drugačije je. Nešto sasvim drugo.

— Kako? — zapitaše u jedan glas oba učenika.

Seneka odjedanput poče štucati i mučno se okretati s desna nalijevo.

Voda, u kadi, crvena kao krv, lagano se talasala.

Tada centurion nježno odvede Paulinu. Jedan od liktora uhvatio je na smrt osuđenoga za obje ruke i sa visoke stolice oprezno ga prevrnuo u vruću vodu.

Pjesnik je još jednom uzdahnuo i tijelo mu potonulo...

Od zadnjeg njegovog daha naklobučio se zračni mjehur. Taj je dugo igrao na površini vode, a zatim se raspuknuo.

Seneke više nije bilo.

XXXI

S A M

Nešto prije ponoći okupao se glavni augur. Pojeo je jedno jastrebovo srce, a zatim ogrnuo bijelu togu i s drugim gataocima izišao na tvrđavu. U ruci držao je štit i prekrivenu luč. Išao je na mjesto, odakle su obično promatrali nebeske znakove.

Bila je vjetrovita i tmurna noć. Vihor je često gasio luč. Jednom palicom podijelili su nebeski svod na četiri dijela i dugo gledali s napregnutim očima, ali nisu ništa vidjeli. Svanulo je, ali nijedna ptica nije uletjela u označene dijelove neba: ni jastreb, ni suri orao, po čijem bi se lijetu moglo gatati. Samo su se oblaci valjali u lijenim gomilama, a sjene lebdjele amo-tamo. Auguri su čekali na goluba, carevu pticu, koju je Neron pitao za svoju sudbinu.

Sada je prvi put za svoje vladavine od njih tražio savjeta. Carstvo je zapalo u kritičan položaj. U Judeji se borilo, jer su se Židovi pobunili i ubili rimskoga namjesnika. Askalon, Akrej, Tir i Hipo gorjeli su, u Gadari su se ljudi ubijali. Ni iz drugih provincija nisu stizali utješljiviji glasovi. U Galiji je u proljeće izbio ustanak i Vindeks je poručio caru, da se spremi dočekati sudbinu. Iz Hispanije nije stigla nikakva novost. Galba nije htio pokazati boju, pa su se širili glasovi, da je sklopio savez sa Vindeksom. Po Forumu su kružile, strašne vijesti, premda su strogo kažnjavali one, koji su ih širili. U legije nije više niko imao pouzdanja.

Neron je bio već zakopao i Popeju. Jednom poslije utrke grubo su se porječkali. On je napao nju i udario ju u trbuh čizmom, koja je bila potkovana željezom. A Popeja je upravo nosila pod srcem nadu, nasljednika caru, koji nije imao djece. Kad

su je položili u krevet, bila je mrtva... Balzamirali su je, jer židovski svećenici nisu dozvolili, da je spale. Položili su je u lijes, a sam car izrekao je nadgrobni govor. Iskreno je oplakivao ovu ženu, koja je za njega značila gorku milost, a poslije smrti više mu je falila, nego iko drugi. Nije ga sada niko više mučio, ali ga nije niko ni poticao. Počeo je tražiti onoga, od koga je nekada naučio živjeti i trpjeti. Šunjao se oko Cirkusa Maksima pokraj daščara bludnicâ, koje su graktale i slijedile ga. U nekim heterama kao da je prepoznao Popeju, ali kad je opazio neodređenu i stranu crtu u njima, nagonilo ga je to u strah.

Žalost ga je izmučila. Noću i danju obilazio je kojekuda. Putovao je i tužan ju tražio, jer je bio uvjeren, da će ju naći. Najzad ju nađe u jednom dječaku, koji se zvao Spor. U prvom času dječak ga nije potsjećao na nju, no kad ga je pažljivije stao promatrati, u njemu oživješe sve zaboravljene uspomene i učinilo mu se, da će se u tom čudnom liku pod krinkom vratiti ona, koju je jedino volio... Nazvao ga je Popejom. Bio je puniji od nje, ali u suštini bio je isti kao i ona: čelo, kosa, ono nekoliko pjega oko korena nosa, prpošna, malo gorda usta, sa kojih poljubac potsjeća na okus suhoga grožđa.

Neron se nije smirio, dok nije odveo dječaka u hram kao vjerenicu u žutom velu, gdje ga je glavni svećenik vjenčao s njim... Na tu svečanost došao je senat u punom broju. Spor je došao u ženskom odijelu u pratnji svojih komorkinja; kosa mu je bila spletena, a na nogama imao je male, žute papuče. Bio je sitan kao leptir, sa crvenom maramom na licu kao vestalka. Na glavi je imao vijenac od majurana. Svećenik je, po običaju, predao nevjesti željeznu travu, simbol plodnosti, a senatori su zaželjeli sreću novome braku.

Mladić je bio glup i šutljiv. Poslije ručka obično se opio i cijeli dan spavao.

Neron opet poče tražiti izgubljenu ženu, koju nikada nije mogao naći.

Tada se obratio gatačima.

Auguri su dugo čekali na ptice, ali se one nisu javljale. Bogovi nisu htjeli objasniti svoju odluku... Nisu se čuli nikakovi glasovi. Gavran, vrana, sova i ćuk ostajali su nijemi. Već i uši gatalaca bile su se izmorile. Ali sa istoka se odjednom u jakom vjetru začuše ljudski glasovi: slabi jauci, koji su nestajali poput glasova utopljenika ili hroptanja ugušenih. Ti su se glasovi pojačavali u polutami i pretvarali se u veliku viku, a zatim zamirali... Glavni augur preblijedi. Ono, što je čitao iz ovoga znaka, potvrdili su i gataoci, koji su ispitivali jetra, bubrege i žuč ubijenih životinja. Ni svete kokoši nisu marile za pšenično zrnje, koje su svećenici razasipali pred njih. Sutradan saopćili su caru rezultat gatanja i preporučili mu najveću opreznost savjetujući mu, da se za vrijeme molitve okreće prema sjeveru, onamo, gdje stanuju bogovi.

Zla slutnja nije mnogo djelovala na Nerona.

Živio je sam, potpuno sam, bez ikakovih poznanika, jedino u uspomenama, koje su se sve odnosile na prošlost. Živi mrtvac bez volje lutao je po pustoj palači i sav se predavao ljenčarenju, koje je bilo puno lakih muka i bezobličnih patnja. I on je pio kao Spor i svake se večeri, omamljen vinom, srušio na krevet. Nije mogao spavati. Mislio je o svemu, što je prošlo...

Kad mu je bilo dosadno, zovnuo bi plaćenika, koji je stajao pred vratima i s kopljem u ruci čuvao stražu pred njegovom spavaonicom. Razgovarali su se.

— Hodi ovamo, Anko!

Ušao je mršavi, slabunjavi vojnik s dugim kopljem.

— Jesi li ti to? — upita ga car, pijan kao klada, i zaškilji malim očima, koje su bile urasle u salo kao u ježa. U zadnje vrijeme bio mu je vid jako oslabio.

Rob je, mjesto odgovora, podigao gornju usnu i pokazao mu bijelo nepce od slabe hrane. Zatim je položio koplje pred noge i čekao na pitanje.

— Imaš li ženu?

Vojnik klimne glavom.

— A djece?

Opet je klimnuo.

— Koliko?

Vojnik se zamisli. Sklopi palac i pokaže na prstima desne ruke, da ih ima četvero.

— Dječake?

— Vojnik potvrdi.

— Djevojčicâ nemaš?

Vojnik sklopi dva prsta i pokaže tri.

— Dakle sedmero djece? To je mnogo.

Plaćenik opet potvrdi glavom.

— Pa što ta djeca sada rade? Spavaju, je li? Posrkali juhu i pojeli kruh, pa sada čekaju tebe. Ujutro se svršava tvoja služba.

Neron je nerazumljivo brbljao, jer mu je bilo već ispalo mnogo zubi, pa je šušljetao, a govor mu time postao ružan. Vojnik je slušao, kako car govori:

— Ja ne mogu spavati. Malo sam pio. Vino je bilo jako. A što misliš, ko sam ja? Ti to ne znaš, jelda? To uopće niko ne zna. Zar nisi nikad išao u teatar?

Anko odmahne glavom.

— Pogledaj onamo, — reče car, — vidiš li ono mnoštvo vijenaca na zidu? Nekada su visjeli na egipatskom obelisku. Sve sam ih ja podobivao. Od

prvoga do zadnjega. Hiljadu i osam stotina vijenaca! Možeš ih prebrojati. Ima ih od omorike, maslinke i lovorike. O, kakve sam ja imao uspjehe!

Vojnik stade okretati glavu.

— To je umjetnost! Trebao si vidjeti i čuti. Tako, da. Ne može se to riječima iskazati, a ne bi moglo ni unići u tvoju plosnatu glavu. Pisao sam pjesme, koje sam sam izmislio... ovdje u mojoj glavi. Ti sigurno ne znaš, što je to pjesnik. Vergilije, Horacije! — vikao je, da trgne plaćenika, a onda pokazujući na sebe, doda: — I ja sam, kao i oni. Pjevao sam i svirao na citari. Čim sam stupio na pozornicu, odmah je zagrmio pljesak. Svi su vikali: »Neron, božanski glumac!« Tada sam se ja malo naklonio i klanjao se prema publici sa gracioznim kretnjama. Točka programa počela se ovako — —

Neron sve to stade pokazivati vojniku, koji je glupo gledao.

— O, kakvih je tu sve bilo uloga, dragi moj! Zamagli mi se pred očima, kad samo i pomislim. Ovaj veliki vijenac dali su mi, kad sam igrao »Edipa«. Edip je sin kralja, koji je ubio svoga oca, a zatim uzeo svoju majku za ženu. Ja sam bio Edip. Ne u istini, nego samo u glumi. Obukli su me i uzeo sam obrazinu, da me ne poznaju, pa tjeraj! Time sam započeo recitiranje. Gledaoci su drhtali. Kad sam u zadnjem prizoru bakrenim kopčama iskopao sebi oči i slijep oteturao, onda su već svi glasno jecali. Pogledaj ovamo, magarče, vidiš, da opet imam obadva oka.

Anko je gledao carevo oko i čudio se.

— Zar ne razumiješ, šugavče? Glumiti nije tako laka stvar. Tu treba pokazati ono, čega nema, iz ničega izmisliti nešto i paziti, da sve bude slično onome, što jest. Gdjekada sam i umro. Da, pao sam na pozornici, ispružio se, koliki sam dug i širok, pa sam se i dobro udario. Poslije sam ustao, pa mi nije bilo upravo ništa. Tako sam se odlično pretvarao, da su se svi prevarili. Interesantno... jednom sam igrao bijesnoga Herkula, dok sam sjedio u jednoj sobi za oblačenje. A znaš li ti, što je to soba za oblačenje? Ti bivole, to ti je mjesto, gdje maskiraju glumce i gdje ih iskite kao figurice. Ruke su mi stavili u negve. Ali to nisu bile obične željezne negve, kakve si ti vidio. Takvu su imali samo drugi: Antioh, Paman i obični komedijanti. Ja sam imao zlatne negve i te kako teške i sjajne. Dakle, to sam imao na rukama. Najednom mi je priskočio jedan vojnik, koji me je vidio iza zida. Izgledao je kao ti. Stajali smo ovako udaljeni jedan od drugoga. Dva koraka, ne više. Bio je to neki novajlija. I podigao je mač, da presiječe moje negve. Pošteni, ali glupi deran, nije znao, da je to bila samo šala, pa je htio spasiti cara. Tako sam, eto, dobro igrao.

Vojnik je grohotao od smijeha.

— Trebao bih ti govoriti još o mnogim stvarima, — doda Neron, koga je uzbuđivalo vojnikovo smijanje. — Jedanput sam stupio gol na pozornicu i tamo ugušio mladoga lava. A bi li mi mogao vjerovati, da sam već bio i žena? Oko gologa vrata imao sam čipke, a talasasta moja kosa bila je ondulirana. Šušljetao sam kao žensko. Naslov komada bio je: »Kanaka u porođajnim mukama«. Izišao sam na pozornicu s velikim trbuhom — jastuke sam imao pod tunikom — a gledaoci udariše u dreku: »Rodi, care!« U ovoj ulozi bio sam najbolji. I Paris mi je to priznao. Osjećao sam, da sam sve dao, što sam mogao. Kretnje i akcentiranje bili su odlični, a osjećaj tako savršen, te sam i sâm vjerovao, da sam žena... Čekaj samo: šta je još bilo? Da, Nioba i Orest. Gotovo sam zaboravio. Anko, sjedi!

Plaćenik, koji je prelazio s noge na nogu, sjeo je i naslonio glavu na držak od koplja.

— O, kolike ljude slave! — reče car. — Ali oni ne zavređuju, da im se bog pokaže... To je nezahvalan zanat: mnogo zavisti, a malo priznanja. Vjeruj mi, nije ni bilo baš vrijedno. Rim je glup grad. Latin ne razumije umjetnost. Njemu pristaje samo dvoje: vojnik i pravnik. Ja sam im dao dušu. U Grčkoj su me drugačije primili. U Napulju posuli su mi put šafranom, kuda je moja kočija prolazila i ljubili su mi noge i ruke. Teatar se srušio od potresa, ali zbog moje božanstvene umjetnosti nije se nikome ništa dogodilo... Trebalo bi živjeti u Heladi, u Ateni, u gradu gradova. O, koliko puta plačem, što se nisam rodio kao Grk! Anko, nemam li pravo?

Car nije dobio odgovora. Vojnik je spavao.

— Glupane, — drekne car, — vidi se, da je i on Latin. Ima obraz rimskoga vuka. No samo spavaj, — doda, — za vas je bič, a ne umjetnost.

Nato i njega svlada san.

XXXII

U FAONOVOM VRTU

Pred palačom dizao se prama nebu bronzani kolos: Neronov kip. Sunce ga je peklo, pljusak udarao i prašina pokrivala, ali se kip nije mijenjao.

Bio je dvadeset puta veći od čovjeka. Očna jabučica bila mu je poput pesnice. Prst se natjecao s rukom. Usta su bila debela kao stegno. Grozni ga je stražar čuvao.

Kad je jermenski kralj Tirad došao u Rim s tri hiljade partskih konjanika, da se pokloni caru, pao je ničice pred kipom i stao mu se klanjati kao bogu.

Neron je ujutro tu stao, pogledao na kip i srce mu se steglo.

Gore, visoko na kolosu, vjetar je ljuljao amo-tamo kožnu vreću. Na kip, kojega se dotle niko nije smio dotaći iz poštovanja prama carevoj osobi, neko je prikopčao onaj znak grijeha kao strašnu košulju, koja će ugušiti ubicu majke...

Neron je izdavao očajna vojnička naređenja. jim užasom dopriješe do mozga, koji se bio ukočio. U taj mah je razumio ono, što prije nije mogao razumjeti.

»Sudbina!« — mislio je.

Svjetina je na ulicama glasno mrmljala. Germanije imao mornarice. Njegova vojska bila je manila se i namjesnik Rufo priključio se Galbi. Iz Numidije pošao je prema Rimu Marko Sodije. Oton je stigao, da se zaprijeti Popejinom ubici. Bilo je pojedinaca, koji su u sabinskim planinama vidjeli javljanje hispanskih legija.

Neron je izdavao samo očajna vojnička naređenja. Hispaniju je htio napasti s mora, ali za taj posao nije imao mornarice. Njegova vojska bila je malena. U svemu dvadeset hiljada pretorijanaca, dok su sve legije bile u taborima na istoku. Odredio je novačenja i uzeo u vojsku robove. Rubrija Gala poslao je protiv buntovnika.

Bila je duboka noć, kad se Epafrodit žurio u palaču. Cijelim putem nije našao nijednoga stražara, a vrata su bila širom otvorena. On pograbi luč, i s njom uleti ravno u spavaonicu.

Oko Neronova kreveta ležale su voštane ploče. Sama naređenja i započeti stihovi.

Car ga nije pitao, zašto je došao, jer je sve držao za prirodno. Suznih očiju je rekao:

— Napisao sam posmrtni govor, — i počeka na utisak. — Vrlo je to ganutljiv posmrtni govor za mene. Sutra ću ga pročitati narodu. Staću pred njega, zaplakaću i sve će razumjeti. Poslušaj samo, da li teče dosta dobro? Meni se sviđa. »Opraštam se od vas, o, Rimljani!...«

On bi i dalje čitao, ali ga je tajnik uhvatio za ruku.

— Ne, sada!

— Zašto?

— Kasno je, — reče potišteno. — U gradu je planuo rat. Pred palačom se ljudi ubijaju.

— Nije moguće! — cikne Neron, koga je blizina opasnosti pogodila u srce.

— Jest! Spominju Galbu kao cara.

— A narod?

— On je uvijek na tvojoj strani.

Neron pograbi jednu voštanu ploču i utisne ju u Epafroditove ruke:

— Nosi zapovijed: neka se poubija cijeli senat, narod i svi, koji se bune!

— A ko će to izvršiti? — zapita tajnik tužno.

— Vojnici.

— Nema vojnika.

— Vojnike, — vikao je car, — valja postaviti na obalu, na zidove, svuda vojnike! — i stane lupati nogama.

— Tiše! — ušutkavao ga je tajnik, — mogli bi nas čuti. Mi smo bez obrane.

Trebalo je dosta vremena, da Neron dođe k sebi.

— Tada ću se sam ubiti, — reče. — Skočiću u Tiber... Gdje je bodež? Pošalji mi gladijatora, koji će mi probosti srce! — i pri tome razdere tuniku tražeći svoje srce.

Praskave riječi bacane su u pospanu i ukočenu noć. Ali Neron ni sâm nije svoje riječi uzimao

ozbiljno. Izvlačio je neke škatulje i lončiće, koji su mu ispadali iz ruku i razbijali se. Najzad je našao ono, što je tražio.

— Otrov! — šaputao je.

Sada je zamišljao smrt, da je izbila na njegovom čelu, koje se znojilo. Ruka mu je bila ohladnjela i počeo je nešto gutati, kao da mu je otrov prošao grlom, a zatim se srušio na stolicu. Kroz tamu bljesnula je kao munja jedna misao: — ostati u životu, makar u kakvom — samo da se živi!

Nije više žalio, što je izgubio moć, jer je mogao da ostane umjetnik. Htio je da pođe u Aleksandriju, taj veliki istočnjački grad, gdje će živjeti od pjevanja.

— Izdržavaće me umjetnost! — reče.

I već se počeo oduševljavati:

— Zar ne misliš, da u tom ima nešto veličanstveno? Ostavljen od sviju, pa stajati i gledati, kako se sve gubi, i uživati u tami?... Kao na svršetku kakve tragedije.

— Da, — odobravao mu je Epafrodit, — ali samo valja da se požurimo, jer nemamo vremena.

— Što da učinim?

— Spasavajmo se! Moraš se preobući. Ovako ne možeš izaći. Prepoznali bi te.

Neron otetura prama garderobi, gdje su visjeli grčki ogrtači, grimizni plaštevi i šarene tunike, koje je nosio u raznim svojim ulogama. Omrtvljelim prstima kopkao je po njima. Izbacivao ih je jedne za drugima i gazio po njima. U rukama mu se zadržalo jedno kočijaško odijelo, koje je nosio prigodom svog prvoga izleta: prljav i proznojeni šešir i mač, koji je dobio od Parisa. Žurno se obukao i vežući mač oko pasa, okretao se, da vidi kako izgleda. Stao je oponašati grubi kočijaški govor. U naramak je zahvatio nekoliko obrazina i jednu

liru, koju je dobio iz Senekine ostavštine, a bila je Britanikova.

Fini instrumenat, koji je imao oblik srca, nije puštao iz ruku, već ga sakrio pod ogrtač sa strahom i velikim poštovanjem. Na toj je liri htio prebirati u Egiptu...

Upravo su htjeli poći, kad se iz udaljenije dvorane u palači začuje galama i bahat koračaja, koji su se približavali.

Spor izmilio odnekale u noćnoj haljini. Na buku buntovnika probudio se i htio izići iz palače, ali su vojnici već bili zapremili glavne stepenice, pa nije mogao sići. Moljakao je, da ga povedu sa sobom.

Bez svijetla spustila su se nato tri bjegunca preko vijugavih sporednih stepenica, koje su se svršavale u stanu robova. Tu su zatekli nekoliko plaćenika, koji su spavali i probudili su ih. Pošto izlaz nije bio slobodan, probili su zid i provukli se sva trojica, puzajući po zemlji potrbuške. Spor, onako dremovan, vukao se i povukao na sebe svoju togu. Neron je išao za njim, a Epafrodit napred, pokazujući put. Kad su izišli na Palatin, mogli su vidjeti cijeli Rim, ali nisu opazili ništa, što bi ih uznemirivalo. Samo što je na ulicama bilo više svijeta nego obično. Prolaznici su se razgovarali.

— Zar kočijaš? — reče jedan čovjek, kad je prošao mimo njega, — ja sam ga volio.

— Bio je dobar luđak, — rekao je drugi. — Igrao je i pjevao. To se mora priznati.

Neron gurne Epafrodita:

— Čuješ li?

To je toliko umirilo cara, da se htio okrenuti, ali tajnik, koji je bolje poznavao stanje, pograbio ga za ruku i poveo dalje.

Dalje, kao pred velikim događajima, noć se kretala napred. Razgovarali su se sumnjiva lica voj-

nici, koji su lutali. Na Pinciju i Vatikanu planula je vatra, a dok su prolazili uz obalu Tibera, spoticali su se o mnoge lešine. Izdaleka čuli su rzanje i vrištanje konja, udaranje kopita i tajanstveni šum daleke nevidljive svjetine.

Neron je sada šutio. Bez riječi se žurio podvostručavajući svoje korake. Od straha je bio toliko klonuo, da ga je tajnik morao podupirati.

U noći bez mjesečine nije ih niko opazio. Sretno su stigli na cestu, obrubljenu maslinama, i odande uzeše brzo koračati u slatkom i gustom mirisu. Tamo nije više nikoga bilo, pa do zore nisu nikoga susreli.

Nedaleko od Grada, na via Salariji, gdje su se ređali ubavi ljetnikovci i posjedi, stanovao je libertin Faon. Nekada je služio cara kao jedan od činovnika državne blagajne. Za nekoliko godina sakupio je pristojno imanje, koje je vrijedilo milijun i po sestercija. Mogao se i dalje bogatiti, ali se on zadovoljio i s tim, što je nakupio. Oprostio se s Rimom i rastao s dvorom, od kojega su se drugi teško otkidali. Sada je upravljao na svom imanju po načinu starih naroda. Nije želio sjaja ni uzbuđenja. Nije se zanimao za javne događaje, pa nije čitao ni »Acta diurna«.

On je bio rano ustao i izišao u svoj vrt. Nosio je tuniku sa zasukanim rukavima. Licem mu se razlijevao djetinji mir noćnoga odmora. Pomalo je radio i čistio voćnjake od gusjenica. Zalijevao je cvijeće: karamfil, narcis i zumbul, koje je dopremio iz Afrike. Pogled mu se odmarao s milinom na šarenim lijehama i na cvijeću, oko kojega su zujale pčele. Vidjelo se na njemu, da je sretan i zadovoljan.

Malo se šetao, a zatim sjeo za doručak. Pio je kiselo mlijeko, a bijeli kolač namazao svježim medom. Najednom zakucaše na kapiji.

*

Sam pogleda napolje, gdje je stajao neki zdepasti kočijaš s rastrojenim licem.

— Faone, — dozva ga neznanac.

Faon ga nije prepoznao.

Neznanac je bio zastrašen i neodlučan, kao da ga gone, pa se prislonio uz kapiju s ganutljivom vjernošću psa, koji zavija. Obraze mu je bila osula crvena čekinja. Iza njega stajala su dva stranca, koje također nije prepoznao.

— Otvori! — moljakao je neznanac i gledao nestrpljivo u bravu.

Faon po glasu razabra, da je to car, koji traži, da ga pusti unutra.

Domaćin ih, klanjajući se i zbunjeno, pusti unutra.

— Tiho! — šapne Epafrodit. — Pođimo dalje unutra. Svi su putevi zatvoreni, — objašnjavao je on domaćinu.

Faon još uvijek nije razumio, o čemu se radi, pa je jednom stazom vodio goste pokraj ribnjaka prama stolu, nad kojim se nadnosilo granje.

Neron se tmurno zagledao preda se.

— Kako je to lijepo! — reče i baci pogled oko sebe.

Drveće je drhtalo na slabom povjetarcu. Svojim zelenim plućima udisalo je svježinu zore. Vidjelo se, da će dan biti vruć, jer se javljala jutarnja žega prirode. Zemlja i pijesak dahtali su sa šumom, kao čovjek, koji brzo hvata zrak. Gore, u blještavom zraku i dolje, u sjeni žbunova, zujao je život milijunima sitnih zvukova. Muhe su kružile u kolutovima nad grudama zemlje, koje su izgledale, kao da se miču i žive. Kukci su puzali sa svojim plavim krilima poput metala i zelenima poput emajla. U gustim grozdovima letjele su pčele iz obližnjega pčelinjaka, raskošno uživajući u medenoj peludi.

Došli su i leptiri, ti fantomi topline, i lepršali između šarenoga cvijeća, a zatim otprhnuli nečujno poput vizije, te bi onaj, koji ih je gledao, mislio, da se s njim poigravaju lake, koketne sablasti...

Faon je ponudio cara jelom, ali Neron nije jeo. Molio je samo gutljaj vode, ali se i toga bojao, jer je mislio, da je otrovana. Legao je na zemlju, nadnio se nad lokvu vode, koja je ostala od polijevanja, i pohlepno pio iz nje.

— Pospan sam, — promuca ne ustajući. Ispružio se na zemlji i zaspao sa zablaćenim ustima i sa šeširom od debele kože na glavi.

Strašna Neronova glava odmarala se između mirisave trave, žutog kopra i vijugave loze. Sunce je probijalo kroz granje i osušilo u sivost crno blato na njegovim ustima. Ono je žeglo njegov vrat i pržilo mu nos, ali se on nije budio. On, koji nije poznavao umornosti, umorio se od dugoga puta i spavao do večeri.

Faon je tek sada saznao, što je sa carem. Senat ga je proglasio neprijateljem države i osudio na na smrt kao ubicu majke. Buntovnici su mu bili za petama. Ovamo je došao samo na čas, a bježaće dalje, čim bude mogao.

Kad je sunce stalo zalaziti, projurilo je pod brdom na via Salariji nekoliko konjanika, a kasnije ih sve više udaralo prema vili.

Faon se poboja, da će i sâm doći u nepriliku, te Epafrodit odluči, da probudi Nerona.

Stavio je ruku na njega.

Neron se teško budio, grozničavo se istezao i zgrozio od svjetlosti.

— Gdje sam? — upita, omamljen snom.

Pogleda na svoje kočijaško odijelo i na mač, ne prepoznavajući se ni sâm.

Dršćući je zapitao:

— Ko sam ja?

Epafrodit ga je u čudu gledao, a on dalje govorio:

— Ne razumijem... ništa ne razumijem, — i nasmiješio se. — Ko to govori sada?... Neko govori iz mene i ja čujem njegov glas.

Faon ga požali.

— Jao! — reče Faonu i uhvati ga za ruku, koju grozničavo stisne. — On, koji uvijek govori. Ti govoriš iz mojih prsa na moja usta, a tvojih misli i glasova ne mogu podnijeti... To je neko drugi. Neka zamukne! Učinite nešto. Uvijek on!

Epafrodit i Spor priđu mu. Neron se, preklinjući ih, okrene prema njima:

— Recite mi, što to sve znači? Ja ništa ne razumijem. A ti, — i pogleda na Faona, — stisni mi ruku još jače! Osjećam, da si čovjek i to mi godi. Krv ti pulzira u ruci, a oči ti žive kao moje... Ostani kraj mene, ma ko bio i ne puštaj me nikada, jer onda mi je kraj... Hoću, da se uhvatim za tebe. Ako pobjegneš, pošalji mi barem jednoga psa, da mu stiščem uši, dok ne umrem... Neka on ostane živ!

— On bunca, — reče Epafrodit.

— Ti si čovjek, — opet će Neron, — no jesi li dobar čovjek? Ako si sretan, onda si dobar, a ako si nesretan, onda si zao, vrlo zao... Znaš, često me je boljela glava i zbunjeno sam hodio amo-tamo ne znajući, kamo idem. Jesam li ja zato zao? — Oči mu zasuze i on nasloni glavu na Faonova ramena. — Ni bogovi nisu dobri. Ja sam mnogo patio.

Epafrodit silom otkine Neronove prste s libertinovih ruku. S teškom mukom digne ga na noge. Govorio mu je, da odmah moraju dalje, jer im je inače kraj.

Neron se vukao s klecavim koljenima pri zalazu sunca. Najednom naglo stane. Ustukne za tri koraka od nečega.

— A, ti si to? — reče porugljivo.

— Ko? — upita Epafrodit.

Car nije odgovorio. Plava kosa mu se nakostriješila, a crvena usta stala mu se micati kao da nešto broje i ponavljaju, što vide: kakvo je lice i oči u priviđenju, koje je gledao.

Spor se nagne k Epafroditu:

— On vidi Popeju.

— Ne, — reče tajnik, — već svoju majku.

Zapitali su ga, koga to vidi, ali on nije odgovorio.

— Seneku?

Neron potrese glavom.

— Ne, ne njega! — i dugo se zadrža pri tome.

Dosadnim i plačnim glasom napokon nastavi:

— Uvijek samo njega. Uvijek, uvijek! Dakle, ti si to? — upita tiše. — Zar ti nije bilo dosta dosada? Sve sam dao za tebe i sve si ti to učinio.

Nato stade uzmicati:

— Sablast od gipsa!... Mladić s bijelim licem... i s plavim mrljama! — našto se s gađenjem otkrene.

— On vidi Britanika, — reče Epafrodit.

— O, kako sam te volio, brate! — govorio je dalje Neron. — Ti si sve učinio, i ovo, što je sada. Bio si velik. O, kako velik umjetnik!

U taj čas tik kraj vrta odjekne glas vojničke trublje.

Nerona tada sva trojica strpaše u malu pojatu.

— Vojnici! — reče Epafrodit odlučno.

— Sudbina! — deklamovao je Neron.

— Ne viči, jer će nas sve poubijati.

Neron sjede na nogare pokraj cjepanica u hladnoj pojati, koja je bila ispunjena zadahom pilotine i iverja.

— Umrijeću, — uzdahne.

Drugi se tome nisu protivili, jer su to i čekali.

Car nato poče tražiti otrov, ali kutija, koju je držao na grudima, bila je prazna.

— Ukrali su moju smrt! — vikne i baci se na koljena. — Ubijte me!

Sva trojica ustuknuše. Pomisao, da ubiju ovoga čovjeka, koji je tolike poubijao, izgledala je neizvediva. Nijedan se nije htio primiti toga posla.

— Učini već nešto! — požurivao ga je Faon.

— Spore, — moljakao je Neron, — pokaži, kako treba sebe ubiti. Probodi najprije sebe!

Dječak se uplaši i sakri iza naslage drva.

— Otpjevaj mi barem posmrtnu pjesmu na grčkom jeziku!

— Žurimo se! — poticao ga Faon.

Car nato legne na zemlju, izvuče svoj mač, glumački mač, kojemu je oštrica bila tupa i stavi je na grlo.

— Učiniću, — reče tupo. — Zemljo, nebo, opraštam se od vas.

Nato se spusti na mač cijelom svojom težinom, ali mu on nije htio prodrijeti u ždrijelo. Nato mu Epafrodit, iz samilosti, pritisne glavu o mač... Neron krikne jedanput resko kao svinjče, koje kolju. Krv mu zagrokće u grkljanu... »Veliki umjetnik!« kvocala su mu usta u krvi, koja se izlijevala.

Mač su mu izvukli iz grla. I on izdahne.

Ležao je poleđice.

Dugo su ga gledali u tišini, koja se činila jača iza posljednjeg vriska... Nije se ni jedanput maknuo.

XXXIII

NARIKAČA

Spor izađe iz pojate, da pogleda, kamo su krenuli vojnici. Cesta je bila mirna i prazna. Izgledalo je, da su mu izgubili trag. Poslije toga počeo je mladić piti slatko i jako grčko vino...

Epafrodit i Faon ostali su pokraj lešine.

— Noću ćemo ga odnijeti, — reče Faon, — kad niko ne vidi.

Epafrodit, ganut, nagne se nad mrtvaca.

— Pogledaj mu lice! — reče. — Kako je silovito još i u smrti. Vilice je stisnuo i kao da se napreže. I sada još nešto hoće. Nešto više nego drugi ljudi. Izgleda, da je sva tajna na njemu. O, kako su mu se sve crte promijenile, izgorjele i pougljenile! Sada je vrlo zanimljiv. Čini se, da mu je lice čak i lijepo.

Epafrodit s naglasom doda:

— Izgleda gotovo kao pjesnik.

— Pa, spomenuo je nekog »velikog umjetnika«. Ko bi taj imao biti?

— Možda Britanik, a možda i on sâm.

— Bio je rđav čovjek, — reče Faon, — upravo grozan.

— Pjesnici su svi grozni, — odvrati Epafrodit. — Iz njih raste ljepota i cvijeće, ali koren cvijeća je dolje u vlažnoj zemlji, punoj glista...

— Bio je nesretan, — doda Faon.

— Bio je Rimljanin, — reče Epafrodit. — Ono, što bi jedan Grk lako i prirodno ostvario, on je izvršio s krvavim znojem jednoga barbara i njegovom surovošću, žrtvujući svoj život. On je proživio ono, o čemu bi čovjek smio samo sanjati. Drugi sanjaju o tome, što ne mogu proživjeti. On je s toliko neobične snage htio biti pjesnik, da je gdje-

kada bio odličan, a gdjekada smiješan, zato je i dotjerao dovde. U ovom pogledu bio je moralan.

— Moralan? — zgrozi se vlasnik vile.

— Da. Ja sam ga gledao iz dana u dan i žalio ga, što žrtvuje cijeloga sebe cilju, kojega ne može doseći. Odricao se pravoga života i živio tako, da je svaki njegov dah bio posvećen umjetnosti. Nečega je nedostajalo u njemu. Jako malo, da bi mogao postati pravi pjesnik. No to jako malo bilo je vrlo mnogo. To on nije našao, a onaj surovi materijal, koji nije mogao izići iz njega prirodnim putem, raznio ga je i raspršio. Sada mu je kraj.

— Koliko mu je bilo godina? — zapita Faon.

— Prošao je tridesetu.

— Kako mlad! — uzdahne Faon sa zaprepaštenjem.

— Sada mu je imala biti tridesetiprva, — opet će Epafrodit, čudeći se i sâm. — Trinaest godina vladao je svjetskim, rimskim carstvom. Bio je praunuk Enejin. Zadnji potomak Julijeve porodice. Djece nije ostavio iza sebe. Pa ipak, koliko je živio!

— Mogao je još poživjeti, — doda Faon.

— Sada je tek mogao započeti život i pisanje. Bio je pohlepna, suluda i nakazna duša.

— Terete ga mnogi grijesi, — reče tužno Faon.

Epafrodit se ražalosti:

— Pa grešan je svaki čovjek, koji dođe na svijet. Onaj, koji umre, popravlja sve pogreške. Svi su mrtvi nevini.

Iziđoše iz drveća i stigoše u sjenicu, gdje ih je čekao prostrt stol s ovčjim sirom i maslacem. Spor je sjedio pijan kao klada, da nije mogao govoriti, a kad su ga zapitali, zašto ne govori, samo se smijao i lijeno slijegao ramenima.

Oni se ispruže oko stola. Jeli su, ali ono, što su vidjeli i čuli, tako je djelovalo na njih, da o tome nisu mogli govoriti.

Na nebu bez oblaka blistale su žute zvjezdane točke, a dolje, na dnu horizonta, opažala se repatica, koja je prorekla carev kraj. Trepećući išla je dalje s kuštravom riđom kosom i krvavom viješću kao ludi Neron.

— Mora da je daleko, — reče Faon.

— Vrlo daleko, — odvrati Epafrodit, koji se u mladosti bavio Pitagorinom astronomijom. — Negdje je u sredini svemira. Okreće se tamo oko centralnog plamena. Ljudi su daleko od nje, ali zato ima i u njima vatre.

Razgovarali su se u plavičastoj, lipanjskoj noći među lozama. Najednom iskrsne jedna spodoba iz prašine, dolazeći stazom u vrtu, te nabasa na ove, koji su jeli. Tu je stala i otkrila lice.

Ugledaše sliku starice, koju je pokrivala prašina i tuga. Gledali su je, ali nisu znali, ko je.

Epafrodit ju prvi prepozna:

— Ekloga! — reče.

— Dadilja, — progovori Faon.

Poznavao je on iz carskih dvora grčku dadilju, koja je dojila Nerona i otada živjela u dvoru u velikom poštovanju.

— Evo dadilje, — reče žena materinskim glasom. Uvijek je ovako govorila, kao što se obično govori djeci: »Dadilja je došla«, »Dadilja jede«, »Dadilja ide spavati«.

Htjeli su posaditi do sebe staru, smežuranu mumiju, koja je na vijest, da je car, koji je sisao njeno mlijeko, pobjegao, a revolucija izbila, donijela ovamo svoje sedamdesetogodišnje kosti iz Rima. Dadilja nije htjela sjesti.

— Gdje je? — upita starica tiho.

Epafrodit i Faon ustanu i svijetleći malom luči, povedu dadilju prama pojati. Ušli su bez riječi.

— Ovdje, — reče Epafrodit i pokaže na cara, koji je, pokriven velom, ležao na zemlji.

— Umro je?

Dva muškarca potvrdiše glavom.

Ekloga skine veo i obasja mrtvaca. Nije se ni uplašila, ni čudila. Dadilja, upraviteljica prvih i zadnjih stvari, koja doji i sahranjuje i koja se jednako snalazi kod kolijevke kao i kod mrtvačkog loga, zasukala je rukave svoje tunike i spremila se na posao. Zamolila je vode i drva, da mrtvacu oda posmrtnu počast, koja mu pripada. Sa ženskom spretnošću i vještinom, koja se ne može oponašati, usprkos svoje starosti, pognula se do zemlje i u zdjeli vode oprala hladno mrtvačevo lice i vrat, a onda uzela glavu u svoje krilo.

— O, o, o! — počela je na slatkom grčkom jeziku, koji se čuje iz tragedija, sa čestim jaucima bez kraja i blagim cvrkutanjem. — Nemaš majke, koja bi te oplakala, a ni djece, koja bi prolijevala suze. Nemaš ni braće, ni prijatelja. Nikoga. Samo dadilju. Jadni care, jedina ti je ona ostala!

Ekloga stade liti suze. Okretala je Neronovu glavu i milovala je kao djetetu, koje se udarilo.

— Nerone, — reče, — mali moj Nerone, dadilja ti govori... Gle, kako je blijed i tužan! Spava. Nikada nije volio spavati. Jelda, bio si uvijek budan i vikao si cijele noći u kolijevci... Razbudio bi cijelu kuću, a onda sam mu ja pričala i pjevala, — i starica počne pjevati neku grčku dadiljsku pjesmu, koja govori o konjaniku, što juri nekamo brzo.

Starica se okrene prema Epafroditu i Faonu:

— Igrati se volio. Igrao se s kočijama i bojadisao ih zelenom i plavom bojom. Bio je pristaša zelenih. Išao je često u teatar. O, koliko puta je pobjegao od tetke Lepide!

Ekloga se tupo zagleda u zrak.

— A što je postalo od njega? — reče iz dubine tužne svoje duše.

Epafrodit i Faon bili su izišli. Dadilja i mrtvi car ostadoše sami. Nato Ekloga stade nešto tražiti po svojim njedrima. Izvadila je jedan zarđali obol. Novac je gurnula Neronu u usta ispod jezika, da ga Haron, podzemni lađar, preveze preko vode, koja daje zaborav svemu i ispire vrućicu i grč, koji nas na zemlji muči, a napokon nas sve izjednačuje.

Prevela *Giza Mamužić*

NAJNOVIJA IZDANJA „Zabavne Biblioteke"

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

491. **»Helenina dječica«.** Posvećeno »roditeljima najbolje djece na svijetu« od američkog pripovjedača Johna H a b b e r t o n a. Knjiga je dakle posvećena svim roditeljima, što ih ima pod suncem božjim, jer svaki otac, a pogotovo svaka majka, kako je poznato, ima »najbolju djecu«. Dva primjerka te najbolje djece, Budge i Toddie, vode u ovoj knjizi neprestano glavnu riječ: zapravo, njihova je gotovo sva akcija, dok su stariji — kako i treba da bude uz »najbolju djecu« — tek neki privjesak, bez kojega ne mogu djeca zasad da budu i neka žrtva, koja se je predala toj djeci na milost i nemilost. Ali dva mala Habbertonova junaka nisu samo obični nevaljalci, koji su samo na svakidašnju nepriliku starijima, nego su to i mali američki filozofi, koji stvaraju novi svijet i novu filozofiju i od kojih i veliki homo sapiens — naročito pedagog — može štošta naučiti. Zato je klasična ova knjiga i prevedena na mnoge kulturne jezike. Din. 16.—. Uvezano Din. 26.—.

492. **»Ponoćno sunce«.** Roman izbjeglih ruskih kneginja u Mandžuriji od Pierre B e n o i t a. — Glavna scena odigrava se u jednom noćnom zabavištu u Mukdenu, koje nosi simboličko englesko ime »Midnight Suu« (Ponoćno sunce). Zagonetna kneginja Armida Jefremovna Irenjejeva, koja je svojom ljepotom začaravala svakoga, s kim je dolazila u doticaj, pošla je putem, kojim su polazile tolike ruske izbjeglice na svim kontinentima, kuda ih je strašna sudbina odvodila. Još i onda, kad su joj se oči već bile zamutile od noćnoga terevenčenja, a glas promukao od prisilnoga pjevanja pred japanskim i kineskim bonvivantima, polazi Armidi za rukom, da jednog dobroćudnog Francuza, s kojim se upoznala još na granici između Evrope i Azije, zaplete ponovno u svoje mreže. Uz tri glavne ličnosti, oko kojih se okreće sva radnja, nanizane su još žive slike iz bojeva čehoslovačkih legija s boljševicima, iz djelovanja zloglasne Čeke i kulturnog stanja širokih kineskih slojeva. Živahnost pripovijedanja i solidnost kompozicije ovog najnovijeg Benoitova djela obnoviće, bez sumnje, poštovanje hrvatskih čitalaca za ovog autora. Din. 24.—. Uvezano Din. 34.—.

493. **»Sestre Rondoli«.** Zbirka odabranih novela od Guy de M a u p a s s a n t a. Autor u ovim pripovijestima iznosi čistu i nepatvorenu francusku dušu. Jak je, jasan i umjeren. Njegovoj dobroćudnoj satiri, koja u sebi nema nikakove zločestoće, ne može se niko oduprijeti. Na bistrini njegova vrutka utaživaće žeđu mnoge generacije, jer Maupassant ne zastaruje. Njega možeš svaki dan čitati, kao što jedeš svaki dan nasušni kruh, da ti nikad ne dojadi. On je živo zdravlje, koje nas zapljuskuje svježim mlazom sa svih strana. Maupassant nas pomlađuje onom moralnom i fizičkom radošću, koju nam daje šetanje u žaru sunčanom. S pravom su ga nazivali »temperamentom« francuske literature. Pa ipak ga je ošinula munja iz vedra neba. Pomjerio je pameću . . . Sve ono pusto zdravlje i sva divna sreća propala je u pustolinu. Današnja pokoljenja spominju ga kao najsretnijega i najnesretnijega čovjeka i slave ga radi vječite ljubavne pjesme, koju je pjevao životu. Din. 40.—. Uvezano Din. 50.—.

494. **»Vragometne priče«.** Deset raskalašenih pripovijedaka, koje je »skupio po opatijama u Touraini plemeniti gospodin B a l z a c za užitak sladokuscima i nikome drugom«. Karnevalsko raspoloženje jednoga od najvećih pisaca svjetske književnosti. Čitaocu se (dakako: starijem, jer za omladinu ova knjiga nije) trese podvoljak od grešne fantazije pripovjedačeve, pošto je autor u ovim pričama skupio svu obijest i raspuštenost, koja se, tobože, pribirala vijekovima za krcatim refektorijskim stolovima starih francuskih samostana. Posvećeno pantagruelistima, kojima galski humor starog majstora Rabelaisa ne nagoni lažnu rumen na lice. Knjiga je ukrašena sa 63 slike najvećeg francuskog ilustratora Gustava Doré-a. Din. 30.—. Uvezano Din. 40.—. Ova je knjiga izdana i u posebnoj, raskošnoj opremi većega formata, na osobitom papiru i u tvrdom uvezu za cijenu od 50 dinara.

495. **»Dva života«.** Roman u dva dijela iz života stare Rusije od Alekseja Nik. T o l s t o j a. Galerije tipova iz predratne ruske provincije. Stilizacija nekadašnjeg Romanovskog imperija, koja mnogo potsjeća na Turgenjeva. Autor s mnogo zdrave satire prikazuje tvrdoglave i nastrane »pomješčike« i njihove žene, koje su pune praznovjerice, predajući se u svojoj ograničenosti najsmješnijim rabotama. Tako jedna traži blago, koje je tobože zakopao hetman Mazepa, da s tim blagom podigne na švedsko prijestolje svoga muža, kojemu po nekoj anegdoti, teče u žilama švedska kraljevska krv. Ljubavni dio romana ispunjava život nježne Sonje Iljinišne, koja je za cijele svoje mladosti sanjala o romantičnoj ljubavi, dok ju realnost braka s propalim jednim plemićkim sinom nije razočarala. Roman je pun zanimljive radnje, koja ni na čas ne zamara. Din. 36.—. Uvezano Din. 46.—.

496. **»Šumski čovjek«.** Roman sa Divljeg Zapada od Zane G r e y-a. Knjiga, koja svojom čistoćom, mladošću i ljepotom usrećava ljudska srca. U njoj ljudi žive, govore, rade, ljube se i trpe u istinskoj vezi s prirodom. Opisuje se otmica jedne djevojke, koju spasava iz zlikovačkih ruku jedan »man of the forest«, šumski čovjek,

sa svojim pripitomljenim kuguarom. Idila, koja se narušava samo ogorčenom borbom s gramzljivošću ljudskom. Na oko romantika, ali koja u divljim krajevima Teksasa postaje svakidašnja realnost. Filmska jurnjava po krševitim obroncima i beskrajnim pašnjacim farmerskim. I napokon grandiozan akord smirivanja i teško zaslužene bračne sreće. Veliki uspjeh, što ga ovakove knjige postizavaju u svim uljuđenim narodima, dokazuje, da istinskoj i plemenitoj beletristici još nije odzvonilo i da ona nipošto ne misli ustupiti svoje mjesto tendencioznim romanima raznih socijalnih struja. Ovakova djela razblažuju čovjeka. Din 50.—. Uvezano Din 60.—.

497. »**Zakržljali rod**«. Jubilarna knjiga, koja je izašla u spomen 100-godišnjice rođenja velikog ruskog pripovjedača N. S. Ljeskova. U njoj se opisuje dvorjanski ruski život za Aleksandrovskog doba, kad su pokrajinski vlastelini po dvadeset dana putovali na trojkama do carskoga Petrograda. Doba, kad su bogoljubne kneginje pravile srebrne lijesove mrtvim svecima, dok su jadni kmetovi na njihovim imanjima skapavali od gladi, a zaduženi aristokrati stavljali svoja imanja sa hiljadama živih ljudi na lutriju... Zakržljali aristokratski rod! Knez Odojevski, pravi savjetnik carev, zapao je u tolike dugove, da je slao svoje kmetove kao muzikante po selima i od toga živio, dok nije prodao i te svoje hranitelje, te počeo s kartaških stolova krasti novac. Rjurikov potomak! A sve je kritičkim okom gledala jedna divna mlada udovica, kneginja Varvara Nik. Protozonova (cijela knjiga i nije ništa drugo nego kronika njene porodice) i jedan sumahnuti siromašni plemić don Quijote Rogožin, možda najkarakterističniji tip cjelokupne ruske literature. Napola komična, a napola dirljiva figura: poštenjak, koji je nosio na svom oklopu biljeg pravice i za tu pravicu se tukao, kud god je stigao, dok nije izgubio i jedno oko... Inače, čitava galerija tipova, koji se nikad ne zaboravljaju. Din 38.—. Uvezano Din 48.

